

परमतत्त्वनो सेतु

: प्रस्तुतकर्ता :
शास्त्रील

परमतत्वनो सेतु

*

: प्रस्तुतकर्ता :
नरेन्द्र जी. दवे - शास्त्री

: प्रकाशक :

नरेश जी. इवे - शास्त्री

मेडिकल क्वार्टर्स

न्यू जॉयज मेडिकल हॉस्टेल सामे,
न्यू सिविल हॉस्पिटल कम्पाउण्ड,
असारवा, अमदावाद-३८००१६

प्रथम आवृत्ति : १९८८

: मुद्रक :

कान्तिलाल म. मिश्री

आदित्य मुद्रणालय, रायपड, अमदावाद-३८०००१

શબ્દધ્વજનું દર્શન

અમદાવાદને કર્મભૂમિ બનાવી, વ્યક્તિગત જનસંપર્ક ઠેળવી, ઉપાસનાનો અભિગમ ઠેળવવાનો આદેશ આપનાર, મા ગાયત્રીના પરમતત્ત્વના આશ્રયે શાશ્વત સુખની પ્રાપ્તિનું નિદર્શન કરનાર મહાન સન્ત, ગાયત્રી-ઉપાસક પૂ. શ્રી. શાસ્ત્રીજીનું આ પુસ્તક ઉપાસનાના મૂળભૂત હાર્દનું, તેના લોકભોગ્ય સ્વરૂપનું નિદર્શન કરે છે. શાસ્ત્રીજી પોતે તો ગાયત્રીના ઉપાસક છે, પરંતુ કોઈ પણ વ્યક્તિ યાત્રિ, જાતિ, ધર્મ કે સમ્પ્રદાયના ભેદભાવ વિના પોતાના કોઈ પણ ઈષ્ટની-માતાજીની-ઉપાસના કરી શકે તેવા તેમનો સરળ આદેશ પોતાના કોઈ પણ ઈષ્ટની ઉપાસના માટે મૂળભૂત આધાર સમાન બની રહે છે.

ધ્યાન યોગની તેમની સરળ વિભાવના ધ્યાન ખેંચે છે. 'ધ્યાન' તરફ લોકોને હમણાં હમણાં ધણી રુચિ પેદા થઈ છે. એ રુચિને પરિપૂર્ણ કરે, સંમાર્જન કરે અને ઉપાસક સાચા અર્થમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકે તેવી સરળ પદ્ધતિ તેમની યોગક્રિયાની, તેમના ધ્યાન યોગની સ્વાનુભૂતિની સ્ત્રોતક બની રહે છે.

સાંસારિક પળોજ્જ્વલોમાં અટવાતા, ભૌતિક તેમ જ આધ્યાત્મિક અનેકવિધ નિષ્ફળતાઓથી વિષાદ અનુભવતા મનુષ્ય માટે 'નિષ્કામ ભક્તિ'નો લેખ નવી જ આશાનો સંચાર કરી આપવા સમર્થ નીવડી શકશે તેમ લાગે છે.

માનવીનું જીવન ખૂબ જ જટિલ બની ગયું છે. ધર, નોકરી, અંસાર-સમાજ-વ્યવહારમાં તેનો ધણો સમય વ્યતીત થઈ જાય છે, તેવે વખતે તેને ઉપાસના માટે બાકી પળોજ્જ્વલોમાંથી પસાર થવાનો

સ્વાભાવિકપણે જ અવકાશ રહેતો નથી. ગુરુદેવ એ બાલ્ય પળોજીનો સ્મરણતાર્થી પરિહાર કરવા જણાવે છે, જેથી સામાન્ય મનુષ્યની ઉપાસના એકદમ સરળ બની જાય છે.

સરળ ઉપાસનાના એ રાહે પ્રગતિ કરતાં ઉપાસક ઈષ્ટના અનુગ્રહની અનુભૂતિઓનો પ્રસાદ પામવાનો અધિકારી બને છે પણ ખરે અને નથી પણ બનતો, ત્યારે તેને આધારે તર્કવિતર્ક ને વાદવિવાદમાં સરી પડતા ઉપાસક માટે 'ઉપાસનાના સરળ રાહે' લેખ એકાગ્ર ને નિરપેક્ષ ઉપાસનાનો નિર્દેશ કરે છે ને ત્વરિત સાક્ષાત્કારની અપેક્ષા સેવતા ઉપાસકને ધીરજ પણ અંધાવી આપે છે.

ઉપાસકોને પ્રશ્નોત્તરરૂપે આપેલું માર્ગદર્શન ઉપાસનાની પાયાની હકીકતોને સુપેરે વ્યક્ત કરી આપે છે.

ઉપાસનાનો આધાર મજબૂત હોવો જોઈએ. તે માટે બાળકોમાં આધ્યાત્મિક સંસ્કારનું સિંચન, ઘરના વાતાવરણમાં પણ એ સંસ્કારનો ગુંજારવ તેમ જ મન, વચન ને કર્મથી પવિત્ર રહી ઉપાસનાનો અભિગમ કેળવવાનો શાસ્ત્રીજી આદેશ આપે છે. જાણ્યે-અજાણ્યે અનીતિને માર્ગે જતા દંપતીને પ્રમાણિકતા ને પવિત્રતાનો બોધ ગુરુદેવ પોતાની આત્મિક શક્તિ દ્વારા કરાવી રહે છે તે પ્રસંગોનું આલેખન ઉપાસનાની-જીવનની-સંસારની-સમાજની તેમની વિશ્વાળ ને જાંડી સમજનો ખ્યાલ આપે છે. જીવન અને ઉપાસના અંગે તેમનું perception-દર્શન ઘણું ગહન છે.

શાસ્ત્રીજી સાક્ષાત્કારી ગૃહસ્થી છે, પણ તેમની ગૃહસ્થી સાચી સાધુતાર્થી દીપે છે. તેમને સાક્ષાત્કાર દ્વારા સમપ્રાપ્ત થયેલી શક્તિ દ્વારા તેઓ સદાય સેવા તત્પર રહે છે બલકે એમ કહો કે માતાજીએ તેમને સેવાને અભિમુખ બનાવ્યા છે. કારણ માતાજીની-ઈષ્ટની-નિષ્કામ ભક્તિની વાતો કરતાં ધણીવાર તેમના મુખેથી સાંભળ્યું છે કે, કેવળ

માતાજીની ઉપાસનામાં જ લીન રહો, માત્ર જપ કર્યા કરો. એણે જ્યારે જે આપવું હશે તે આપશે જ. હું ૧૯૭૧માં અમદાવાદ આવ્યો ત્યાં સુધી મને ખચર નહોતી કે મારે આ કાર્ય કરવું પડશે. માતાજીની કૃપાથી જ હું આ કાર્ય કરી શકું છું. બાકી પંચમહાભૂતનું આ યોગિયું આ કાર્ય કરવા શક્તિમાન નથી.

શાસ્ત્રીજીએ ઉપાસનાની કેટલીક રૂઢિઓનું ખંડન કરી તૂટન, સરળ, સહજ ને સ્વાભાવિક જીવન ને ઉપાસનાના અભિગમની પ્રસ્થાપના કરી છે. તેમનું જીવન, કાર્ય ને ઉપાસના ખૂબ ગદન ને મહાન છે, પણ તેમણે આ પુસ્તકમાં સામાન્ય જનસમાજ માટે-ઉપાસકો માટે આધ્યાત્મિકતાની-ઉપાસનાની જે કેડી કંડારી આપી છે તે ઉપકારક ને આશીર્વાદ સમાન છે.

માનવીનાં સુખ ને દુઃખ તેના પોતાનાં જ કર્મોનું પરિણામ છે, તેથી નિજના પ્રેય અને શ્રેયાર્થે સુદ્ધાં માનવીએ સત્કર્મો કરવા જરૂરી છે. જીવનની સમ-વિષમ પરિસ્થિતિમાં હતાશ ન થતાં, પરમતત્ત્વમાની શ્રદ્ધા અને શરણાગતિમાંથી ચલિત ન થતાં, પોતાનાં જ કર્મોની ગતિવિધિને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કર્મનાં સિદ્ધાંતને સમજાવતું પ્રકરણ આ અંગે ઘણો સારો પ્રકાશ પાડી શકશે.

પરમતત્ત્વ સુધી પહોંચવા માટે શાસ્ત્રીજી સ્વયં સેતુ સમાન છે. પરન્તુ દરેક વ્યક્તિએ-ઉપાસકે પોતે પરમતત્ત્વ સુધી-માતાજી સુધી પહોંચવા માટે કેટલુંક ચોક્કસ ને નક્કર આચરણ કરવું જરૂરી છે. એ આચરણ કર્યા પછી જ મનુષ્ય-ઉપાસક પરમતત્ત્વને પામવા માટે અધિકારી બની શકે છે. એવો અધિકાર મેળવવા-આચરણ કરવા માટે વ્યવહારુ અભિગમ દર્શાવી વ્યક્તિ અને પરમતત્ત્વનું આત્માનુસન્ધાન સાધવા, આત્માને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે પાપાની જે હકીકતો દર્શાવી છે તે પરમતત્ત્વ સુધી પહોંચવા, માતાજી સુધી

ષહોંચવા માટે વ્યક્તિને-ઉપાસકને એક સેતુ જ રચી આપે છે. એ રીતે પુસ્તકનું નામકરણ પણ પ્રેરક ને દષ્ટિપૂર્વક થયેલું વર્તાય છે.

જીવનને ઉન્નત, ઊર્ધ્વ-ઉદાત્ત ને ધન્ય બનાવવા શાસ્ત્રીજીનું માર્ગદર્શન ને સાન્નિધ્ય જગતના સૌ જીવોને મળેા તેવી મારી વેદજનનીને ઊંડી અભ્યર્થના છે.

ગુરુદેવની વિરલ ને ગહન ઉપાસના દ્વારા તેમને પ્રાપ્ત થયેલ સાક્ષાત્કારને સહારે જે વિશાળ માનવસેવાનો યજ્ઞ આદર્યો, એ યજ્ઞમાં જે જે દુઃખો-વેદનાઓની આહુતિ અપાઈ, ગુરુદેવે સ્વયં જે અનુભૂતિઓ કરી તેનો શાષ્ટિક પરિચય આપવાનું મને જે પરમ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું તે ગુરુદેવ અને માતાજીની કૃપાનું જ પરિણામ છે. એ કૃપા દ્વારા પરબ્રહ્મે નિજનો પરિચય પ્રાપ્ત કરાવવા જે શબ્દદેહ દર્શન કરાવ્યું તેને જ અહીં પ્રસ્તુત કરવાનો ઉપક્રમ સ્વીકાર્યો છે. એ શબ્દબ્રહ્મને મારા કોટિ કોટિ પ્રણામ કરું છું.

‘ અનામિકા ’

આત્મનિવેદન

ગાયત્રી માતાનાં વહાલાં બાળકો,

સમસ્ત સૃષ્ટિ પરમાત્માનું જ સર્વન છે. સૃષ્ટિના જડ-ચેતન સઘળા પદાર્થો પ્રાણીઓમાં ઈશ્વરની શક્તિ વિલસી રહી છે. સમગ્ર સૃષ્ટિનો ઉદ્ભવ ને અન્ત પરમકૃપાળુ પરમાત્મા જ છે, તેથી તેના શરણમાં રહેવું એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય હું સમજું છું.

પરમતત્ત્વને શરણે જતાં ધણાને એક પ્રકારનો ભય લાગે છે અને શરણાગતિ સ્વીકારે છે તો કોઈ ને કોઈ અપેક્ષાથી. એ પરિપૂર્ણ ન થતાં દુઃખ ને અસંતોષ સાથે માતાજીના-ઈષ્ટના શરણમાંથી બહાર નીકળી સુખશાંતિ મેળવવાના બાલ્ય-દુન્યવી પ્રયાસો આદરે છે પણ તે વ્યર્થ નીવડે છે ત્યારે ઈશ્વરનાં અસ્તિત્વ, કૃપા અને શક્તિ માટે પામર જીવને સંદેહ પેદા થાય છે તે ઉચિત નથી.

ઈશ્વર છે, એક જ છે, તેનાં નામ અને સ્વરૂપ જુદાં જુદાં છે. જોને જો ઈષ્ટ અને અનુકૂળ લાગે તે સ્વરૂપ ને નામને સ્વીકારીને આરાધના-ઉપાસના કરી શકે છે. કરવી જોઈએ એમ હું માનું છું.

કેટલાંક ઉપાસકોને માતાજીનાં દર્શન કરવાની તીવ્ર અપેક્ષા છે, કેટલાંકને ત્વરિત ફળ જોઈએ છે, આધુનિકતાના કેદમાં કેટલાંક પોતાના જીવનને અગ્નણપણે જ અનીતિને-અહિતને માર્ગે ધકેલી દેતાં હોય છે, કેટલાંક ઉપાસકોને ઉપાસનાની અનુભૂતિઓ અંગે જ સંદેહ પેદા થાય છે, તો કેટલાંક ઉપાસના તો નિયમિત કરે છે, પણ જીવન પવિત્ર નથી તેવા મુમુક્ષુ-અભીષ્ટુ સર્વ માટે ઉપાસનાની ચોક્કસ વિભાવનાઓને મારા સ્વાનુભવ પ્રમાણે, માતાજી તરફથી પ્રાપ્ત થતા

આદેશ અને પ્રેરણા અનુસાર આ પુસ્તકમાં રજૂ કરી છે. માતાજીએ મને જે શક્તિ આપી, તે શક્તિની સમ્પ્રાપ્તિ અર્થે, તેના જ સંકેત અનુસાર ઉપાસનાનું કેટલુંક માર્ગદર્શન રજૂ કર્યું છે.

પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિનો માર્ગ ખૂબ કાંટાળો છે. એ પાર કરવો દુષ્કર છે. એમાં માનવીની-ઉપાસકની શારીરિક-માનસિક એવી અખૂટ ક્ષમતા, ધીરજ, સહનશક્તિ જરૂરી છે. એ માર્ગમાંથી પસાર થતાં અનેક પ્રલોભનો પણ સામે આવી ઊભાં રહે છે. એ પ્રલોભનોમાં હસાયા વિના જે ઈષ્ટની-માતાજીની ઉપાસનામાં લીન બની રહે છે તે માતાજીનો અનુગ્રહ પામે છે. એ અનુગ્રહ મેળવવા માટે પણ અસ્તિત્વમાં સર્વ પ્રથમ તો માતાજી માટે, ઈષ્ટ માટે અનુરાગ કેળવવો પડે છે. નિષ્કામ લાભે નિયમિત ઉપાસના કરવાથી જ તે ઉદ્ભવી શકે છે. પરંતુ અસ્તિત્વમાં એ અનુરાગને સ્થિર કરવાનું પણ સરળ નથી. મનુષ્યનું મન અને તેની વૃત્તિઓ ખૂબ ચંચળ છે. તેની આકાંક્ષા-અપેક્ષાઓ અપાર છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે તેમ મનને વશ કરવાનું કામ એ વાયુને વશ કરવા જેટલું કપરું છે. પણ-એ પણ માટે પણ સમસ્ત અંતરથી મંત્રમાં-ઈષ્ટના સ્મરણમાં ચિત્ત-મન-બુદ્ધિ-પ્રાણ એકાગ્ર બને તો જીવન સફળ છે પણ એ સફળતા પણ ધારીએ તેટલી સહેલી નથી.

એ દુષ્કરને સરળ ને સફળ બનાવવા માટે, સઘળી આંતર-બાહ્ય વૃત્તિઓ-પ્રવૃત્તિઓને સ્થિર કરી અંતર્મુખી બનાવી માતાજીમાં એકાગ્ર કરી ઉપાસના કરવી જરૂરી છે. એ જરૂરિયાતને પૂરી કરવા ઉપાસનાનો નિત્ય નિયમિત ક્રમ બનાવવો અનિવાર્ય છે. એટલું જ નહિ, એનું સાતત્ય જળવાવું પણ જરૂરી છે.

વહાલાં બાળકો. ઉપાસના અનન્ત છે. એની શક્તિઓ અસીમ છે, જન્મેજન્મ સુધી એનો પાર પામી શકીએ તેમ નથી. એ અનન્ત ઉપાસનાનો એક છેડો પકડી આગળ વધતા રહેવાનું છે. માટે જ

સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી, અનન્ય શરણાગતિથી નિષ્કામ ભાવે, મા-બાળકનો સમ્બન્ધ કેળવી, મન, વચન ને કર્મથી પવિત્ર રહી ગાયત્રી-મંત્રની તથા માળાને તમારા દૈનિક જીવનમાં વણી લેા એટલું જ માટું સૂચન છે. એ દૈનિક કર્મની નિયમિતતા ને સાતત્યની પડછે જે કાર્ષ પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે તેનું માર્ગદર્શન પ્રસ્તુત પુસ્તક દ્વારા મેં ધરી દીધું છે. મને ખાતરી છે કે એમાંથી પ્રેરણા મેળવી તમે તમારી ઉપાસનાને સંપંદનશીલ (ચન્નવત્ નહિ) નિરંતર (ત્રુટક ત્રુટક નહિ) બનાવી શકશો.

‘આધ્યાત્મિક કેડી’ના કેટલાક લેખો-પ્રસંગોનું સંમાજન કરી અત્રે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે.

આ પુસ્તકમાં સમાવાયેલા તમામ લેખોનો આધાર મારો સ્વાનુભવ છે. અત્રે આલેખાયેલા તમામ પ્રસંગોનું આલેખન સત્ય બની ગયેલી ઘટનાનું આલેખન છે. જે જે કાર્ષ-બહેનોએ માતાજીની શરણાગતિ સ્વીકારી તેનો જે કૃપાપ્રસાદ પ્રાપ્ત કર્યો તેનું આલેખન જે તે પ્રસંગોમાં કરવામાં આવ્યું છે. સમગ્ર પુસ્તકના આલેખનની ભાષાનો અક્ષરેઅક્ષર માતાજીની કૃપા ને પ્રેરણામાંથી સાંપડ્યો છે.

માતાજીના આશીર્વાદ ને પ્રેરણા તમારા સૌ પર સતત વરસતાં રહેા તેવી માતાજીને મારી પ્રાર્થના છે.

— શાસ્ત્રીજીના જય ગાયત્રી

અનુક્રમણિકા

શબ્દપ્રત્યયનું દર્શન	'અનામિકા' ...	૩
આત્મનિવેદન	પૂ. શાસ્ત્રીજી ...	૭
૧. શાસ્ત્રીજી : પરિચય અને પ્રણાલી	કે. એન. પરીખ ...	૧
૨. ઉપાસકોને માર્ગદર્શન	... ..	૬
૩. નિષ્કામ ભક્તિ	... ..	૨૮
૪. ધર્મ અને સમ્પ્રદાય	... ..	૪૦
૫. માતાજી કર્યા નથી!	... ..	૪૪
૬. કર્મ : પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ	... ..	૪૭
૭. લક્ષ્મણવનના મૂલ્યોની પુનર્સ્થાપના	... ..	૫૩
૮. ધરમા આધ્યાત્મિક વાતાવરણ જમાવીએ!	... ..	૫૫
૯. ઉપાસનાના સરળ માર્ગે	... ..	૫૭
૧૦. અંદરનો શત્રુ	... ..	૬૬
૧૧. ધ્યાન અને એકાગ્રતા	... ..	૬૯
૧૨. શક્તિ એક જ છે!	... ..	૭૮

परमत्त्वने। सेतु

શાસ્ત્રીજી : પરિચય અને પ્રણાલી

ગાયત્રી-ઉપાસક શ્રી 'શાસ્ત્રીજી'ના નામથી માત્ર ગુજરાત કે ભારત જ નહિ, પણ પરદેશના પણ કેટલાક ખૂણાઓ સુધી, તેમનાં કાર્ય અને સંદેશની સુવાસ પમરી ચૂકી છે. તેઓ ભારતભૂમિના એક પ્રખર સન્ત છે. ભારતની ભૂમિ પર મા ગાયત્રીના લાડલા પુત્ર તરીકે - મા ગાયત્રીના સંદેશવાહક તરીકે તેઓ અવતર્યા છે. મા ગાયત્રીએ સ્વયં તેમનામાં આધ્યાત્મિક સિદ્ધિઓ અને આત્મિક શક્તિઓનું સિંચન કરી, તેમને માધ્યમ બનાવી-નિમિત્ત બનાવીને ગાયત્રી-ઉપાસનાનો-ગાયત્રી મહામંત્રનો પવિત્ર, ને દિવ્ય સંદેશ વહેતો કર્યો છે. તેમણે ઉપાસના માત્ર (પછી તે ગમે તે દેવ-દેવીની હોય)ના સરળ ને લોક-ભોગ્ય સ્વરૂપનું નિદર્શન કર્યું છે. તેમનાં કાર્ય અને સંદેશમાં સ્વાનુભવનો નિયોડ તેમ જ માતાજીના આદેશ, સંકેતો, પ્રેરણા સ્પષ્ટપણે નીતરી આવે છે. એને આધારે જનસમાજમાં અને માનસમાં ઉપાસનાની-ગાયત્રી-ઉપાસનાની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા અર્થે તેઓ નિજ પ્રયાસો આદરી રહ્યા છે.

તેઓ સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, શરણાગતિથી, મા-બાળકનો સંબંધ કેળવી, નિષ્કામભાવે ત્રિપદા ગાયત્રી મહામંત્રની દરરોજ ઓછામાં ઓછી ત્રણ માળા કરવાનો આદેશ આપે છે.

શૈશવમાં યજ્ઞોપવીત ધારણ કરતાં જ એક બ્રાહ્મણપુત્રને માટે સહજ એવા ગાયત્રી-મંત્રના જપને તેમણે પોતાના દૈનિક નિત્યક્રમમાં વર્ણી લીધા હતા-સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, શરણાગતિ અને માત્ર દુરબલાવનાથી - નિરપેક્ષ બનીને. આને પરિણામે તેમને માતાજીનો સાક્ષાત્કાર થયો.

૨ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

માતાજીએ તેમને લોકસેવાનો આદેશ આપ્યો. માતાજીના આદેશથી ઉચ્ચ હોદ્દાની, સારી આવકવાળી સરકારી નોકરી છોડી પોતાનો સમસ્ત સમય લોકસેવાર્થે વાતાવવાનું તેમણે શરૂ કર્યું! એ દ્વારા શરણાગતિના એક એક સ વિભાવના - આદર્શ જનસમાજ સમક્ષ તેમણે ધર્યાં છે.

શાસ્ત્રીજી ગૃહસ્થાશ્રમી છે, તેથી એક ગૃહસ્થને યજ્ઞવલ્કી પડતી બધી જ જવાબદારી તેમને પશુ અદા કરવી પડે છે. તેમનું જીવન અને કાર્ય જગતને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ બની રહ્યાં છે કે ઈશ્વરની ભક્તિ કરવા માટે સંસાર છોડવાની આવશ્યકતા નથી. સંસારમાં રહીને, સાંસારિક-સામાજિક તમામ જવાબદારીઓ નિષ્ઠાપૂર્વક અદા કરતાં કરતાં પશુ ઈશ્વરભક્તિ કરી શકાય છે, આત્મવિકાસનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરી સાક્ષાત્કાર પણ મેળવી શકાય છે.

શાસ્ત્રીજીની કાર્યપ્રણાલીનાં ત્રણ પાસાં છે : (૧) વ્યક્તિગત મુલાકાત, (૨) જીવનજળ અને (૩) શક્તિપ્રદાનની સારવાર.

આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી ત્રસ્ત વ્યક્તિ જ્યારે શાસ્ત્રીજીની મુલાકાતે આવે છે ત્યારે તેઓ સર્વને ગાયત્રી-ઉપાસના-ત્રિપદા ગાયત્રી મહામંત્રનો જપ કરવા સૂચવે છે. માતાજીની એકધારી ઉપાસનાને પરિણામે, માતાજી સાથે સંવાદિત આત્માનુસંધાન દ્વારા, કોઈ પણ વ્યક્તિને તેમની મશકેલીમાં ઉપકારક નીવડે તેવા આદેશો-સંકેતો, માતાજી તરફથી શાસ્ત્રીજીને પ્રાપ્ત થાય છે. તદનુસાર શાસ્ત્રીજી પ્રત્યેક વ્યક્તિને વ્યક્તિગત મુલાકાત આપી, તેના પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે ભૌતિક તેમ આધ્યાત્મિક-ઉપાસનાકીય માર્ગદર્શન આપે છે. આમ વ્યક્તિગત મુલાકાતના અભિગમ દ્વારા તેમણે જનસમાજમાં ઉપાસના અંગે, ઈશ્વર અંગે રસ ને રુચિ પેદા કર્યાં છે તે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે તેમનું ધણું મોટું પ્રદાન લેખી શકાય.

શાસ્ત્રીજી : પરિચય અને પ્રણાલી | ૩

અસાધ્ય એવા શારીરિક-માનસિક રોગો માટે શાસ્ત્રીજી અભિ-મંત્રિત જીવનજીવ આપે છે. એ જીવ તેમના આદેશ અનુસાર લેવાનું હોય છે. જીવની સાથે શાસ્ત્રીજી, માતાજી તરફથી જે સૂચનો પ્રાપ્ત થાય તે રજૂ કરે છે.

જીવનજીવની સાથે ગાયત્રી-મંત્રજપ પણ અનિવાર્ય ને આવશ્યક છે.

‘જીવનજીવ’ની સૌથી મોટી વિલક્ષણતા કે વિશિષ્ટતા એ છે કે એ જીવ સ્વચ્છ ને બંધ વાસણમાં પણ હંમેશા અતિ સ્વચ્છ ને યથાવત્ રહે છે. એમાં જીવાત પાકતી નથી.

જીવનજીવ ખલાસ થતાં વ્યક્તિએ શાસ્ત્રીજીનો સંપર્ક સાધી નવું જીવ અભિમંત્રિત કરાવવાનું રહે છે. એમાં ધરનું સાદું પાણી ઉમેરી શકાતું નથી. જે વ્યક્તિ માટે જીવ અભિમંત્રિત કરાવ્યું હોય તેનાથી જ એ જીવ લઈ શકાય. એક જ ધરની દરેક વ્યક્તિએ જૂદું જૂદું જીવ અભિમંત્રિત કરાવી લેવાનું હોય છે. શાસ્ત્રીજીના આદેશ પ્રમાણે જીવ દરરોજ નિયમિત લેવું જરૂરી છે, સાથે તેમણે કરેલાં સૂચનો અને જપ પણ.

તમ્નીત્રી નિદાનની પરિસીમા વટાવી ચૂકેલા શારીરિક-માનસિક રોગો માટે જીવનજીવ ઉપરાંત શાસ્ત્રીજી માતાજીના આદેશ અનુસાર શક્તિપ્રદાનની સારવાર આપે છે.

શાસ્ત્રીજીનો વૈયક્તિક અભિગમ સામ્પ્રતકાલીન મનુષ્ય માટે આશીર્વાદ સમાન અને અત્યંત ઉપકારક છે. અત્યારે મનુષ્યનું માનસ અતિ સંકુચિત બની ગયું છે. મનુષ્યને અનેક પ્રકારના ભૌતિક-આધ્યાત્મિક કે ઉપાસનાકીય પ્રશ્નો મૂંઝવતા હોય છે, જેનું કોઈ નિરાકરણ આવતું નથી, મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત થવા કોઈ માર્ગ જડતો નથી. એટલું જ નહિ, જીવનની આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિથી ત્રસ્ત વ્યક્તિ

૪ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

હંક શોધે છે, શાંતિ શોધે છે, એને સાચા સહકર્મીની જરૂર છે. એના જીવનનો એજ કોઈક દ્વર કરે એવા સ્નેહી-સ્વજનની જરૂર હોય છે. માણસના પોતાના ભૌતિક જગતનાં સ્નેહી-સ્વજનો પણ જ્યારે મદદરૂપ ન થઈ શકતાં હોય, અથવા તેઓ પણ એને મદદ કરવા લાયક અને ચૂક્યા હોય, તેઓની મદદનું પણ કોઈ સત્પરિણામ ન આવતું હોય ત્યારે માનવી તે તેનાં સ્વજનો પણ નિરાશ થઈ જાય છે તે ઉકેલ શોધવા વ્યર્થ પ્રયાસ કરે છે. વળી આજના મનુષ્યના સ્વાર્થનાં તે કોઈ સીમા પણ નથી, ત્યારે કોની મદદ માંગવી? એવા સમયમાં શાસ્ત્રીજનો આ વૈયક્તિક અભિગમ માનવજાત માટે, સમસ્ત સમાજ, અને વિશ્વ માટે શ્રેયસ્કર નીવડી રહે છે.

શાસ્ત્રીજની આ નિઃસ્વાર્થ સેવા છે. તેઓ પોતાની મુલાકાત દરેક વ્યક્તિને નિઃશુલ્ક (ફી વિના) આપે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિનું કાર્ય પાર પડે ત્યારે ત્યારે તેનો યશ તેઓ પોતે લેતા નથી, પરંતુ એને 'મા ગાયત્રીની કૃપા' તરીકે ઓળખાવે છે. તેમનાં વચનો સત્ય બનાને જ રહે છે. તેમનામાં લેશ માત્ર અહમ્ નથી. તેમના સાન્નિધ્યમાં આવનાર વ્યક્તિના મનમાં ઘોળાતા વિચારો-મૂંઝવણોની તેઓને ખબર પડી જાય છે. શાસ્ત્રીજ મિતલાષી છે. કોઈ સાથે વધુ વાત નથી કરતાં, પણ મુદ્દાની વાત એ છે કે એક જ વાક્ય કે શબ્દમાં પણ તેમને સમસ્ત પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આવી જાય છે. વ્યક્તિનું આચરણ, તેનાં કર્મોનું ટેલિવિઝન શાસ્ત્રીજનાં આંતરચક્ષુ સમક્ષ વ્યક્ત થાય છે. અર્થાત્ તેઓ તેમનાં દિવ્યદ્રષ્ટિથી જૂત, ભવિષ્ય ને વર્તમાનનો તાગ પામી લે છે, તે તેમની પ્રખર ને વિલક્ષણ ઉપાસનાની શક્તિનાં દ્યોતક બની રહે છે.

શાસ્ત્રીજનું દૈવ મન્તવ્ય છે કે પૂર્વજન્મનાં કર્મો પ્રમાણે જ માનવાનું જીવન ઘડાય છે. વ્યક્તિએ પોતાનાં સારાં-માઠાં કર્મોનું પરિણામ તે ભોગવવું જ પડે છે. ગાયત્રી-મંત્રજપથી-ઉપાસના

શાસ્ત્રીજી : પરિચય અને પ્રણાલી | ૫

માત્રથી મનુષ્યના અસત્ કર્મો ક્ષય પામે છે ને સત્કર્મમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે. વ્યક્તિને ઉપાસનાનું ફળ તો વહેલું કે મોડું અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપાસના ક્યારેય એળે જતી નથી.

ભૌતિક સુખની કામના સેવતા કે આધ્યાત્મિકતાની-ઈશ્વર-ભક્તિની અભીપ્સા સેવતા સર્વ મનુષ્યને તેઓ ગાયત્રી-ઉપાસનાનો-મંત્રજપનો આશરો લેવા સૂચવે છે. તેમનો આશય વ્યક્તિ ઈશ્વરને ઉપાસનાને અભિમુખ બને તેવો રહ્યો છે.

પોતાના જપયજ્ઞ દ્વારા સાંસારિક આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી ત્રસ્ત લોકોને શાંતા અર્પવા, નિજ આધ્યાત્મિક અને આત્મિક સિદ્ધિ-શક્તિનાં સ્પંદનો દ્વારા માનવજાતના ઉદ્ધાર માટે-સમષ્ટિના શ્રેયાર્થે તેઓ અવનિ પર ઊતરી આવ્યા છે. યંત્રયુગના આજના જમાનામાં માનવી સુખ-શાંતિ ગુમાવી બેઠો છે, ત્યારે પરમતત્ત્વનો આશ્રય ગ્રહણ કરીને તેના સ્મરણથી શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો-કરાવવાનો શાસ્ત્રીજીનો વૈયક્તિક અભિગમ ને આદેશ લોકભોગ્ય ને અવિરમરણીય બની રહ્યો છે.

— કે. એન. પરીખ

ઉપાસકોને માર્ગદર્શન

ઉપાસના અંગે લોકોમાં ઠીક ઠીક રસ જાગત થયેલો જોવા મળે છે. ઈશ્વરના-પરમતત્વના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર લોકોમાં વ્યાપકપણે થયેલો દેખાય છે. પરમાત્માની આરાધના કરવા માટે, તેની શરણાગતિ સ્વીકારવા, તેના સ્મરણ માટે સામાન્ય જનસમાજમાં રુચિ પણ પેદા થઈ છે, પરંતુ મોટા ભાગના માણસોને ઉપાસના કરતાં ડર લાગે છે, મૂઝવણ થાય છે. કોઈક અનિષ્ટ થવાની ભીતિ લાગે છે. અહિત થવાની ખીકે લોકો ઉપાસના કરતાં અચકાય છે. કેટલાક જણ ઉપાસના કરવા ઉત્સુક છે, પણ તેઓને ઉપાસના અંગે પૂરી માહિતી-જાણકારી-સમજ નથી, એવા સૌને માર્ગદર્શન સાંપડી રહે તેવા આશયથી ઉપાસના અંગે કેટલાંક પાયાની હકીકતો અત્રે પ્રશ્નોત્તર રૂપે પ્રસ્તુત કરી છે.

પ્ર૦ ઉપાસના એટલે શું ?

ઉ૦ ઈશ્વરની કૃપા પ્રાપ્ત કરવા માટે, તેની સમીપ પહોંચવા માટે શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક તેમ જ સ્મરણ, જપ કેસ્તોત્ર પાઠ દ્વારા જે કોઈ પુરુષાર્થ કરવામાં આવે, ઈશ્વરને માટે - ઈશ્વરને ખાતર જે કંઈ કરવામાં આવે તે સધળાં કાર્યો ઉપાસના બની જાય છે. એમાં તમારો સંસાર, સામાજિક-સાંસારિક ફરજો, નીતિ ને પ્રમાણિક જીવનનો પણ સમાવેશ થાય છે. કારણકે એનો પરિહાર મનુષ્ય માટે શક્ય ને ઉચિત નથી.

પ્ર૦ ઉપાસના અનિવાર્ય છે ?

ઉ૦ જેમ શરીરના પોષણ-સંવર્ધન ને રક્ષણ માટે ખેરાક, હવા, પાણી ને કપડાં એ મનુષ્યજીવનની પાયાની જરૂરિયાતો છે, તે જ પ્રમાણે ઉપાસના પણ મનુષ્યજીવનની પાયાની જરૂરિયાત ગણી શકાય. ઉપાસના મનુષ્યના આંતરમનનો ખેરાક છે. મનના પોષણ-સંવર્ધન માટે, ચિત્તની સ્થિરતા-એકાગ્રતા માટે, માનસિક શાંતિ અર્થે, ઉદાત્ત વિચારો ને મીઠી-સંયમિત વાણીના પ્રવર્તન માટે ઉપાસના જરૂરી છે. ઉપાસનાથી મન શાંત, સ્વસ્થ ને પ્રસન્ન બને છે. એવા મનમાં સારા વિચારો ઉદ્ભવીને વાણીમાં મીઠાશ, સમતોલ આચાર આવે છે, જેનાથી જીવનના સઘળા વ્યવહારો સહજ ને સુલભ બની જીવનમાં સરળતા ને સફળતા આવે છે.

પ્ર૦ ઉપાસના કઈ રીતે કરવી ?

ઉ૦ ઉપાસના એ રીતે થઈ શકે છે : દૈનિક અને નૈમિત્તિક. દૈનિક ઉપાસના એટલે દરરોજ કરવામાં આવતી ઉપાસના, જેમ કે જપ, નામસ્મરણ, સ્તોત્રપાઠ વગેરે.

નૈમિત્તિક ઉપાસના એટલે કે ક્યારેક પ્રસંગોપાત્ત કરવામાં આવતી ઉપાસના, એમાં અનુષ્ઠાન અને પુરસ્કરણ વગેરેનો સમાવેશ થઈ શકે છે.

પરંતુ સામાન્ય મનુષ્યે-ઉપાસકે દૈનિક ઉપાસનાનો કમ નક્કી કરવો જરૂરી છે.

પ્ર૦ દૈનિક ઉપાસના કેવી રીતે કરવી ?

ઉ૦ ગાયત્રી ઉપાસનાના અનુસન્ધાનમાં કહ્યું તો, સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા, શરણાગતિપૂર્વક, મા-બાળકનો સમ્બન્ધ કેળવી, નિષ્કામભાવે ત્રિપદા માયત્ર-મંત્રની ઓછામાં ઓછી ત્રણ માળા દરરોજ કરવી જરૂરી છે. એ જ પ્રમાણે અન્ય કોઈ પણ દેવ-દેવીની ઉપાસના થઈ શકે છે, પરંતુ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિ એ ઉપાસનાનો મુખ્ય પાયો છે,

૬ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

એ પાયા પર જ ઉપાસનાની ઈમારત ચણી શકાય છે તે કોઈ પણ ઉપાસક અચૂક યાદ રાખે.

પ્ર૦ ઉપાસના કયા સમયે કરવી ?

ઉ૦ ઉપાસના કરવા માટે પ્રાતઃકાળ-સવારના ચાર્થી સાત-નેા સમય સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ઉપાસકે ચાર વાગ્યે ઊઠી, સ્નાન-શૌચાદિથી પરવારી ઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ. તે શક્ય ન બને તો બને એટલાં વહેલાં ઊઠી, પરવારી ઉપાસનામાં એસવું જોઈએ. દરરોજ એ પ્રમાણે નિત્ય કર્મથી પરવારી પછી જ અન્ય પ્રવૃત્તિમાં પરોવાવું જોઈએ કે ધરની બહાર નીકળવું જોઈએ. એવો નિયમ કરવાથી શરીર અને મનમાં એક પ્રકારની તાબગી, સ્ફુર્તિ, પ્રસન્નતા ને શાંતિનો અનુભવ થશે તેમ જ સધળાં વ્યવહારો-કાર્યો સરળ બનતાં રહેશે.

પ્ર૦ ઉપાસના માટે સમય જાળવવો જરૂરી છે ?

ઉ૦ દરરોજ એક જ સમયે નિત્ય નિયમિત ઉપાસના કરવાથી માતાજી સાથે-છંટ સાથે-પરમાત્મા સાથે એક પ્રકારનો નાતો જોડાય છે. દરરોજ નિત્ય-નિયમિત એક જ સમયે ભગવાનના સાન્નિધ્યમાં બેસવાથી ભગવાન શરણાગતનો સ્વીકાર કરે છે એટલું જ નહિ, ઉપાસક પર અમીદષ્ટિ, કૃપા, પ્રેરણા સંકેત આપવાનું સરળ બને છે. શરણાગતનો સ્વીકાર કર્યા પછી ભગવાન પણ ભક્તની પ્રતીક્ષામાં રહે છે. તેથી ભગવાન સાથે અનુસન્ધાન સાધવા માટે એક જ સમયે ઉપાસનાનો ક્રમ જાળવવો જરૂરી છે.

આપણે ત્યાં દરરોજ સવારમાં સાત વાગ્યે દૂધવાળો આવતો હોય તેથી સાત થવા આવે એટલે આપણે દૂધવાળાની પ્રતીક્ષા કરવા લાગી જઈએ છીએ, તે જ પ્રમાણે નિયમિત સમયે ઉપાસના કરવાથી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની-વેદમાતા ગાયત્રીની અમીમય દૃષ્ટિના-કૃપાના પાત્ર બની શકીએ છીએ.

પ્રાતઃકાળ-ચારથી સાતનો સમય જળવાય તો વધુ સારું. કારણ કે તે વખતે આસપાસના સઘળા વાતાવરણમાં એક પ્રકારની અલૌકિક શાંતિ પથરાયેલી હોય છે. પોતાના ઘરનું વાતાવરણ પણ સમ્પૂર્ણ શાંત હોય છે. એવા શાંત વાતાવરણનો ચિત્ત પર, મન પર ખૂબ ગાઢ પ્રભાવ પડે છે. એકાગ્રતા પણ કેળવી શકાય છે. એથી જે વિશેષ, ઋષિમુનિઓના, સિદ્ધ-પુરુષોના-સન્તોના વાયુ મંડળમાંથી વહી આવતાં સ્પંદનો-સંદેશાઓ જીલી શકાય છે. એ સ્પંદનો અને સંદેશાઓને કારણે માનવીની-ઉપાસકની ઉપાસના આનન્દપૂર્ણ બને છે ને તેના સઘળા વ્યવહારો સરળ બની જાય છે. અસ્તિત્વ એક પ્રકારના અલૌકિક આહ્વાદનો અનુભવ કરે છે. પ્રાતઃકાળનો સમય જળવવાથી શરીર ને મન પર તેનો ગાઢ પ્રભાવ પથરાય છે એ અનુભવે જ સમજશે.

દૈનિક ઉપાસનામાં સંજોગવશાત્ ફેરફાર થાય કે સમય વત્તો-ઓછો મળે તો તે ચાલી શકે છે, પણ જે કંઈ બાકી રહે તે અન્ય પ્રવૃત્તિઓની સાથે પણ માનસિક રીતે કરી શકાય.

ઉપાસનાના સમયની ચર્ચા કરતી વેળા એટલું પણ હું જણાવીશ કે, દરેક ઉપાસકે, દરરોજ પોતે ક્યો ને કેટલો સમય ચોક્કસપણે ઉપાસનામાં વિતાવી શકશે તે તેણે નક્કી કરી લેવું જોઈએ. દરરોજ જપ, નામસ્મરણ, સ્તોત્રપાઠ વગેરેમાં તે અડધો કલાક, કલાક કે બે કલાક વિતાવશે કે કેમ તે પણ તેણે નક્કી કરી લેવું જરૂરી છે. તે સમય પ્રમાણે તેણે-ઉપાસકે-ઉપાસનાનો ક્રમ ધડવાનો છે.

પ્ર૦ ઉપાસના કરનારે કંઈ રીતે બેસવું ?

ઉ૦ ઉપાસના કરનારે પૂર્વાભિમુખ અથવા ઉત્તરાભિમુખ, ઇંટની-માતાજીની છાંપી સામે રાખી, ડોક અને હાથ ટદાર રાખી, નજરને ઇંટના-માતાજીના સ્વરૂપમાં કેન્દ્રિત કરી, પલાઠી વાળી બેસવું.

૧૦ / પરમતત્વનો સેતુ

જેમને આ પ્રમાણે ખેસવાની તકલીફ હોય તેઓ ખુરશીમાં કે પોતાને અનુકૂળ પડે તે રીતે પણ ખેસી શકે છે.

પ્ર૦ ઉપાસનાનું આસન કેવું હોવું જોઈએ ?

ઉ૦ ઉપાસકે દર્ભાના આસન પર ખેસવું જોઈએ. દર્ભાના આસન પર અન્ય કોઈ આસન પાથરી શકાય છે. પણ દર્ભાનું આસન હોવું જરૂરી છે. કારણ કે ઉપાસકના શરીરમાં ઉપાસના કરતાં-જપ કરતાં એક પ્રકારની અલૌકિક શક્તિનો સંચાર થાય છે. આ સંચાર પામેલી શક્તિને અસ્તિત્વમાં સંચિત કરવા દર્ભાનું આસન જરૂરી છે. દર્ભાનું આસન શક્તિનું અવાહક છે. તેથી સંચારિત પામતી શક્તિનું Earthing-અચિંગ નથી થઈ જતું-જમીનમાં નથી ઊતરી જતી. દર્ભાના આસનને ઉત્તમ અને પવિત્ર પણ માનવામાં આવ્યું છે.

પ્ર૦ ઉપાસનાના સ્થળ અંગે નિશ્ચિતતા જરૂરી છે ?

ઉ૦ ઉપાસનાનું સ્થાન નિશ્ચિત-ચોક્કસ હોવું જરૂરી છે. આપણા ઘરમાં જેવી રીતે રસોડું, ડાઈનિંગ રૂમ, ખેસવાનો ઓરડો, સૂવાનો ઓરડો વગેરે અલગ અલગ વ્યવસ્થા હોય છે તેવી રીતે મનુષ્યને સુલભ હોય તે ઘરમાં પૂજા માટે અલાયદા સ્થાનની વ્યવસ્થા કરવી જરૂરી છે. જો એવી વ્યવસ્થા ન થઈ શકે તો શાંત, ઓછી અવર-જવરવાળો ખૂણો કે જગ્યા પસંદ કરી તે સ્થાને જ દરરોજ ખેસવું જોઈએ જેઓ જગ્યાના અભાવે અલાયદા સ્થળની કોઈ જ વ્યવસ્થા કરી શકે તેમ ન હોય તેઓ ઘરમાં કોઈ જગ્યા પસંદ કરી તે સ્થળ પર પૂજાના સમયે ખેસી શકે છે. ગમે તેમ પણ કોઈ એક સ્થાન પસંદ કરી તે પર દરરોજ ખેસી ઉપાસના કરવી જરૂરી છે.

પગનું જેઓને સવારથી રાત સુધી જાસ કે ટ્રેનમાં મુસાફરી કરવી પડે છે નોકરીએ જવું પડે છે તેઓ માર્ગમાં ચાલતાં કે જાસ-ટ્રેનમાં પણ માળા, જપ, નામસ્મરણ કે સ્તોત્રપાઠ વગેરે કરી

૩૬ છે. તેવાઓની ઉપાસના માર્ગના સ્થળ ને સમય પૂરતી નિશ્ચિત સ્વાભાવિકપણે જ બની જાય છે.

અનુબંધાન વેળાએ સ્થળ બદલી શકાતું નથી. જે સ્થળે પહેલે દિવસે શરૂઆત કરી હોય તે જ સ્થળે દરરોજ એસવું જરૂરી છે.

૩૭ ઉપાસના માટે પૂજન-અર્ચન જરૂરી છે ?

૩૭ સામાન્ય રીતે દેવની મૂર્તિ કે છબીને સ્નાન કરાવવું, કુમકુમનું તિલક કરવું, ચોખ્ખા ચઢાવવા કે પુષ્પમાળા કે પુષ્પો અર્પવાં એ એક ચીલાચાલુ રીત છે. પરંપરાગત પૂજા છે એમાં કશું અનુચિત નથી. પરંતુ દેવની મૂર્તિને સ્નાન કરાવતી વેળા, કુમકુમ-અક્ષત કે પુષ્પથી પૂજન કરતી વેળા અંતરમાં પ્રભુના સાક્ષાત્ હોવાનો જે ભાવ ઉદ્ભવવો જોઈએ, અંતરમાં જે પ્રેમ પ્રગટ થવો જોઈએ તે નથી થતો ને એક માત્ર સ્થૂળ પ્રક્રિયા જ બની રહે છે. તે બધું યત્રવત્ બની જતું હોવાને કારણે એ જરૂરી નથી લાગતું. ઉપાસનાના કોઈ પણ ક્રિયા યત્રવત્ કે ભાવહીન ન બની જવા જોઈએ. એ બધું જ પ્રેમપૂર્વક થવું જોઈએ એ એક બાલ્ય પળોજીવ્ય ન બની રહેતાં હૃદયમાં પ્રેમનાં સ્પંદનો જાગે તો એ પૂજન-અર્ચન ઇષ્ટ સાથે અનુસન્ધાન સાધી આપનાર સેતુ બની શકે છે એવા પૂજન-અર્ચનથી ઇષ્ટ સાથે ભાવાનુબંધ નિષ્પન્ન થઈ શકે તો તે સ્વાકાર્ય છે એથી ઉલટું યત્રવત્ બની જાય તો તે નિર્થક છે. આખરે પણ એ એક સાધન જ, સાધ્ય નહિ. સાધન ઉપકારક ન નીવડે તો તેનો અર્થ નથી.

૩૮ ધૃતદીપ - અગરબત્તી જરૂરી છે ?

૩૮ ભગવાન સમક્ષ-માતાજી સમક્ષ પ્રજ્વળતો ધૃતદીપ-ધીનો દીવો-નું દર્શન ખૂબ અલૌકિક ને શાતાકારી હોય છે. ધૃતદીપની એક માઠી સુવાસ વાતાવરણનાં પ્રસારે છે. દીપની જ્યોતિ ચિત્તને પ્રસન્ન ને આહલાદક નીવડે છે દીપ એ પ્રકાશનું પ્રતીક છે. એનું મહત્ત્વ

૧૨ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

આમ તો પ્રથમથી જ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. દીપના સાન્નિધ્યમાં કરવામાં આવતી ઉપાસના અસ્તિત્વમાં પવિત્રતા, સાર્વિકતા ને એકાગ્રતા આજે છે. પરંતુ જેવી જેની સુલભતા. ઘી મેળવવું અશક્ય હોય તો તેલનો કે દીવેલનો દીવો પણ પ્રગટાવી શકાય છે. વીજળીનો નાનો બલ્બ પણ જલાવી શકાય છે એમાંનું કશું જ મળે તેમ ન હોય તો દીપ વિના પણ ઉપાસના કરી શકાય છે. દીવાનું મહત્ત્વ તો છે જ, પણ જો તે સુલભ હોય તો.

એ જ રીતે અગરજતી પ્રગટાવવાથી વાતાવરણ સુવાસમય બને છે. અગરજતીથી સુવાસમય વાતાવરણ સુવાસમય પરમાત્મા માટે યોગ્ય બને છે.

મારી દૃષ્ટિએ, આ બધી બાબતો આખરે પણ બાહ્ય પળોજી જેવી જ લાગે છે. છેવટે પણ મહત્ત્વ તો શ્રદ્ધાનું, સ્મરણાગતિનું, આળભાવનું તેમ જ પ્રેમભાવનું છે. એને જ પ્રત્યેક ઉપાસકે સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાન કરવો જોઈએ. જપ અને માળા પણ એ માટેનું એક સાધન માત્ર જ છે. સાધન જરૂરી તો છે જ, પણ માત્ર સાધનને જ વળગી ન રહેતાં સાધ્ય તન્ક-લક્ષ્ય તરફ-ધ્યેય તરફ મનુષ્યની-ઉપાસકની ગતિ હોવી જ જોઈએ.

પ્ર૦ માળા કેવી હોવી જોઈએ ?

ઉ૦ એકસો આઠ મણકાની. મેરુવાળી, રુદ્રાક્ષની કે તુળસીની માળા, માળા કરવા માટે રાખવી જોઈએ. કાચ કે રહટિકની માળા પણ ચાલે તેમ જતાં તે એક સાધન છે. તેનું મહત્ત્વ ન સ્વીકારીએ તો પણ ચાલે.

પ્ર૦ માળા કરવી એટલે શું ?

ઉ૦ માળા કરવી એટલે ગાયત્રી મંત્ર કે કોઈ પણ એક મંત્ર બોલતાં બોલતાં માળાના મણકા ફરવતા જવું તે. આ રીતે માળા

કરતી વખતે એક વાર મંત્ર બોલ્યા પછી એક મણકો ફેરવવો, બીજી વાર બોલી રહ્યા પછી બીજો મણકો. એ રીતે મંત્રજપ કરતાં કરતાં માળા કરવી.

પ્ર૦ માળા કઈ રીતે ફેરવવી ?

ઉ૦ માળાને, અંગૂઠા પછીની બીજી આંગળી પર ભેરવી, અંગૂઠા વડે માળાના એક એક મણકાને, મંત્રજપ કરતાં ફેરવવો જોઈએ. એ રીતે એકસો આઠ મણકાની માળા એકસો આઠ વાર મંત્ર જપ કરતાં કરતાં ફેરવવી જોઈએ. અંગૂઠા પછીની પહેલી નહિ, પણ બીજી આંગળી સૌથી મોટી હોવાથી એને શ્રેષ્ઠિકા કહે છે તેથી એ શ્રેષ્ઠ આંગળી પર માળા ભેરવાય છે. એક માળા પૂરી થાય પછી માળાનો મેરુ ઝાળગ્યા વિના, મેરુ આગળથી, જે મણકા પર છેલ્લો મંત્રજપ કર્યો ત્યાંથી ફરી બીજી માળા શરૂ કરવી જોઈએ.

પ્ર૦ માળાનો મેરુ એટલે શું ?

ઉ૦ માળાનો મેરુ એટલે માળાનો મુખ્ય મણકો. એ મુખ્ય મણકાની આસપાસ બીજા મણકા પરોવાયેલા હોય છે. મેરુ એ માળાની ધરી છે.

પ્ર૦ આપ દરરોજ ત્રણ માળા જ કરવાનો આગ્રહ શા માટે રાખો છો ?

ઉ૦ કોઈ પણ પ્રવૃત્તિને સધન અને સફળ બનાવવા માટે પાયાની વસ્તુઓ-બાબતો નક્કર હોવી જોઈએ. એ પ્રવૃત્તિ નિયમિત ને સતત થવી જોઈએ. નિયમિતતા ને સાતત્યને કારણે પછી એની ટેવ પડી જાય છે. સારી પ્રવૃત્તિઓ ટેવરૂપે આપણામાં જીતરી જાય ત્યારે એને આધારે આપણે જીવનમાં ઘણી સારી સફળતા મેળવી શકીએ છીએ ને જીવન કંઈક ઓર જ પ્રગતિ કરી રહે છે.

૧૪ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

ઉપાસનાની પ્રવૃત્તિનું પણ એવું જ છે. માતાજીની શરણાગતિના પ્રથમ પગથિયે પગ મૂકતો માનવી, અસંખ્ય પગથિયાંને અન્તે ઉત્તુંગ શિખરે ઘિરાળેલ માતાજી સમીપ-ઘણ્ટ સમક્ષ કેવી રીતે પહોંચી શકાશે તેની બહુ મોટી વિમાસણ અનુભવે છે. એ વિમાસણ કંઈ તત્કાળ અન્ત પામે તેવી હોતી જ નથી. એ માટે તો પુરુષાર્થ કરવો જ પડે છે. એવી વિમાસણ અનુભવતો માનવી ક્રમશઃ જ આગળ વધી શકે છે.

જેએ ઉપાસનાના એકડાની શરૂઆત કરી રહ્યા છે તેઓને ચિત્તની એકાગ્રતાની તો મુશ્કેલી નડે જ છે. જપનો લય પણ એકદમ સિદ્ધ ન થઈ શકે. જીવનના ગમે તે તબક્કે ઇષ્ટને કે માતાજીને અભિમુખ બની શરણાગતિના-શ્રદ્ધાના ભાવને પ્રબળ તત્કાળ તો ન જ બનાવી શકે. માતાજી પ્રત્યેની અભિમુખતામાં સતત ભરતી આણવા, શ્રદ્ધા ને શરણાગતિના ભાવને પ્રબળ બનાવવા ઉપાસનાના એકડાને ધૂંટવા, જપની ટેવ પાડવા માટે, જપની પ્રવૃત્તિને સધન ને સફળ બનાવવા સાતત્ય ને નિયમિતતા જરૂરી છે. દરરોજ ત્રણ માળા કરવાની ટેવ પાડવાથી ઉપાસનામાં સાતત્ય ને નિયમિતતા આવી શકશે અને સાતત્ય ને નિયમિતતાને કારણે ટેવ પડશે. બન્ને વસ્તુ જરૂરી છે. દરરોજ ત્રણ માળા નિયમિત કરવાથી ઉપાસનામાં એક વિલક્ષણ રસ ને રુચિ પેદા થશે. માતાજીની કૃપાના અનેકવિધ અનુભવો થશે તેથી કરીને તેને આશ્રયે વધુ ને વધુ નિશ્ચિંત થવા પ્રયત્ન કરશો.

સાવ ઓછા સમયમાં મનની એકાગ્રતા સધાવી કે ચિત્તની શુદ્ધિ થવી દુષ્કર છે એટલે ત્રણ માળાનો નિયમ તો રાખવો જ. મન કાવે તેમ મંત્રજપ કરવાથી તુકસાન તો નથી જ, લાભ તો છે જ, પરંતુ અવ્યવસ્થિત આયોજનથી જેમ ઠાઈ નક્કર સંગીન લાભ હાંસલ થતા નથી તેમ અવ્યવસ્થિત ઉપાસનાનો પણ ખાસ ફળ-

લાભ નથી. મંત્રની મહાન શક્તિ વિશે તો એ મત છે જ નહિ, પણ સ્વાલ આપણી પોતાની શરણાગતિનો છે. સમ્પૂર્ણ પ્રપત્તિભાવને હું સૌથી મોટી જરૂરિયાત આપણે પક્ષે સમજું છું. ગાયત્રીની કૃપા યાચનારે, પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટ દેવદેવીની કૃપા મેળવવા ઉપાસકે-મનુષ્યે આ શરણાગતિભાવને સિદ્ધ કરવા મથવું એટલી મારી નમ્ર વિનંતી છે.

પ્ર૦ માળા વિના જપ થઈ શકે?

ઉ૦ ઉપાસક જ્યારે ઉપાસનાની-જપની શરૂઆત કરે છે ત્યારે તેને માટે માળા આવશ્યક છે. કારણ કે તેણે જપ કરવાની પોતાની જાતને ટેવ પાડવાની છે, કેળવવાની છે, શ્રદ્ધા અને શરણાગતિના ભાવને પ્રત્યક્ષ બનાવવાનો છે અને ચિત્તને એકાગ્ર કરવાનું છે. આ બધું ધારીએ તેટલું સહેલું નથી, ખૂબ દુષ્કર છે. એ દુષ્કર કાર્ય પાર પાડતાં, સિદ્ધ કરતાં જિંદગીની ઘણી લાંબી મજલ કપાઈ જાય છે. ઘણો સમય વીતી જાય છે, કોઈક પુણ્યશાળી જીવાત્મા તે ખૂબ જલ્દી સિદ્ધ કરી લે છે. લાંબા કે ટૂંકા સમયમાં ઉપાસક શ્રદ્ધાને શરણાગતિના ભાવને પોતાના અસ્તિત્વના અણુએ અણુમાં વહાવી શકે, તેનું ચિત્ત જ્યારે ખૂબ સરળતાથી, સહેલાઈથી ને સહજતાથી માતાજીના સ્વરૂપ, ધ્યાન અને જપમાં એકાગ્ર બની શકતું હોય, ઉપાસકમાં કોઈ પણ જાતની અપેક્ષા કે ઝંખના ન રહે. માતાજીના દર્શનની પણ તેને કોઈ જ અભિલાષા ન રહે, માત્ર ઉપાસના ખાતર જ ઉપાસના કરવાની, ભક્તિ ખાતર જ ભક્તિ કરવાની તેની ઝંખના હોય, તેનો તેવો અભિગમ કેળવાય ત્યારે માતાજી માટેની, પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટ માટેની અંતરની આરત ઉત્કટ બને, તેનું હૈયું આર્તનાદ કરે. હૃદયનો પોકાર ઉદ્ભવે ત્યારે માળાનું સાધન આપો-આપ દૂર થઈ જાય છે અને માતાજી સાથે-ઇષ્ટ સાથે કેવળ ભાવાનુ-બન્ધ રચાય છે, ચિત્ત સમ્પૂર્ણપણે તન્મય થઈ જાય છે ત્યારે

૧૬ | પરમતત્વનો સેતુ

ઉપાસકને કોઈ સાધનની આવશ્યકતા રહેતી નથી. માળા પણ આખરે તે એક સાધન છે, સાધ્ય નથી. સાધ્ય તો છે શ્રદ્ધા, શરણાગતિ અને ભાવસમાધિ. એને સિદ્ધ કરવા સાધનની-માળાની જરૂર રહે છે. પણ ભાવની પરાકાષ્ટાએ પહેલ્યા પછી જ માળાનો પરિહાર થઈ શકે.

સંજોગવશાત્ ક્યારેક તમારી પાસે માળા ન હોય તો તમે દરરોજ જેટલી માળા કરતા હો તેનો સમય ગણી, અડધો કલાક, કલાક કે એ કલાકની ગણતરી કરી, માનસિક મંત્રજપ થઈ શકે છે. તેમાં જરાય સંકોચ રાખવાની જરૂર નથી.

પ્ર૦ ગાયત્રી-ઉપાસના માટે આપ કેવા વિધિવિધાન સૂચવો છો ?

ઉ૦ દુનિયાદારીની સ્વાથી* ચિંતાઓમાંથી શક્ય એટલું મનને ખેંચી લઈ, બને તેટલી વધારે એકાગ્રતાથી, જેટલી થાય તેટલી વધારે શરણાગતિથી માનું સ્મરણ કરવું તે જ ગાયત્રી-ઉપાસનાની ખરી વિધિ, આ જ ખરી સૂક્ષ્મ સાધના, બાકી બધી બાહ્ય પગોબજી મારી દષ્ટિએ મને લાગે છે.

આ સૂક્ષ્મ ભાવ તરત સિદ્ધ થતો નથી તે હું જાણું છું. પણ જેની એવી સ્થિતિ થઈ શકી તેને તો આધ્યાત્મિક સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતાં વાર જ કેવી ? એટલે એવી સૂક્ષ્મ મનઃસ્થિતિ હાંસલ કરવા માટે બાહ્ય વિધિની જરૂર ખરી. આ બાહ્ય વિધિ એવી તો જટિલ ન જ હોવી જોઈએ કે મન માના સ્મરણમાં ઠરવાને બદલે વિધિ-વિધાનમાં જ ધૂમ્બા કરે. એટલે હું સાદી બાહ્ય વિધિ અહીં સૂચવું છું. ભાવિક માણસે એની સહાય લેતાં પણ ઉપર સૌથી પહેલી મેં વર્ણવેલી સૂક્ષ્મ મનઃસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્યને તો ન જ ચૂકવું.

ગાયત્રી-મંત્ર એ મહામંત્ર છે. એની અપરિમેય શક્તિ હર કોઈ પળે, હર કોઈ સ્થળે, હર કોઈ વ્યક્તિને ફળે છે. માતાની પાસે જવા માટે તેનાં બાળકોને કોઈ પણ જાતનું બંધન નથી.

ગાયત્રી-ઉપાસના માટે બ્રાહ્મમુહૂર્ત-સવારના ચારથી સાત-નો સમય વધુ અનુકૂળ છે. દરેકને એટલા વહેલા ઊઠવાનું ન ફાવે તો શક્ય એટલી વહેલી સવારે મંત્રજપ કરવા. સ્નાન-શૌચાદિથી નિવૃત્ત-શુદ્ધ થઈ, પ્રસન્ન ચિત્તે, દર્ભના આસન પર પૂર્વાભિમુખ બેસી માના સ્મરણમાં લાગી જવું. માનો ફોટો, ધીનો દીવો અને અગરબત્તી અનુકૂળ હોય તો રાખવું. સ્થળ ને સમય નક્કી કરી ૧૦૮ મણકાની માળા ફેરવવાનો નિયમ કરવો, સાયંકાળ પછી માળા ગણવી હિતાવહ નથી. માનસિક જપ માટે સ્થળ તથા સમયનો બાધ નથી.

પ્ર૦ ગાયત્રી મંત્ર આખો બોલવો જરૂરી છે? જ્ય ગાયત્રી મા, જ્ય ગાયત્રી મા કર્યા કરીએ તો ન ચાલે?

ઉ૦ ગાયત્રી મંત્રમાં ચોવીસ અક્ષરો રહેલા છે. એ ચોવીસે ચોવીસ અક્ષરોનું માનસિક ઉચ્ચારણ જરૂરી છે. મનુષ્ય શરીરમાં એ ચોવીસ અક્ષરોનું ચોક્કસ સ્થાન નિર્માણ થયું છે એટલે જ્યારે જ્યારે મંત્ર બોલાય છે ત્યારે ત્યારે તેનો પ્રત્યેક શબ્દ તેના નિર્મિત સ્થાન સાથે અથડાય છે અને આંદોલનો ઉત્પન્ન કરે છે. ગાયત્રી મંત્રના શબ્દોની ક્રમબદ્ધ ગૂંથણી એ એની એક આગવી વિશિષ્ટતા છે, જેને કારણે એક અદ્ભુત શક્તિનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે. ગાયત્રી મંત્રના ઉચ્ચારથી શરીર અને મનમાં તેમ જ સમસ્ત અસ્તિત્વમાં એક પ્રકારની સાત્ત્વિકતા ને પવિત્રતાનો આવિર્ભાવ થાય છે. આનુષ્ઠાનના વાતાવરણમાં એનો પ્રભાવ પથરાય છે. ગાયત્રી-મંત્રના ઉચ્ચારણથી અલૌકિક શક્તિનો સંચાર થાય છે, જેથી ચિત્ત અને મન શાંતિ ને સ્વસ્થતાનો પથ અનુભવ કરે છે, એ શક્તિના પ્રવાહથી રોગીના શરીરમાં રોગપ્રતિકારશક્તિ ઉદ્ભવી ને પ્રબળ બને છે. સતત મંત્રજપથી મનુષ્યનાં અસત્ કર્મો નાશ પામે છે ને સત્કર્મોનો ઉદય થાય છે, તેમાં વૃદ્ધિ થાય છે. આથી ગાયત્રી મંત્ર આખો બોલવો જરૂરી છે.

પરમ-૨

૧૮ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

પ્ર૦ ચિત્તની એકાગ્રતા કેળવવા શું કરવું?

ઉ૦ શરૂઆતમાં દરેક વ્યક્તિને ચિત્તની એકાગ્રતા કેળવવા માટે મુશ્કેલી પડે છે. દરેક સિદ્ધપુરુષને પણ પ્રથમ તો ચિત્તની એકાગ્રતા કેળવવાની મુશ્કેલી તો પડી જ હોય છે પણ દરરોજ નિયમિત જપ કરવાથી, પ્રયત્ન કરવાથી, ટેવ પાડવાથી એકાગ્રતા કેળવી શકાય છે. ચિત્તની એકાગ્રતા કેળવવી એ ખૂબ દુષ્કર છે. મનને જાતે જ કેળવવું પડે છે તાત્કાલિક વિચારોનું ભારણ દૂર નથી થતું. છતાં વિચારો આવે તો પણ મંત્રજપ તો ચાલુ જ રાખવા જોઈએ. વિચારોના આક્રમણથી અકળાઈને મંત્રજપ છોડી ન દેવા જોઈએ. એ વિચારોનું આક્રમણ એની મેળે જ શમી જશે.

કોઈ પણ કાર્ય માટે પ્રેમ, લગની, જવાબદારી હોય તો જ એકાગ્રતા કેળવી શકાય. આપણા બધાનો લૌકિક અનુભવ હશે જ કે ઓફિસમાં કે ધંધામાં અમુક વખતે આપણે એટલાં બધાં લીન થઈ જઈએ છીએ કે આગળ-પાછળની પરિસ્થિતિનો આપણને કોઈ જ ખ્યાલ નથી રહેતો. સમય ને સ્થળ પણ આપણે ભૂલી જઈએ છીએ. એટલે કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં એકાગ્ર થવા માટે સચોટ પ્રેમ ને લગની હોય તો એકાગ્રતા આપોઆપ આવે છે. એ જ રીતે માતાજીની કે તમારા કોઈ પણ ઇષ્ટની ઉપાસનામાં તમારો સચોટ પ્રેમ ને લગની હશે તો એકાગ્રતા કેળવવામાં ખાસ મુશ્કેલી નહિ પડે. એ સાથે જ ઉપાસના નિયમિત કરવાની પણ ટેવ પાડશો તો પણ એકાગ્રતા કેળવી શકાશે. એમાં ખાસ મુશ્કેલી નહિ પડે.

તેમ છતાં એકાગ્રતા કેળવવા માટે કેટલાંક સૂચનો અહીં કરું છું :

૧. અલગ શાંત ઓરડો કે જગ્યા જ્યાં માથુસોની અવરજવર ન હોય.
૨. ધૂપ-દીપ-અગરબત્તી કરવા જેથી વાતાવરણ આહલાદક રહે.

૩. બ્રહ્મિમુહૂર્તમાં મંત્રજપ કરો.
૪. માતાજીની કે આરાધ્ય દેવ-દેવીની મૂર્તિ કે ફાટો નજર આંખે રાખો.
૫. આપને અનુકૂળ હોય તે આસનમાં સ્વચ્છ, ટંદાર, મસ્તક, ડોક તથા ધડ ટંદાર રહે તેમ જોસો. ટેકો લઈ ને કે અટેલીને જોસવું નહિ.
૬. આંખો બંધ રાખો. જે બ્રૂકુટિઓ વચ્ચેના ભાગ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરો. મૂર્તિ કે છબીની માનસિક કલ્પના કરવી.
૭. મન સાથે જોયતાણુ કરવી નહિ. શરીર-કપડાં ઢીલાં રાખવાં.
૮. અર્થપૂર્વક મંત્રનું ઉચ્ચારણુ કરો.
૯. હોઠ હલાવ્યા વિના માનસિક જપ કરવા પ્રયત્ન કરો.
૧૦. મનને શાંત કરો. વિચારોને રોકો.
૧૧. મન વિચારોના વમળમાં અટવાય ત્યારે તેને તેમ થવા દો, કે જેથી મનનો પ્રયત્ન પૂરો થઈ જાય. ધીમે ધીમે વિચારો શાંત થઈ જશે અને મન તમારી આજ્ઞાની પ્રતીક્ષા કરશે. મનને વશ કરવામાં સમય લાગશે. જેમ જેમ પ્રયત્ન કરતા જશે તેમ તેમ તે તમને વશ થતું જશે.
૧૨. ઉત્તમ વિચારોને મનમાં આવવા દો. ભગવાનની છબીનું તથા મંત્રનું વારંવાર ઝેક ચિત્તે ધ્યાન કરો.
૧૩. ભગવાનના દિવ્ય ગુણોનું ચિંતન કરો.
૧૪. શરીરને વારંવાર હલાવવું નહિ કે ખંજવાળવું નહિ. સ્થિર જોસી ધીરે ધીરે શ્વાસ લેવો.
૧૫. પૂર્વાભિમુખ અથવા ઉત્તરાભિમુખ દર્બના આસન પર જોસી મંત્રજપ કરવા.

૨૦ | પરમતર્વનો સેતુ

૧૬. ધ્યાન કર્યા વિના એક પણ દિવસ જવો કોઈએ નહિ. સારિયક ખોરાક ખાવો સારિયક જીવન જીવવું.
૧૭. મન થકી જીવ ત્યારે થોડો આરામ કરવો. ખુસ્તી કરવામાં જવું, વાતાવરણ બદલવું.

તમારા મનને માત્ર મા ગાયત્રી-હૃદયેવના વિચારોમાં જ નિમગ્ન રાખશો તો તમે જલ્દીથી નિર્વિકલ્પ અવસ્થા સુધી પહોંચી શકશો.

પ્ર૦ કુંડલિની જાગ્રત કરવી જરૂરી છે ?

ઉ૦ ના, એવી કોઈ આવશ્યકતા મને લાગતી નથી. માણસના પૂર્વજીવના સંચિત પુણ્યકર્મો અને ઉપાસનાના પરિપાક રૂપે તેની કુંડલિની આપોઆપ જાગ્રત થાય છે. એ માટે કોઈ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર નથી. તેમ કરવા જતાં મીઠાં પરિણામો આવ્યાના-અનિષ્ટ સર્જાયાના દાખલાઓ મેં જુદાં જુદાં છે. સિદ્ધપુરુષના-ગુરુના માર્ગદર્શન વિના કુંડલિની જાગ્રત ન થઈ શકે. કોઈ પણ ઉપાસક કુંડલિની જાગ્રત કરવાના કે કરાવવાના મોહમાં ન ફસાય તેવી મારી ઉપાસકોને નમ્ર વિનંતી છે. સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિથી મા-બાળકનો સમ્પન્ન કેળવી ત્રિપદા ગાયત્રી મહામંત્રની દરરોજ ઓછામાં ઓછી ત્રણ માળા નિયમિત કરો એવું મારું સ્પષ્ટ સૂચન છે. સહજ ને સ્વાભાવિક ક્રમમાં ઉપાસનાના-માતાજીની કૃપાના જે અનુભવો થાય તે થવા દેવા.

પ્ર૦ રજસ્વલા સ્ત્રી કેટલા દિવસ મંત્રજપ-ઉપાસના ન કરી શકે ?

ઉ૦ રજસ્વલા સ્ત્રી હટ્ટા દિવસથી મંત્રજપ-ઉપાસના કરી શકે છે. પણ તે કાળમાં માનસિક મંત્રજપ-નામસ્મરણ અવશ્ય થઈ શકે છે. માનસિક મંત્રજપ કે નામસ્મરણ સૂતક કે સુવાવડના સમય

દરમ્યાન પણ થઈ શકે છે. માનસિક મંત્રરૂપ માટે સમય કે સ્થળનો કોઈ બાધ નથી.

પ્ર૦ ગાયત્રી-ઉપાસનાનો અધિકાર સર્વને છે ?

ઉ૦ ગાયત્રી-ઉપાસના એ પરમતત્ત્વની-લગવાનની જ ઉપાસના છે. ગાયત્રી-મંત્રમાં લગવાન સૂર્યનારાયણને પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. સૂર્યનો પ્રકાશ તો સમસ્ત પૃથ્વી પરના જડ-ચેતન સર્વા પદાર્થો-પ્રાણીઓ પર, તે ઇચ્છે કે ન ઇચ્છે તો એ પડે છે. પ્રકાશ વિના કોઈને કદી ચાલ્યું નથી. આ પ્રકાશ અનન્ત છે, અસીમ છે. એવા પ્રખર પ્રકાશમાન પરમતત્ત્વની ઉપાસનામાં કયો બાધ હોઈ શકે ? આ સમસ્ત સૃષ્ટિ પરમાત્માનું જ સર્જન છે. આપણે સૌ તેનાં જ બાળકો છીએ. આપણા પરમ પિતા પાસે જવાનો, તેની ગોદમાં બેસવાનો સૌને સમાન અધિકાર છે.

એ જ રીતે ગાયત્રી-ઉપાસના પણ સૌ કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ જ્ઞાતિ, જાતિ, ધર્મ કે સમ્પ્રદાયના ભેદભાવ વિના, વિના સંકોચે કરી શકે છે. મા પાસે જવા માટે સૌ બાળકને સગ્ગો હક છે. અત્યાર સુધીમાં મારી મુલાકાતે અસંખ્ય લોકો વિભિન્ન ધર્મ કે સમ્પ્રદાયના આવી ગયા છે. તે સૌ આજે પણ ગાયત્રી-ઉપાસના કરે છે. તે સૌને સુખદ અનુભવો પણ થાય છે.

પ્ર૦ લાંબા સમય સુધી ઉપાસના કરવા છતાં કેમ કોઈ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી ?

ઉ૦ ઉપાસનાના ફળની પ્રાપ્તિ માટે સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા, અનન્ય શરણાગતિ, શિશુભાવ, નિષ્કામતા, સમર્પણ, ધીરજ, સહનશીલતા, નિયમિતતા તે સાતત્ય આવશ્યક તે અનિવાર્ય છે. તે સાથે જ માનવીનાં પૂર્વજન્મનાં કાર્યો પણ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. એટલે જેનું જેટલું વધારે પુણ્ય સંચિત થયું હોય તેટલું તેને વહેલું

૨૨ | પરમતત્વનો સેતુ

ફળ પ્રાપ્ત થાય. કોઈ વ્યક્તિના પૂર્વજન્મનાં પચાસ ટકા જ સત્કર્મો સંચિત હોય તો આ જન્મે બીજા પચાસ ટકા જ સત્કર્મો તેણે સંચિત કરવાનાં રહે છે. કોઈ વ્યક્તિએ પૂર્વજન્મે કોઈ જ પુણ્ય સંચિત ન કર્યું હોય તો એણે આ જન્મે પહેલેથી જ પુણ્યસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની રહે છે. આમ, માણસનું કર્મ ક્યારે પાકે તે વિશે કોઈ નિશ્ચિત સમય નથી. પરંતુ ફળ પ્રાપ્ત થાય કે ન થાય પણ દરેક માનવી પોતાની જે તે સાત્ત્વિક તે પવિત્ર ઉપાસના અવિરત ચાલુ રાખે. કંટાળે નહિ. માતાજી માટે-છપટ માટેનાં સચોટ પ્રેમ ને લગનીને દઢ બનાવે. નિરાશ ન થાય. ઉપાસના છોડી પણ ન દે. જેમ જેમ ઉપાસના કરતાં જશે તેમ તેમ અસત્ કર્મો કપાતાં જશે તે સત્કર્મોની વૃદ્ધિ થશે.

કેટલીકવાર એવું બને છે કે પરમાત્મા પોતાના શરણાગતનાં હિતની વિરુદ્ધમાં ફળ આપતા નથી. માનવીનું સાચું હિત શેમાં છે તે તે ઈશ્વર જ જાણે છે. આપણી દષ્ટિએ જેમાં આપણને આપણું હિત દેખાતું હોય તેમાં સમયાન્તરે આપણું મોટું અહિત પણ થવાનું હોય તો તેનો તાગ પામીને લગવાન પોતાના લક્ષ્યને તેનું મનોવાંછિત ફળ આપતા નથી. આથી ફળની પ્રાપ્તિની બાબતમાં લગવાનની મરજીનો જ સ્વીકાર કરવો પડે છે. લગવદ્ગીતાએ પણ ફળની બાબતમાં આકાંક્ષા ન રાખવાનું કહ્યું જ છે. મનુષ્ય-ઉપાસક ફરજ બાવે નિષ્કામ બનીને ઇષ્ટની-માતાજીની ઉપાસના કરે. ફળનો વિચાર ન કરે પોતાનું સખળું હિત પરમાત્માનાં ચરણોમાં સોંપી, નિશ્ચિંત બની સતત ને નિયમિત ઉપાસના ચાલુ રાખે તેવી મારી વિનંતી છે. સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા, અનન્ય શરણાગતિ, સચોટ પ્રેમ ને લગનથી નિષ્કામ બાવે કરેલી ઉપાસના ક્યારેય એજે નથી જતી. આજે નહિ તો કાલે, આ જન્મે નહિ તો આવતે જન્મે તેનું ફળ તો અવશ્ય વહેણું કે મોટું પ્રાપ્ત થવાનું જ છે તેમાં લેશ માત્ર સંશય રાખશો નહિ.

પ્ર૦ ઉપાસનામાં કે મંત્રજ્વપના ઉચ્ચારણમાં કોઈ ભૂલ થાય તો ! એથી ઉપાસકનું અહિત થઈ શકે ખરું ?

ઉ૦ ઉપાસનામાં કે મંત્રજ્વપના ઉચ્ચારણમાં કોઈ ભૂલ થાય તો એથી ઉપાસકને કશું જ નુકસાન થતું નથી. વ્યક્તિએ એ માટે યાજ્ઞભાવ ઠેળવવાની વિશેષ જરૂર છે. સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિથી ઉપાસના કરવી એ એની પ્રમુખ ને અનિવાર્ય શરત છે. યાજ્ઞભાવ ઠેળવવાથી યાજ્ઞકની કાલીધેલી ભાષા મા અવશ્ય સમજી શકે છે. પાણીને જુ ને ખાવાનું મંગતા મમ્ મમ્ કહેતા યાજ્ઞકની મા સમજે છે કે મારા યાજ્ઞકને ખાવું છે, પાણી પીવું છે. આપણા પરમ કૃપાલુ પરમ પિતાના યોગામાં એસવા, યાજ્ઞભાવ જ જરૂરી છે. માની ગોદમાં એકદમ ધસી જતા યાજ્ઞકને મા પોતાના વાત્સલ્યથી ભીંજવી દે છે. એટલે માતાજીના એવા વાત્સલ્યની પ્રાપ્તિ માટે પુરુષાર્થ આદરી તેને સિદ્ધ કરવો રહ્યો. ઉપાસનાની યાજ્ઞ પળોજળમાં-વિધિવિધાનમાં અટવાવાની જરૂર નથી એવું મારું મનતવ્ય છે.

વળી કોઈ પથ્ય મન્ત્રની શબ્દરચનામાં કહ્લો-પારાખડીના જ અક્ષરો સમાયેલા છે તેથી જે મંત્રના ઉચ્ચારણની ટેવ પાડી તેના ઉચ્ચારણને સરળ બનાવી દેવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ને મન્ત્રોચ્ચાર વેળા મન્ત્રના ભાવાર્થને માનસમાં ઉપરિચિત કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. વળી ઉપાસનાનો હેતુ સાર્વિક ને કેવળ ઉપાસના-ભક્તિ કરવાનો હોવો જોઈએ.

પ્ર૦ અનુષ્ઠાન કેવી રીતે કરવું ?

ઉ૦ અનુષ્ઠાન એટલે શિસ્તબદ્ધ રીતે થોજેલી ધૃષ્ટની ઉપાસના. સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિથી, મા-યાજ્ઞકનો સમન્ધ ઠેળવી, મન, વચન ને કર્મથી પવિત્ર રહી, શિસ્તબદ્ધ રીતે, સ્થળ, સમય અને માળાનો કમ નહીં કરી પોતાની શારીરિક અને માનસિક શક્તિ અનુચાર અનુષ્ઠાન કરવું.

૨૪ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

અનુષ્ઠાન એ રીતે થઈ શકે છે; લઘુ અનુષ્ઠાન અને અનુષ્ઠાન.

લઘુ અનુષ્ઠાન એટલે એવીસ દાનર મંત્રજપ.

સવા લક્ષ ગાયત્રી મંત્રજપને અનુષ્ઠાન કહે છે.

ધરમાં જ્યાં કષ્ટદેવની-માતાજીની સ્થાપના કરી હોય ત્યાં, માતાજીના ફોટા સામે, પૂર્વાભિમુખ અથવા ઉત્તરાભિમુખ દર્ભના આસન પર ખેસવું. યથાશક્તિ ધૂપ, દીપ, અગરત્તી પ્રગટાવી જપ શરૂ કરવા. એ જ પ્રમાણે નવરાત્રીના દિવસો દરમિયાન દરરોજ જપ કરવા. અન્ય કોઈ વિધિવિધાનની જરૂર નથી. સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને અનન્ય શરણાગતિ જ મહત્ત્વની છે.

અનુષ્ઠાન દરમિયાન સ્થળ છોડી શકાય નહિ. પહેલા દિવસે જ્યાં ખેસી જપ કર્યા હોય તે જ જગાએ દરરોજ ખેસી જપ કરવા જરૂરી છે. વળી સમય પણ સચવાવો જરૂરી છે. પહેલા દિવસે જો ચાર વાગ્યાથી જપની શરૂઆત કરી હોય તો દરરોજ તે જ સમયે જપ કરવા.

એકી એઠકે બધી માળા ન થઈ શકે તો અધવચ્ચેથી ઊઠી શકાય છે, પણ ઊઠવા માટે માળાનો ક્રમ નક્કી કરવાનો રહે છે. દા. ત. તમે પાંચ કે સાત અથવા અગિયાર માળા એકી સાથે કરી શકતા હો. એટલા સમય સુધી એક સરખું ખેસી શકાતું હોય, તો તે પ્રમાણે પાંચ કે સાત અથવા અગિયાર માળાનો ક્રમ નક્કી કરી, પાંચ-પાંચ કે સાત-સાત માળા કર્યા પછી ઊભા થઈ પાંચ-દસ મિનિટ વિશ્રામ લઈ શકાય છે. ત્યાર બાદ ફરી પાછી આગળની માળા ચાલુ કરવી. એ જ પ્રમાણે દરરોજ કરવું.

દર્ભના આસન પર પલાંઠી બાળી, નજરને માતાજીના સ્વરૂપમાં કેન્દ્રિત કરી, સીધા-ટટાર ખેસવું.

અનુષ્ઠાન એ ઇષ્ટની શિસ્તબદ્ધ ઉપાસના છે તેથી કેટલાક નીતિનિયમો પાળવા જરૂરી છે :

૧. સાદો, સાર્વિક આહાર એક વાર લેવો. ઉપવાસ કરવાની જરૂર નથી.
૨. ધરમાં બનાવેલો ખોરાક જ ખાવો.
૩. સ્થાપન કરવું, થાળ ધરાવવો કે પૂર્ણાદ્યુતિ વખતે દોમહવન, વિસર્જન વગેરે કરવું આવશ્યક નથી.
૪. અનુષ્ઠાન દરમિયાન ધ્વજાયર્ અવશ્ય પાળવું.
૫. સૂતક, માસિક કે અન્ય કોઈ પણ મુશ્કેલીથી અનુષ્ઠાન અધૂરું છોડવું પડે તો, અધૂરું અનુષ્ઠાન આગળ ચલાવી પૂરું કરી શકાય નહિ. નવેસરથી શરૂ કરીને જ પૂર્ણ કરી શકાય.

નવરાત્રીમાં અનુષ્ઠાન કરવાનું માહાત્મ્ય વિશેષ ગણાયું છે. વર્ષની ચાર નવરાત્રી છે, પોષ, ચૈત્ર, આષાઠ ને આસો. આસો માસની નવરાત્રીનું મહત્ત્વ વિશેષ છે. પરંતુ અનુષ્ઠાન કરવા ઇચ્છતાં ભાર્ષ-બહેનો કોઈ પણ મહિનાની એકમથી અનુષ્ઠાન કરી શકે છે.

ઉ૦ ગાયત્રી-પુરશ્ચરણ વિશે સમજવો.

પ્ર૦ ગાયત્રી-પુરશ્ચરણ એ વિશાળ ફલક પર ચોળેલી ગાયત્રી ઉપાસના છે. એને માટે અનેકવિધ નીતિનિયમોથી સજ્જ થવું પડે છે.

ગાયત્રી-પુરશ્ચરણ કરનારે ચોવીસ લાખ ગાયત્રી મંત્રજપ કરવાના રહે છે. સામાન્ય મનુષ્ય માટે આ પુરશ્ચરણ ખૂબ દુષ્કર છે, પણ કોઈ સિદ્ધ પુરુષ, સન્ત કે ગુરુના માર્ગદર્શન હેઠળ જ કરવું વિશેષ ઉદ્દાપણબરેલું છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પુરશ્ચરણ કદાપિ ન કરવું.

પુરશ્ચરણ કરતાં પહેલાં નાન્દી શ્રાદ્ધ કરવું જરૂરી છે, જેથી લાંબા સમયના આ શિસ્તબદ્ધ ત્રેજેકટ-પોષના દરમિયાન કોઈ

૨૬ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

સાંસારિક વિદ્ન, સૂતક વગેરેનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય તો બાધ ન નડે.

પુરસ્કરણ એક કે બે વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમયમાં પૂરું કરી શકાય. શરીર સ્વાસ્થ્ય, માનસિક ક્ષમતા, કૌટુંબિક જવાબદારી, સાંસારિક-સામાજિક ફરજો વગેરેને લક્ષમાં રાખીને જ ગુરુના માર્ગ-દર્શન અને આશીર્વાદ મેળવ્યા પછી જ પુરસ્કરણ કરવું જરૂરી છે.

પ્ર૦ ઉપાસકોએ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી સર્વસામાન્ય બાબતો કઈ ?

- ઉ૦ ૧. કોઈ પણ ઉપાસકે પોતાના ઇષ્ટમાં સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને અનન્ય શરણાગતિ રાખવી.
૨. ઉપાસનામાં નિયમિતતા ને સાતત્ય જાળવવાં.
૩. ગાયત્રી મંત્રની ત્રણ માળા દરરોજ જ કરવી. તે જ રીતે અન્ય ઉપાસકોએ પોતે દરરોજ શું કરવું જોઈએ તે પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે નક્કી કરી લે.
૪. અન્યની ઉપાસનાને-દેવને ઉતારી-ન પાડવાં. અર્થાત્ તે પ્રત્યે હિન ભાવ ન રાખવો.
૫. ગાયત્રી હોય કે અંબિકા, રામ હોય કે કૃષ્ણ, શિવ હોય કે વિષ્ણુ આખરે પરમેશ્વર-શક્તિ-તો એક જ છે ને તે સર્વવ્યાપક છે તે હંમેશા રમરણમાં રાખવું.
૬. આહાર, આચાર, વિચાર, વાણી, વર્તન ને વલણમાં સાત્ત્વિકતા ને પવિત્રતાને ઉતારવી.
૭. મન, વચન ને કર્મથી પવિત્ર રહેવું.
૮. ષડ્રિપુઓ-કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ (અભિમાન-અહંકાર,) મત્સર (ઇર્ષ્યા-અદેખાઈ)-થી સાવધ, સન્નમ, સતર્ક રહી તેને નાથવાનો પ્રયત્ન કરતા રહેવું.

૯. સતત કાર્યશીલ રહેવું.

૧૦. દુઃખીના દિલના આંસુ લૂછવાં.

૧૧. નિઃસહાયને સહાય કરવી.

૧૨. કોઈને વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ.

૧૩. પરનિન્દાથી દૂર રહેવું.

જપ, ધ્યાન, નામસ્મરણ કે સ્તોત્રપાઠને આધારે કરવામાં આવતી ઉપાસના આત્મવિકાસની, સાક્ષાત્કાર માટે કરવામાં આવતી સૂક્ષ્મ પ્રક્રિયા છે. અસ્તિત્વના સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ અણુઓને બેદીને આત્માને જાગ્રત કરવા તરફ અને આત્મામાં રહેલા પરમાત્માનાં દર્શન કરાવવાનો પુરુષાર્થ આદરતી પ્રક્રિયા છે. તેથી જપ, ધ્યાન, નામસ્મરણ કે સ્તોત્રપાઠની સાથે સાથે ઉપર દર્શાવ્યા તેવા ઉત્તમ, ઉમદા, ઉદાર ને ઉદાત્ત એવા માનવીય ગુણોને આત્મસાત કરવાની વિશેષ જરૂર છે. સાચી ઉપાસનાનું એ ગૂઢ રહસ્ય છે. ઉપાસકમાં જ્યાં સુધી, અહીં દર્શાવ્યા તેવા ઉદાર, ઉમદા ને ઉદાત્ત ગુણો ખીલતા નથી ત્યાં સુધી તેની ઉપાસના ફળવતી થતી નથી. ઉપાસનાની ફળશ્રુતિ માટે તે વિશેષ જરૂરી છે. એ ગુણોમાં જ સર્વ શાઓનો સાર રહેલો છે તેમ હું માનું છું કોઈ પણ ઉપાસક જે આ અર્થી બાબતોનો ખ્યાલ રાખશે તે ચોક્કસ તે માતાજીનાં-ઈશ્વરનાં વિશેષ કૃપા-આશિષ પ્રાપ્ત કરવા, દર્શન મેળવવા કે સાક્ષાત્કાર મેળવવા પણ અદ્ભુતની વીવડશે એ નિઃશંક છે. સ્વાતુભવે જ એ સમજાશે.

નિષ્કામ ભક્તિ

એક કવિએ કહ્યું છે;

હરિનો મારગ છે શુરાનો, નહિ કાયરનું કામ જો ને,
પરથમ પહેલું મરતક મૂકી, વળતી લેવું નામ જો ને.

આધ્યાત્મિકતા-ઈશ્વરભક્તિનો માર્ગ અત્યંત કપરો છે. એમાં ડગલે ને પગલે કંટકો છવાયેલા છે. પુષ્પોની સુવાસ, એની મૃદુતા પામવા માટે કંટકો સહન કરવાં જ પડે છે. ઈશ્વરભક્તિના આવિષ્કાર માટે સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા, અનન્ય શરણાગતિ અને સર્વસમર્પણની પ્રમુખ આવશ્યકતા છે. એની સાથે સાથે સહનશીલતા અને ધૈર્ય પણ જરૂરી છે.

ઈશ્વરભક્તિ - પછી તે કોઈ પણ ઇષ્ટદેવની હોય, માતાજીની હોય કે ગમે તે ઇષ્ટ મંત્ર કે ગાયત્રી-મંત્રજપને નિત્યકર્મમાં વણી લીધા હોય - એ માનવજીવનના ધારક, પ્રેરક ને સંચાલક બળ છે. ભક્તિમાં અનંત ને અસીમ શક્તિઓ છુપાયેલી છે અથવા ભક્તિ દ્વારા માનવી અમોઘ, અમૂલ્ય, અદ્વિતીય ને અપૂર્વ એવી શક્તિઓ સંપાદન કરી શકે છે, જેના દ્વારા તે અવનવી સિદ્ધિઓ, સુખ-સંપત્તિઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ભૌતિક રીતે તો તે સમૃદ્ધ બને જ છે, પણ આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ, ઈશ્વરપ્રેમના વિવિધ અનુભવો પણ કરી શકે છે.

આ તો ઈશ્વરભક્તિની ફલશ્રુતિની - કેવળ ઉપલી સપાટીની ફલશ્રુતિની વાત થઈ

આપણે તો ભક્તિના બીતરમાં બીતરીને એવી શક્તિઓનો તામ મેળવવાનો છે, અનુભવ કરવાનો છે.

આ ભક્તિ શું છે ? ભક્તિ કોને કહેવાય ? એનો આવકાવ કેવી રીતે થાય ?

માનવી પોતાના જ કોઈક પુણ્યબળે, આ ભવ કે પૂર્વભવનાં સંચિત સંસ્કારોની પાશ્વબૂમમાં ભક્તિપરાયણ બને છે. આ ભક્તિ-પરાયણતા માનવહૃદયનો સદજ ને સ્વાભાવિક આવિષ્કાર છે. લૌકિક વ્યવહારમાં મનુષ્યને માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન, પુત્ર-પુત્રી, સગા-સંબંધી, રનેહીજનો, મિત્રો પ્રત્યે સદજ મેત્રીભાવ, પ્રેમભાવ, રનેહ-ભાવ ઉદ્ભવે છે તેવી જ રીતે અંતરમાં ઈશ્વર માટે સદજભાવે જ અનુરાગ જાગે છે. પરમાત્મા આપણા પારલૌકિક આધ્યાત્મિક જગતના માતા-પિતા છે.

પેલા શ્લોકનું સ્મરણ કરો :

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ ત્વમેવ સ્વધુષ્ટ સચ્ચા ત્વમેવ ।
ત્વમેવ વિદ્યાં દ્રવિણં ત્વમેવ ત્વમેવ સર્વં મમ દેવ દેવ ॥

એ જ આપણું સર્વસ્વ છે. એ પરમાત્માનાં વિવિધ રૂપો છે. કોઈ એને શિવસ્વરૂપે, કોઈ એને ગણેશરૂપે, કોઈ વિષ્ણુરૂપે, કોઈ કૃષ્ણરૂપે, કોઈ દત્તરૂપે, કોઈ માતૃસ્વરૂપે એમ પોતપોતાને ઇષ્ટ-રુચિકર સ્વરૂપે એને ભજે છે. જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિના વિવિધ માર્ગો છે. પરંતુ મારા મને ભક્તિ સર્વોત્તમ, સર્વ શ્રેષ્ઠ ને અત્યંત સરળ માર્ગ છે.

એ ભક્તિમાં પોતાના ઇષ્ટના મંત્રજપ, ભજન-કીર્તન, રતોત્ર-પઠન, પ્રાર્થના વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. પોતાના ઇષ્ટ આરાધ્ય તરવનું નિરંતર નામસ્મરણ, અવિરત મંત્રજપ મનુષ્ય માટે અત્યંત કલ્યાણકારક છે. વિજ્ઞાનના આ યુગમાં આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી તરત માનવી માટે આધ્યાત્મિક માર્ગ-ઈશ્વરશરણું જ એક માત્ર તરણોપાય બની રહે છે. શ્વાતાપ્રદ નીવડી શકે છે. એનું સત્પરિણામ

૩૦ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

અનુભવવા મળે છે. એમાંય મેં જ્ઞાણ કહ્યું તેમ સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, અનન્ય શરણાગતિ, સર્વ સમર્પણ અને સહનશીલતા તેમ જ ધૈર્યની આવશ્યકતા છે.

ધણી વ્યક્તિઓને એવી મૂંઝવણો થતી હોય છે કે જ્યારે લાંબા સમયથી જપ કરીએ છીએ, છતાં ફળતાં કેમ નથી? જ્યારે ધારણું ફળ કેમ મળતું નથી? અમારાં અમુક કાર્યો કેમ ઉકલતાં નથી? નિરંતર જપ કરવા છતાં અમારું જીવન દુઃખી કેમ છે? અમારી મુશ્કેલીઓ કેમ દૂર થતી નથી? અમારા જીવનમાં આટલી બધી વિષમતા-વિસંગતતા કેમ? વત્તે-ઓછે અંશે દરેકને આવી મૂંઝવણો થતી હોય છે. આવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવતા હોય છે.

મારું સ્પષ્ટ મનતો છે કે ઈશ્વરભક્તિ સાથે ભૌતિક સફળતા-નિષ્ફળતાને કોઈ જ સમ્બંધ નથી. આપણી આંતરિક સાત્ત્વિક શક્તિઓનું-વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વાકરણ ઈશ્વરભક્તિ દ્વારા થાય છે. મનને અલૌકિક શાંતિ મળે છે. પરંતુ આપણી વર્તમાન ભૌતિક સ્થિતિને આધ્યાત્મિકતા સાથે કોઈ જ સમ્બંધ નથી. કેટલીક વ્યક્તિઓ ભૌતિક અપેક્ષાઓ સાથે કોઈ ને કોઈ પ્રકારની ભક્તિ કરતા હોય છે. સ્ત્રી, પુત્ર, લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ અર્થે ભક્તિ કરતા હોય છે. આ પરિસ્થિતિ જુદી છે. ભૌતિક સુખ માટે કરાયેલી ભક્તિનો આંતરિક વિકાસ સાથે કોઈ જ સમ્બંધ નથી. મારા સ્વાનુભવ પ્રમાણે કોઈ પણ જાતની અપેક્ષા વિના કરાતી ભક્તિ ભક્તની અનાયાસે અનેક અપેક્ષાઓને સંતોષે છે. તેથી સકામ ભક્તિ કરતાં નિષ્કામ ભક્તિનો આશ્રય લો. ભક્તિ કરતાં ફળની અપેક્ષા જ ન રાખો, અથવા એની ફળશ્રુતિનો વિચાર જ છોડી દો.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની શક્તિ અનન્ત છે. ઇષ્ટ આરાધ્ય તત્ત્વ પોતાના શરણાગતની બધી જ સારસંભાળ લે છે. એકવાર એની શરણાગતિ સ્વીકાર્યા પછી પોતાના શરણાગતનું રક્ષણ કરવાની

હિકર (એને) ઈશ્વરને છે. એની કાળજી લેવાની જવાબદારી એની છે. એની જરૂરિયાતોનો ખ્યાલ એને રાખવાનો રહે છે. ને એ રાખે જ છે. એને બધી જ ખચર છે, ખચર પડે છે એટલે જ તો એને આપણે અન્તર્યામી કહીએ છીએ ને! તથા અપેક્ષા ન રાખો. નિરપેક્ષ બનીને શરણાગતિનો અનન્ય ભાવ હૃદયમાં લાવીને એને ભજો.

ગીતાકારે પણ કહ્યું છે :

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ક્ષેત્રેષુ કદાચન.

કર્મમાં જ તારો અધિકાર છે, ફળમાં નહિ.

એણે તો જાણે વરદાન જ આપી દીધું છે :

મન્મના ભવ, મદ્ ભક્ત, મદ્યાની, મામ્ નમસ્કુરુ ।

અહં ત્વાં સર્વં પાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચઃ ॥

(તું મારામાં મનવાળો થા, મારો ભક્ત બન, મારું ભજન કર અને પ્રથમ કર. હું તને બધાં પાપોમાંથી છોડાવીશ. તું શોક ન કર.)

આમ, પરમાત્મા સ્વયં સહાય કરવાનું વચન આપે છે. તેથી જ સર્વ જવાબદારીઓ, ચિંતાઓ એને શિરે નાખી એના નામમાં મસ્ત બનીને રહેવું. એની ભક્તિ કરતાં કોઈ પણ પ્રકારની શરત ન રાખવી. જે શરત રાખશે તો શેઠ-નોકરના સંબંધ જેવી વાત થશે. નોકર જેવું કામ કરશે તેવો એને પગાર મળશે. નોકર જે મન દઈને કશીય માગણી કર્યા વિના નિરંતર પોતાના કાર્યમાં રત રહેશે તો શેઠ આપોઆપ ખુશ થઈને એને આપશે. શેઠ નોકરને કામગીરીના પ્રમાણમાં જ વેતન આપશે.

કેટલીક વાર એવું બને છે કે પોતાનું મનોવાંછિત ફળ પ્રાપ્ત ન થતાં જીવનમાં પારાવાર મુશ્કેલીઓ આવવાથી સાધકો ઈશ્વરવિમુખ બની જાય છે. પોતે જે કોઈ ઇષ્ટની ઉપાસના કરતા હોય, મંત્રજપ-નામ-સ્મરણ કરતાં હોય તે સમ્પૂર્ણ છોડી દે છે અથવા એ તરફ દુર્ભક્ષ સેવે છે, એમાંથી શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ ગુમાવી બેસે છે. હતાશ-

૩૨ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

નિરાશ થઈ જીવનનું જાણે સર્વાંશ ગુમાવી બેઠા હોય એમ ઢગલો થઈ જાય છે. એને કશો માર્ગ સૂઝતો નથી. એ લાચારી અનુભવે છે. એનામાં કોઈ પણ પ્રકારની હાય રહેતી નથી. પરંતુ ભક્તિનાં વિવિધ પરિમાણો છે. મેં અગાઉ પણ કહ્યું કે ભૌતિક સફળતા-નિષ્ફળતાને ઈશ્વરભક્તિ સાથે કોઈ જ સમ્બંધ નથી. દરેક મનુષ્યે કરેલાં કર્મનાં ફળ તો ભોગવવાં જ પડે છે. કેટલાંક માનવીઓ એમ માનતા હોય છે કે ઈશ્વરભક્તિ કરવાથી સંસાર ઊઝળો બને છે. તમામ પ્રકારનું ભૌતિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ માનવું બ્યાજબી નથી. મનુષ્યના સંચિત અને ક્રિયામાયુ કર્મનો સિદ્ધાંત અહીં લાગુ પડે છે.

તેથી ભક્તિ કરતાં બ્યારે મનોવાંછિત ફળ પ્રાપ્ત ન થાય, પરિસ્થિતિની વિપરીતતા, વિસંગતતા ને વિષમતાનો અનુભવ થાય, ધાર્યું પરિણામ ન આવે ત્યારે એ વિપરીતતામાં પણ ઇષ્ટ આરાધ્ય તત્ત્વનો શુભ સંકેત સમજવો. એની ઇચ્છાને માથે ચડાવવી. ભક્તિની પ્રખરતા અને પ્રખળતાની વચ્ચે પણ જીવનના વિકટ પ્રશ્નોનો ઉકેલ ન આવે ત્યારે સમજવું કે ઈશ્વર આપણી કસોટી કરે છે, અથવા કરવા માંગે છે. વિપરીત ને વિષમ પરિસ્થિતિના સર્જનની પડછે પણ પરમાત્માનો કોઈ ને કોઈ શુભ સંકેત જ રહેલો હોય છે. તેથી વિષમ સંજોગો વેળા પણ પરમાત્માનો શુભ સંકેત સમજી મનુષ્યે ભક્તિમાં લીન બનીને રહેવું. શરણાગતિ ભાવમાંથી, શ્રદ્ધામાંથી લેજી માત્ર ચ્યુત થવું નહીં. પરમાત્માને પોતાના ભક્તના શ્રેયની તેમજ શ્રેયની સુપેરે જાણ હોય છે તેથી ભક્તના શ્રેય અને પ્રેય ખાતર એની હિત વિરુદ્ધનું ફળ આપતા નથી. વળી ભૌતિક સુખ-સમૃદ્ધિમાં જ જીવનની તેમ જ ભક્તિની ઈતિશ્રી નથી, પરિપૂર્ણતા-પર્યાપ્તતા નથી. મનુષ્યે-સાધકે તો જીવનની મોહમાયાથી પર બનીને પરમાત્મામાં તન્મય બનવાનું છે. આત્મવિકાસ સાધવાનો છે. વિલીન

થવાનું છે. પોતાના મનોગત સર્વં વિકારો, વ્યક્તિગત સર્વં દૂષણોથી સમ્પૂર્ણ શુદ્ધ બનીને પરમાત્મા સાથે તાદાત્મ્ય સાધવાનું છે. તેથી શુદ્ધિને ખાતર આમ તપવું પડે છે, જેને શુદ્ધ થવું છે તેમણે તાપણીને માટે તત્પર રહેવું જ જોઈએ. પરમાત્મા પોતાના શરણાગતની કસોટી કરે છે. એની ભક્તિના ઊંડાણનો તાગ મેળવે છે. એ પરમ ચેતન્યની સાથે તદ્દુપ થવા માટે મનુષ્ય પાસે પ્રખર શક્તિ જોઈએ. એની પાસે નક્કરતા હોવી જોઈએ. એના તન-મન-પ્રાણમા એવી પ્રખર શક્તિ ભરી પડી હોવી જોઈએ, જે પરમાત્માની શક્તિને ઝીલી શકે. એની પ્રેરણાનો અધિકારી બની શકે. પોચટતા કે નરમાશનું એમાં કામ નહીં. એ દિવ્ય ને ભવ્ય શક્તિના ઉપાસક પથ દિવ્ય ને ભવ્ય જ હોવા જોઈએ. કસોટી હંમેશાં નક્કરની થાય, કસોટી સુવર્ણની થાય, ઢેકાંની નહીં. એ તો ભાંગીને ભુસ્કો થઈ જાય. એથી જેમણે દિવ્યતા ને ભવ્યતાની ઉપાસના કરવી છે, જેમણે એના સુધી પહોંચવું છે, એટલે કે જેણે આત્મવિકાસ સાધવો છે તેણે જીવન તેમ જ ભક્તિના માર્ગમાં આવતી અનેક વિરાટ સમસ્યાઓનો સામનો કર્યો જ છૂટકો. અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો તેમ ભૌતિક જીવનના અભાવો માનવીને ભક્તિથી વિમુખ બનાવી શકે છે. ભક્તિના ઊંડાણની કસોટી કરવા જ પરમાત્મા એવા કટુ પ્રસંગો પ્રેરતા હોય છે એટલે જીવનની આવી-તેવી વિષમતા-કટુતા ભક્તિમાં આડખીલીરૂપ ન બને તે માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે-ઉપાસકે સમગ્ર રહેવું આવશ્યક છે.

જે જીવનની વિકટ પળોમાં પણ ઈશ્વરનું નામ નહીં ઠોડરો તો એની કૃપા તમારા પર જરૂર વરસશે જ. હું તમને સમજાવું- કેટલીક વાર બાળક કોઈક જીવથી કે કંઈક લાડથી માને વળગ્યા કરે છે. એના ખોળામાંથી ખસતું નથી, એને પજવ્યા કરે છે. માને કોઈ કામ કરવા દેતું નથી. મા એને ઘણું સમજાવે છે, ડાહ્યો થઈને મેસવા કહે છે પણ એ માનતો નથી ત્યારે મા કે ક્યારેક પિતા એને

૩૪ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

ખિન્નઈને ધમકાવી કાઢે છે. એકાદ-એ લપડાક પણ લગાવી દે છે ને બાળક રડી પડે છે. એનું મોં વિલાઈ જાય છે, એના મુખની કાંતિ ઝાંખી પડી જાય છે. આવું જોઈને વળતી જ પળે મા એને છાતીસરસો ચાંપી દે છે, ક્યારેક ખૂશ્મા એસીને રડયા કરતા કે રીસાઈને મોઢું કુલાવી નિરાશ થઈને એઠેલા પોતાના બાળકને જોઈને માનું હૃદય તરત જ પીગળી જાય છે. એ એને પોતાના વાત્સલ્યથી ભીંજવી દે છે.

એ જ રીતે આધ્યાત્મિક જગતના માતાપિતા-પરમાત્મા મનુષ્યને લપડાક મારે છે, એના જીવનમાં વિસંગતતા-વિષમતા લાવે છે, ઝંઝાવાતો લાવે છે - એ બધું એની જ પ્રેરણાથી આવે છે. એની પાછળ એનો ઉદ્દેશ પોતાના શરણાગતને દૃઢ મનોબળવાળા, આત્મવિશ્વાસથી સભર, શ્રદ્ધાપૂર્ણ, ખમીરવંત બનાવવાનો હોય છે. એનું ચિત્ત વધુ ને વધુ ભક્તિ અભિમુખ બને, આત્મવિકાસને પંથે પ્રયાણ કરે ને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરે એવી પરમાત્માની ઇચ્છા હોય છે. તેથી જ મનુષ્ય માત્રે જીવનની અત્યંત વિકટ ને વિષમ પળોમાં સહનશીલ બની, ધીરજ રાખી, નિરંતર ઈષ્ટના સ્મરણમાં, એના ચિંતનમાં લીન રહેવું. મનોમન પોતાને સહાય કરવા માટે પ્રાર્થના કર્યા કરવી. એ બહુ દયાળુ છે. એની કૃપા અપરંપાર છે. તમે તમારી શ્રદ્ધા અને શરણાગતિનો ભાવ છોડશો નહિ. એને સતત વળગી રહેશો તો એ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિના સાતત્યમાંથી ભક્તિનું એક નવું જ પરિમાણ અને પરિણામ નિષ્પન્ન થશે.

શ્રદ્ધા અને શરણાગતિના સાતત્યની પડછે તમારું મનોવાંછિત ભૌતિક સુખ નહિ સાંપડે તોય જીવનની નિષ્ફળતાએને જીરવવાની, એની સામે ટક્કર ઝીલવાની અનેરી શક્તિ તમારા આખા ય અસ્તિત્વમાંથી સતતી અનુભવવા મળશે. કોઈક અદૃશ્ય શક્તિ તમારામાં સ્વસ્થતા પ્રેરતી લાગશે. કોઈક અજોચર બળ તમારા

જીવનનો, તમારા હૃદયનો ખોલ જાંચકી લેતું અનુભવાશે. જીવનના એક એક પ્રશ્ન પર, એક એક આપ્ત પર, તદ્દત નાની નાની વીમતોમાં પણ તમને જાણે કોઈક દોરવતું હોય, કોઈક હાથ પકડીને લઈ જતું હોય એમ જણાશે, ને તમારી મૂંઝવણોનો, મુસીબતોનો માર્ગ તમને મળ્યા કરશે. તમારા અંતરની કોઈક શક્તિ તમારી સહજતા-નિષ્કૃણતાનાં રહસ્યો તમને સમજાવતી રહેશે, જેનાથી તમારી અસ્વસ્થતા અને અશાંતિ દૂર થશે, ને સ્વસ્થતા શાંતિ અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થશે. પરમાત્માની ગતિવિધિનો તાગ પામી શકાતો નથી. એની લીલાઓ અકળ છે. એ આપણને ક્યાં લઈ જવા માગે છે, શું બનાવવા માગે છે એની આપણને કોઈ જ ગતાગમ નથી પડતી. પરમાત્મા કદી પોતાના શરણાગતનું અહિત થવા દેતા નથી આપણને ભૌતિક દષ્ટિએ જણાય કે આપણું ખોટું થયું છે, પરમાત્માનું સતત સ્મરણ કરવા છતાં મને આવું મારું ક્ષણ મળ્યું, પણ એ કદાચ મનુષ્યના હિતની વિરુદ્ધમાં હોય તો પરમાત્મા કેવી રીતે તે સાકાર કરે? પરમાત્માના સ્મરણની સાથે મનુષ્યે ધીરજ અને સહનશીલતા દાખવી તેમાં પરમાત્માનો શુભ સંકેત વાંચી હૃદયને પરમાત્માનાં ચરણોમાં ઠાલવી સંયમી બનીને રહેવું.

તેથી મારું સ્પષ્ટ મન્તવ્ય છે - સૂચન છે કે જીવનની ગમે તેવી દુઃખદ સ્થિતિમાં પરમાત્મા પ્રત્યેની - માતાજી કે પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટદેવ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા અને શરણાગતિમાંથી કદાપિ અલિત ન થશે. માયત્રી મહામંત્રનું નિરંતર સ્મરણ કરજો. મારો આદેશ છે, આશીર્વાદ છે, તમને જહર સહાય મળશે જ મળશે. જીવનને એનાં ચરણોમાં સોંપી દેજો. હૃદયપૂર્વક સોંપી દેજો. એ તમને પુષ્પને સહજ એવી મૃદુતાથી જાંચકી લેશે. તમને સંભાળીને રાખશે. સ્વાનુભવ કરી જોજો.

હું મારી જ વાત કરું તો, બાજબિન સુધી મા માયત્રીને કે પરમપાણુ પરમાત્માને મારા જીવન માટે મેં કદી કોઈ દરિયાદ

૩૮ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

તમે તન્મય બની જશો. આનુઆનુના જગતનો તમને કોઈ જ ખ્યાલ ત્યારે નહીં હોય.

અંતર્મા, એક મહત્ત્વની વાત પ્રત્યે વાચકોનું, ઉપાસકોનું ધ્યાન દોરું છું કે ભક્તિ માટે ઉપર કહ્યું તેમ કેવળ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિની આવશ્યકતા છે. એમાં કોઈ જ વિધિવિધાનની આવશ્યકતા નથી. વિધિવિધાનની પળોજ્જોમાં અટવાયા વિના કેવળ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિથી તમારા ઇષ્ટની સાથે સીધો સમ્બન્ધ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરજો.

આપણા લૌકિક વ્યવહારમાં આપણા કોઈ ગાઢ-નિકટના સંબંધીને ત્યાં જવું હોય તો એમાં કોઈ ઔપચારિકતાને સ્થાન નથી રહેતું. આપણે સીધા જ એની પાસે પહોંચી જઈએ છીએ. સીધા પહોંચવા માટે એના પ્રત્યે કેવળ દૃઢ-બળવાન પ્રેમભાવ કેળવાયેલો હોય છે એટલે એ જ રીતે પ્રભુની સમીપ સીધા પહોંચવા માટે શ્રદ્ધા અને શરણાગતિ દ્વારા કેવળ દૃઢ પ્રેમને અંતરમાં પ્રગટાવવાનો છે. એ પ્રેમ દ્વારા જ પ્રભુની સમીપ પહોંચી શકાય, એનો સાક્ષાત્કાર કરી શકાય છે.

નરસિંહ-મીરાંએ કેવળ પ્રેમ દ્વારા પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર મેળવ્યો. એમની પાસે કોઈ વિધિવિધાન નહોતો. એટલે વિધિવિધાન એક ગૌણ વસ્તુ છે. મુખ્ય વાત, મુખ્ય આધાર પ્રેમ છે. જેમને વિધિવિધાનનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ છે, પૂરેપૂરી સમજ-સૂઝ છે, જેમને સ્થળ ને સમય બંને રીતે અનુકૂળ છે. તેઓ ભલે વિધિવિધાનપૂર્વક બાવત્રીની કે પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટની ઉપાસના કરે, પણ સાથે સાથે મારું એટલું સૂચન છે કે વિધિવિધાનની સાથે શ્રદ્ધા અને શરણાગતિને વધુ ને વધુ બળવત્તર બનાવતા રહેજો. પ્રભુ પ્રત્યેના પ્રેમને વધુ ધનિષ્ઠ બનાવતા રહેજો. વિધિવિધાનના આચરણમાં પ્રભુપ્રેમ ગૌણ બની જાય, ચિત્ત પ્રભુમાં, એના સ્વરૂપમાં લીન બનવાને બદલે વિધિવિધાનમાં જ પરોવાયેલું રહે એવું ન બને તેની ઠાણજી રાખજો.

નિષ્કામ ભક્તિ | ૩૬

બાકી, ઉપાસના જમે તે સ્વરૂપની હશે, શ્રદ્ધા ને શરણાગતિને પ્રાધાન્ય આપીને ચાલશે. તે પ્રભુના-માતાજીના પ્રેમના અધિકારી અવશ્ય બની શકશે.

જેઓ ગાયત્રી-ઉપાસના પ્રતિ વળ્યા છે, તેમને મારો આદેશ છે કે શ્રદ્ધા અને શરણાગતિપૂર્વક મા-માજીને સમ્યન્ધ કેળવી ગાયત્રી-મંત્રની ત્રણ માળાને તમારા નિત્યકર્મમાં વણી લેજો. તમારા પર ચોક્કસ માતાજીના આશીર્વાદ ઊતરશે. માતાજીની કૃપા વરસશે.

મારા તમને સૌને આશીર્વાદ છે.

ધર્મ અને સમ્પ્રદાય

જુદા જુદા ધર્મ અને સમ્પ્રદાયની અનેક વ્યક્તિઓ મારી મુલાકાતે આવે છે. તેઓ તેમની વિભિન્ન સમસ્યાઓ-મૂંઝવણો-આપત્તિઓ અંગે મને જણાવે છે તે માર્ગદર્શન માગે છે. સૌ પ્રથમ તો તેઓને હું ગાયત્રી-મંત્રની માળા અથવા પોતાના ઇષ્ટની ઉપાસના કરવા જ કહું છું આગળ હું ખીજું કશું કહું તે પહેલાં તેઓ મને સામે પ્રશ્ન પૂછે છે કે અમે જૈન છીએ. અમારાથી ગાયત્રી કેવી રીતે થાય?

અમે સ્વામીનારાયણ ધર્મ પાળીએ છીએ. અમે ગાયત્રી કરીએ તો અન્યાય થયો ન કહેવાય?

આ પ્રકારની મૂંઝવણ કે બીતિ થાય તે સ્વાભાવિક છે, પણ આ માન્યતા સમ્પૂર્ણ બૂલભરેલી છે.

પહેલાં તો હું એ સ્પષ્ટતા કરું કે ગાયત્રી મંત્ર એ કોઈ ધર્મ કે સમ્પ્રદાયનો મંત્ર નથી. એ એક આદિ મહામંત્ર છે. તેના પ્રત્યેક શબ્દનો એક આગવો અર્થ છે. તેના પ્રત્યેક અક્ષરમાંથી ઉત્પન્ન થતાં ધ્વનિ-આંદોલનો એક પ્રકારની સાર્વિક સંરક્ષણાત્મક શક્તિ બાહ્ય અને આંતરિક વાતાવરણમાં ઉત્પન્ન કરે છે. આખા મંત્રનો ભાવાર્થ પરમાત્માની પ્રાર્થના બની જાય છે. પરમાત્માનું જ્ઞાન આપણી બુદ્ધિમાં સ્થિર થવા માટેની એક નમ્ર પ્રાર્થના છે. એ સાક્ષાત્ પ્રકાશ છે. આ પ્રકાશ એ સમસ્ત સૃષ્ટિનું ધારક ને પ્રેરક બળ છે. એમાં પ્રખર-પ્રબળ શક્તિનો સંચય છે. જેમાંથી શક્તિનો સ્રોત સતત વહા જ કરે છે. નિર્જીવ અને અજીવ સૃષ્ટિ બંનેને

શક્તિની જરૂર તો પડે જ છે. એ રીતે પરમતત્ત્વ પણ સમગ્ર સૃષ્ટિનું ચાલક બળ છે. જેને જીવન ટકાવી રાખવાની જરૂર છે, તેણે પરમતત્ત્વની ઉપાસના કરવી જરૂરી છે.

માયત્રી ઉપાસના એ પરમતત્ત્વની જ ઉપાસના છે અને તે દરેકે કરવી જોઈએ. એથી કોઈ અનર્થ થવાનો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી.

ધર્મ અને સમ્પ્રદાય બંને બિન્ન વસ્તુ છે. ધર્મ એટલે ધારણ કરવું. જેના વડે આપું વિશ્વ ધારણ થયેલું છે, આકાશ, પૃથ્વી, નક્ષત્રો, ગ્રહો વગેરે. જીવન અને જગતની કોઈ પણ ક્રિયામાં ધર્મ-નિયમ છુપાયેલો છે. જગતની કોઈ પણ ક્રિયા નિયમથી પ્રતિકૂળ રીતે થતી નથી. આ નિયમ તે જ ધર્મ. આ નિયમને જુદ્ધિપૂર્વક ચલાવનાર ચેતનશક્તિ તે જ પરમાત્મા-પરમ શક્તિ. સત્યને ઓળખવું, સત્યનું આચરણ કરવું, સત્યની ઉપાસના આદરવી ને સત્યને શરણે રહેવું તે જ સાચો ધર્મ.

પરમતત્ત્વનો પરિચય પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવો તે મુખ્ય ધર્મ છે. સમ્પ્રદાય એ ધર્મ તરફ દોરી જનાર, ધર્મને ચીંધનારો રસ્તો-ઠેડી છે. સમ્પ્રદાય એ ધર્મ તરફ લઈ જનાર એક સાધન-માધ્યમ છે. સમ્પ્રદાયને ધર્મ કહી શકાય નહિ, ધર્મ તરફ જવાના, પરમાત્માનો પરિચય પ્રાપ્ત કરવાના રસ્તા અનેક છે. જેને જે રુચે તે રસ્તે જવા માટે જેને જે સાથ, માર્ગદર્શન મળે તે તેઓ ગ્રહણ કરે છે પરંતુ એ માર્ગ કાપીને પહોંચવાનું તો છે પરમાત્મા પાસે.

આ પાયાની વાત વિચરી જઈને જિજ્ઞાસુઓ રસ્તાઓમાં-સમ્પ્રદાયોમાં અટવાઈ બસા છે. આ બધા સાર્વજનિક રસ્તાઓને ચોતીકી મૂડી જેવા બનાવી દેવામાં આવ્યા છે, એ રસ્તાઓને આજીવિકાનું એક સાધન બનાવી દેવામાં આવ્યાં છે.

૪૨ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

સમ્પ્રદાયોએ ધર્મના નામે સમાજના, પૃથ્વીના નાના ટુકડા કરી નાખ્યા છે. સમાજના ભાગલા પડતા સધર્મો શરૂ થાય છે. સમ્પ્રદાયોએ આ સૃષ્ટિના, સમાજના ભાગલા પાડી તેને વિવિધ સમાજ અને રાષ્ટ્રમાં છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યા છે. ધર્મને નામે ખેલાયેલા ખૂનખાર યુદ્ધોનો ઇતિહાસ આની સાક્ષી પૂરે છે.

આપણે ધર્મ એક જ છે અને તે આત્માને ઝોળખવાનો ને પરમાત્માને પામવાનો. તેને પામવાના અનેક રસ્તાઓ છે, જેને આપણે સમ્પ્રદાય કહીએ છીએ. દરેક સમ્પ્રદાયનું લક્ષ્ય પણ કેવળ પરમતત્ત્વને પામવાનું જ છે. એટલે આપણે રસ્તા સાથે સંબંધ ન રાખીએ, લક્ષ્ય તરફ જ જે ધ્યાન રાખીએ, લક્ષ્ય સાથે જ સંબંધ રાખીએ તો રસ્તામાં અટવાઈ જઈશું નહિ. આપણે સમ્યન્ધ સત્ય સાથે છે, પરમાત્મા સાથે છે નહિ કે રસ્તા સાથે.

અત્યારે આપણે ફક્ત નામે અને રસ્તાઓને જ વળગી રહ્યા છીએ અને દરેક રસ્તાનું-સમ્પ્રદાયનું આખરી સત્ય વિસરી ગયાં છીએ.

સુવર્ણરત્નજડિત કુંભમાં ભરેલા અમૃતમાંથી આપણને અમૃતની જ જરૂર છે મૂલ્યવાન સુંદર કુંભનો કોઈ જ અર્થ નથી, જે તેમાં રહેલું અમૃત આપણે ન મેળવી શકીએ તો! અત્યારે આપણે અમૃત માટે નહિ, કુંભ માટે ઝંખડી રહ્યા છીએ અથવા અમૃતની પ્રાપ્તિના પ્રયાસને બદલે કુંભની પ્રાપ્તિનો પ્રયાસ આદરી બેઠાં છીએ.

મારા મતે તો પરમાત્માને પામવા માટેના મુખ્ય ત્રણ રસ્તા છે : કર્મમાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગ. મન, વચન ને કર્મથી અપવિત્ર રહી ગમે તે એક માર્ગ અપનાવવો જરૂરી છે. ગમે તે માર્ગ પર ચાલનાર વ્યક્તિમાં જે દંભ, અહંકાર, સ્વાર્થ, સંકુચિતતા ને અપવિત્રતા બને ત્યારે તે વ્યક્તિની નિજી કલુષિતતાથી વગેવાય છે

બાકી પરમાત્માને પામવાનો કોઈ પણ માર્ગ કલુષિત નથી. વ્યક્તિ પોતાના અહંકારથી તેને પોતીકી મૂડી બનાવવા પ્રેરાય છે. એવટે સમ્પ્રદાય અને એને આધીનારને જ ભગવાન-પરમાત્મા માની લેવાય છે. એમાંથી ધર્માધતા વધે છે.

આજે દુનિયામાં રાષ્ટ્રને નામે, પંથને નામે, ધર્મને નામે, ગુરુને નામે, ભાષાએને નામે આપણે ઝલડતા રહ્યાં છીએ કારણ કે મૂળ વસ્તુ વિસરાઈ ગઈ છે.

આકાશાત્ પતિતં તોયં યથા ગચ્છતિ સાગરમ્ ।
સર્વં દેવ નમસ્કારઃ કેશવમ્ પ્રતિ ગચ્છતિ ॥

આકાશમાંથી વરસાદરૂપે પડેલું પાણી એકત્ર થઈને જેવી રીતે સાગરમાં જાય છે તેવી રીતે સર્વ દેવાને કરેલા નમસ્કાર કેવળ દેશવ તરફ-એક ઈશ્વર તરફ જ જાય છે. વ્યક્તિ ગમે તે સમ્પ્રદાય પર ચાલતી હોય, પરન્તુ આવશ્યકતા છે તેની બુદ્ધિની શુદ્ધિની, સાત્ત્વિકતાની. કોઈ પણ સમ્પ્રદાયનું આખરી લક્ષ્ય તો પરમાત્માને પામવાનું છે. એટલે કોઈ રસ્તો કે કોઈ સમ્પ્રદાય ખોટો નથી, ખરાબ નથી. ખરાબ છે માનવીનું મન! એટલે સુધારવાની જરૂર છે માનવીનું મન અને બુદ્ધિને.

માતાજી ક્યાં નથી !

એક દિવસ ૨૫-૩૦ વર્ષનો એક યુવાન મારી મુલાકાતે આવ્યો. કહે, "છેલ્લા દસ વર્ષથી હું માતાજીની ઉપાસના કરું છું, છતાં મને માતાજીના દર્શન થતાં નથી. માતાજી ક્યાં છે? મને માતાજીના દર્શન કરાવો."

મેં કહ્યું: "માતાજી બધે જ છે. તું કદાચ તેમને ઓળખી શકતો નહિ હોય. પંચમહાભૂત સ્વરૂપે તેં માતાજીનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન ન કર્યાં હોય, પરંતુ તેની અનુભૂતિઓ તો ચર્મ જ હશે. સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિથી મા-બાળકનો સંબંધ કેળવીને કરેલી ઉપાસના હંમેશાં ફળદાયી નીવડે જ છે. એક વ્યક્તિની જન્મોજન્મની તપશ્રયા હોવા છતાં ઇષ્ટદેવનાં દર્શન નથી થતાં, જ્યારે બીજી વ્યક્તિની આ જન્મનાં બહુ જ થોડાં વર્ષોની ઉપાસનાથી ઇષ્ટદેવનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આની પાછળ કર્મનો સિદ્ધાંત ઉપરાંત જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિયોગ શુભાયેલાં છે.

આપણા ગ્રન્થોમાં અલ્પાં અનેક પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે. ભગવાન ક્યાં નથી?—નો જવાબ છે કે ભગવાન બધે જ છે. નિર્જીવ અને સજીવ સૃષ્ટિમાં પરમાત્માનો વાસ છે.

જો આ ગુલાબના હારમાં ગૂંથાયેલાં ફૂલ તેના ઊંડ પર હતાં ત્યારે કેવા જીવંત અને પમરાટ ફેલાવતાં હતાં! એ શક્તિ આ જે જીવ ફૂલમાં ક્યાંથી આવી?

તને આવો પ્રશ્ન પૂછવાની શુદ્ધિ કાણે આપી?

માતાજી ક્યાં નથી ! | ૪૫

માતાજી બધે જ છે. તારામાં, મારામાં અને બહાર બેઠેલાં બધાંમાં પરમાત્માનો વાસ છે. એને નિહાળવા માટે આપણે ફક્ત આપણાં ચક્ષુ પરથી ગર્વનો-અહમનો પડદો હટાવવાની જરૂર છે. જ્ઞાન અને ગર્વ સાથે રહી શકતાં નથી. જો આપણે ગર્વ છોડીએ તો ગર્વની ખાલી પડેલી જગ્યા જ્ઞાનથી પૂરાઈ જાય. જેટલો ગર્વ એટલું આપણું અધૂરાપણું. એટલે માતાજી ક્યાં છે, કેવાં છે, શું કરે છે, તેના પ્રશ્નો પૂછનારને હું કહું કે માતાજી ક્યાં નથી? કેવાં નથી? એ શું નથી કરી શકતાં?...”

માતાજીના અથવા પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટ દેવનાં દર્શન થવા કે ન થવાં તે તેમની મરજી અને આપણી ભક્તિ પર આધાર રાખે છે. આપણે સૌ તેમનાં જ બાળકો છીએ. તે તો ખૂબ દયાળુ ને કૃપાળુ છે. સૂર્યનો પ્રકાશ સમસ્ત સૃષ્ટિ પર વિલસે છે. તેના પ્રકાશથી કોઈ જ વંચિત રહી શકતું નથી પણ જો કોઈ અંધારી કોટડીમાં કુટાઈ જઈને તેના પ્રકાશથી વંચિત રહે તો? પરંતુ જેવાની ખૂબી એ રહે છે કે એવી અંધારી કોટડીમાં પણ ક્યાંક એકાદ છિદ્ર કે તિરાડ એવી હોય છે કે જેમાંથી સૂર્યના પ્રકાશનાં કિરણો અંદર દાખલ થાય. આમ એવા સનાતન ને પરમ પ્રકાશથી કોઈ જ બાકાત રહી શકે તેમ નથી. તે વિના જીવન શક્ય પણ નથી.

પરંતુ સૌ મનુષ્યો - પ્રાણીમાત્ર અનેક જન્મોનાં અનેક પ્રકારના સત્-અસત્ કર્મોના સંસ્કારોની કોટડીમાં બંદીવાન છે. અનેકવિધ મલિનતાઓ - કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સરથી તે ઘેરાયેલો હોય છે. મનુષ્યના આત્મામાં જ પરમાત્મા બિરાજેલો છે, પણ એના પર આ ને આવી અનેક અશુદ્ધિ છવાયેલી છે. આ બધી મલિનતાઓનો પરિહાર કરી આત્મા જ્યારે વિશુદ્ધ બને છે ત્યારે જ તેમાં પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે. જેમ અરીસો સ્વચ્છ હોય ત્યારે જ સુરેખ પ્રતિબિંબ ઉપસી આવે છે તે જ પ્રમાણે આત્માનો અરીસો

૪૬ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

પરિશુદ્ધ હશે તો પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ તેમાં અવશ્ય દેખાશે. એ પ્રતિબિંબ પ્રતિબિંબ નહિ, પણ પરમાત્મા સ્વયં હશે.

મેં તમને જે નવ સૂત્રો આપ્યાં છે તેનું પૂરું પાલન કરજો, મેં તમને જેટલી માળા કરવાની કહી છે તેટલી માળા દરરોજ ને નિયમિત કરતા રહેજો. ધીરજ રાખજો. ભાઈ, ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ તો શક્ય છે પણ જરૂર છે શ્રદ્ધા, શરણાગતિ ને ઉપાસનાના સાતત્યની.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના છઠા અધ્યાયમાં કહ્યું છે ને કે ખંતપૂર્વક પ્રયત્ન કરતો પાપી મનુષ્ય પણ પરમ ગતિને પામે છે. ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ માટે ખંત ને સચોટ લગની પણ જરૂરી છે. ખંત અને લગનીથી ઉપાસનામાં મંડચા રહેશે તો માતાજીનાં દર્શન એક દિવસ ચોક્કસ થશે જ થશે.

પરંતુ મારું અંગત મન્ટવ્ય તો એવું છે કે ઉપાસકે, શા માટે દર્શનની અપેક્ષા કે આગ્રહ રાખવા જોઈએ? ભાઈ, ભક્તિને એવી ભારે-સઘન બનાવીએ કે ભગવાને સ્વયં આવવું પડે.

ધારો કે તમે માતાજીનાં દર્શન કર્યાં, ખરું? પણ પછી શું? શું એથી તમારી શ્રદ્ધા, શરણાગતિ, ભક્તિ કે ઉપાસનાની ઇતિશ્રી આવી જશે? અહીં તમારું ધ્યેય સિદ્ધ થઈ જશે?

ના, મારું મન્ટવ્ય ખૂબ જૂદું છે. માતાજીનાં દર્શન કર્યા પછી ઉપાસનાને, પવિત્ર ને નીતિમય જીવનધોરણને, જાળવી રાખવાનું કામ તો પહેલાં કરતાં પણ વધુ દૃઢ કરવું પડે છે. પરમ-તત્ત્વ તો અસીમ ને અનન્ત છે. એમાં જેટલા ઊંડા ઊતરીએ તેટલા મોટી વધુ મજા. એનો કદી પાર આવવાનો નથી. માટે આપણે આપણી દૈનિક ઉપાસનાને સઘન બનાવીએ.

કર્મ : પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ

આપણે કેટલીક વાર એવું જાણીએ, સાંભળીએ અને અનુભવીએ છીએ કે નીતિમય અને પ્રમાણિક માણસ ખૂબ દુઃખી હોય છે. તેના જીવનમાં આપત્તિઓ-મૂંઝવણોનો પાર નથી હોતો. એથી ઉલટું અનીતિ ને અપ્રમાણિકતા આચરતા માનવીના જીવનમાં સુખ-શાંતિ ને સમૃદ્ધિનો સાગર ઊભરાતો હોય છે. ક્યારેક ખૂબ પુરુષાર્થ-મહેનત કરતા મનુષ્યના જીવનમાં યશ કે સફળતા ટૂંકવાનું એ નામ નથી લેતાં, તો ક્યારેક માત્ર પ્રારબ્ધને અધીન બનીને ખેસી રહેતા માનવીના જીવનમાં સફળતાઓ સહેલાઈથી ધસડાઈ આવે છે ત્યારે પ્રશ્ન એ થાય છે કે શું પ્રારબ્ધને અધીન રહેવાથી જ બધું મળી જાય છે? મનુષ્યજીવનની સમ-વિષમ પરિસ્થિતિઓ જોઈને ઈશ્વર-માંથી આપણી શ્રદ્ધા ડગી જાય છે, આપણને લાગે છે કે ભગવાનને ત્યાં-સૃષ્ટિના સંચાલકને કોઈ કાયદો-કાનૂન લાગુ પડે છે કે નહિ, કે પછી બધું અધેર જ ચાલે છે? મનુષ્યનું અન્તર આવો આકોશ કરી ઊઠે એ સ્વાભાવિક છે.

વહાલાં બાળકો, ભગવાનને ત્યાં સ્પષ્ટ ન્યાય છે. ભગવાનને ત્યાં દેર પણ નથી અને અન્ધેર પણ નથી. સૃષ્ટિના સંચાલકના કાયદા બહુ જ સ્પષ્ટ અને લાગવાગશાહી વગરના છે. કર્મના ચક્રમાં અટવાયેલી વ્યક્તિ કે જેને કર્મના સિદ્ધાંતનો ખ્યાલ નથી તે સામાન્ય રીતે ઈશ્વરને દોષિત ઠેરવે છે. આ પરિસ્થિતિ ઉચિત નથી તેથી દરેકે કર્મનો સિદ્ધાંત જાણી ને સમજી લેવાની જરૂર છે.

મનુષ્યજીવન ત્રણ પ્રકારનાં કર્મો સાથે સંકળાયેલું છે : (૧) ક્રિયામાણ, (૨) સંચિત (૩) પ્રારબ્ધ કર્મ.

૪૮ | પરમતત્વનો સેતુ

ક્રિયામાણુ કર્મ : માથુસ સવારથી રાત સુધી, જન્મથી મૃત્યુ પર્યન્ત જે જે કર્મ કરી તેનું ફળ ભોગવે છે તે બધા જ ક્રિયામાણુ કર્મ કહેવાય છે. ક્રિયામાણુ કર્મ હંમેશા ફળ ભોગવીને જ પૂર્ણ થાય. દા. ત. ભૂખ લાગી, જમ્યા, ભૂખ શાંત થઈ ગઈ.

સંચિત્ કર્મ : કેટલાક ક્રિયામાણુ કર્મનું ફળ પાકતાં વાર લાગે છે. જ્યાં સુધી ક્રિયામાણુ કર્મ ફળીભૂત ન થાય ત્યાં સુધી તે સિલકમાં-જમા રહે છે અને સમય આવ્યે તેનું ફળ પાકે છે. દા. ત. પરીક્ષાનું પેપર એપ્રિલમાં લખ્યું હોય અને એનું પરિણામ જૂનમાં આવે.

દશરથ રાજાને શ્રવણના મા-બાપ દ્વારા લાગેલો શાપ સંચિત્ થઈને અમુક ફળસ્વરૂપે પાક્યો. રામચન્દ્રજી વનવાસ જતા પુત્રવિરહ ન જીરવાતા તેમણે દેહ છોડ્યો. આમ દરરોજના અપરિપકવ ક્રિયામાણુ કર્મ સંચિત્ થઈને સમય જતાં તે જ જન્મમાં ફળ આપે તેને સંચિત્ કર્મ કહેવાય.

પ્રારબ્ધ કર્મ : સંચિત્ કર્મ પાકીને ફળ આપવા તૈયાર થાય તેને પ્રારબ્ધ કર્મ કહેવાય. જન્મજન્માન્તરના સંચિત્ કર્મના દબ પાકીને ફળસ્વરૂપે તૈયાર થાય અને પ્રારબ્ધરૂપે ફળ ભોગવવા શક્તિમાન બને. પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવવા માટે તેને અનુરૂપ શરીર, સગાં, સંબંધી, પતિ-પત્ની, સંતાન, માતા-પિતા વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યે પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવવું જ પડે છે. અધૂરું રહેલું પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવવા માટે મનુષ્યે જન્મ-જન્માન્તરના ચક્રમાં ફરવું પડે છે. જન્મોજન્મનાં સંચિત્ કર્મો પાકીને પ્રારબ્ધરૂપે ફળ આપવા તૈયાર થતાં જાય છે તેમ તેમ જીવને અનન્ત-કાળ સુધી દેહ ધારણ કરવો પડે છે. આમ કર્મના બળે મનુષ્યના જીવનમરણનું ચક્ર અવિરતપણે ચાલ્યા જ કરે છે ને જીવનો મોક્ષ થતો નથી.

કર્મ : પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ | ૪૯

ક્રિયામાય કર્મ જેટલા અને જેવી રીતે કરે તેટલું જ અને તેવી રીતનું પ્રારબ્ધ નિર્માણ થાય. આથી સારું પ્રારબ્ધ ભોગવવા માટે સારાં કર્મો સંચિત થતાં રહે તેવો પુરુષાર્થ કરવો જરૂરી છે.

અહીં એક પ્રશ્ન એવો ઉદ્ભવે છે કે જે પ્રારબ્ધ કર્મ પ્રમાણે જ ભોગવવાનું હોય તે પછી પુરુષાર્થનું મહત્ત્વ કયાં આવ્યું ?

આ પ્રશ્ન અસ્થાને નથી પણ તેના પ્રત્યુત્તરમાં જે હકીકત રહેલી છે તે પ્રત્યે માણસ દુર્લક્ષ સેવી શકે નહિ.

જીવનમાં પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધ બંનેનું મહત્ત્વ છે. દા. ત. પ્રારબ્ધ કર્મ પ્રમાણે તમને નોકરી મળી અથવા જે કંઈ મળ્યું તેને સાચવી રાખવું, સદુપયોગ કરવો તે પુરુષાર્થ. પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવવા સાર્વિક કે દૂષિત રાહ અપનાવવો તે વ્યક્તિના પુરુષાર્થ પર આધાર રાખે છે. મનુષ્ય પોતે જ પોતાના જીવનનું (સન્માર્ગે કે કુમાર્ગે) નિર્માણ કરી શકે છે.

સંસારસાગરમાં જીવનનોકા ચલાવવા માટે પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ બંનેની આવશ્યકતા છે.

સામાન્ય રીતે તરવજો પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધ બેમાંથી જેનો પક્ષ લે તેના સમર્થનમાં પોતાની ફલીલો કરે છે. પરંતુ આનો એક સ્વરણ ઉકેલ એક નાવિકે શોધી કાઢ્યો છે. આ નાવિકે પોતાની હોડીનાં હલેસાનાં બે નામ પાડ્યાં છે : એક છે : પુરુષાર્થ તે બીજું છે પ્રારબ્ધ. પ્રારબ્ધમાં માનનાર વ્યક્તિ જ્યારે હોડીમાં બેસે ત્યારે આ નાવિક પ્રારબ્ધનું હલેસું ચલાવે, પુરુષાર્થમાં માનનાર વ્યક્તિ હોડીમાં બેસે ત્યારે પુરુષાર્થનું હલેસું ચલાવે, પરંતુ દરેક વખતે હોડી આગળ વધવાને બદલે ગોળ-ગોળ ફરીને પાછી એની એ જ જગ્યાએ આવી રહે, પણ સહેજ પણ આગળ વધે નહીં.

પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધ બંનેમાં માનનાર વ્યક્તિ જ્યારે હોડીમાં બેસે ત્યારે નાવિકે બંને હલેસાનો ઉપયોગ કરવો પડે અને હોડી

૫૦ | પરમતત્વનો સેતુ

સડસડાટ કરતી ધારેલી દિશામાં આગળ વધવા લાગે. આમ જીવન-
નૌકાનાં પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થનાં બંને હલેસા એક સાથે ચાલે તે
જીવનનૌકા માટે કાંઈ પણ મંજિલે પહોંચવું અશક્ય નથી.

માણસે જન્મથી મરણ પર્યંત કર્મ તેા કરવાં જ પડે છે.
પણ ક્રિયામાણ્ય કર્મ એવાં કરવાં કે જે સંચિત કર્મમાં જમા થવા ન
પામે, પરંતુ તાત્કાલિક ફળ આપીને શાંત થઈ જાય. કાંઈ પણ માણસ
એક ક્ષણ પણ કર્મ કર્યા વિના રહી શકતો નથી. તે કર્મ ન કરે તેા
તેની જીવનનાવ અટકી પડે ક્રિયામાણ્ય કર્મને નિયંત્રિત કરવા અને
પ્રારબ્ધ કર્મને ભોગવી લેવાં કદાચ મનુષ્યથી શક્ય બને, પરંતુ
સંચિત કર્મો કે જે ફળસ્વરૂપે પરિપક્વ થયાં નથી અને જેનું ફળ
ભોગવવાનું હજુ બાકી છે તેમાંથી છૂટવા માટે જ્ઞાનમાર્ગ એક
અનોખું સાધન છે.

જીવને તેના બ્રહ્મ સ્વરૂપનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય. એટલે (અહમ
બ્રહ્માસમિ) તેનાં સંચિત કર્મો બળી જાય અને મોક્ષનાં દ્વાર નજીક
આવીને તે ભીભો રહે. પ્રારબ્ધ કર્મને સહજ રીતે ભોગવવા માટે
ભક્તિમાર્ગ અપનાવવો જરૂરી છે એટલું જ નહિ, તેને સાચા માર્ગ-
દર્શનની પણ જરૂર છે.

કર્મબંધનમાંથી છૂટી મોક્ષ મેળવવા માટે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે
ગીતામાં ત્રણ માર્ગો બતાવ્યા છે : જ્ઞાનમાર્ગ, કર્મમાર્ગ અને ભક્તિ-
માર્ગ. આ ત્રણે માર્ગો દ્વારા અનેકવિધ સન્તોષે પરમાત્માનેા સાક્ષાત્કાર
મેળવ્યાના દાખલા મોજૂદ છે.

પોતાના સત્-અસત્ કર્મો અનુસાર જ મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં
સુખ કે દુઃખનેા અનુભવ કરે છે તેથી પોતાના દુઃખમાં ઈશ્વરને
દોષિત ઠેરવવો એ બરાબર નથી. 'સુખે સોની ને દુઃખે રામ' કહેવત
અનુસાર સુખમાં માણસ હી જાય, ઈશ્વરવિમુખ બને ને દુઃખમાં જ

કર્મ : પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ | ૫૧

ઈશ્વરને ભજે એ બરાબર નથી. સુખમાં પણ પરમાત્માને યાદ કરવા અને દુઃખમાં પણ પરમાત્મામાં આસ્થા રાખી એનું સ્મરણ કર્યું જવું એ જ ઈશ્વરની મનુષ્યે સ્વીકારેલી સાચી શરણાગતિ કહેવાય. આપણાં પ્રારબ્ધ કર્મ અનુસાર આપણે પ્રાપ્ત કરેલ સુખમાં પણ સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિથી પ્રભુની ભક્તિ કરીશું તો સુખમાં અભિવૃદ્ધિ થતી રહેશે. આપણાં સત્કર્મો સંચિત્ થતાં રહેશે અને આગળ ઉપર આપણું પ્રારબ્ધ-ભાવિ ઉન્નવણ ને સમૃદ્ધ જ હશે. એ જ પ્રમાણે સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિથી દુઃખના સમયમાં પણ પ્રભુને ઓડીશું નહિ તો આપણા પ્રારબ્ધ કર્મ અનુસાર આપણે પ્રાપ્ત કરેલ દુઃખમાં સહનશક્તિ ને ધીરજ મળશે, સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થશે, આત્મશાંતિ મળશે. અસત્ કર્મો ક્ષીણ થતાં જશે. ધીમે ધીમે દુઃખમાંથી રાહત કે મુક્તિ મેળવી શકીશું. ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખી, એની શરણાગતિ સ્વીકારી, એનું સ્મરણ કર્યું જવું એ પણ એક કર્મ જ છે. એ કર્મ જેમ જેમ સંચિત્ થતું જશે, તેમ તેમ પ્રગતિ થતી જશે. પણ, મનુષ્યનું આ ઈશ્વરભક્તિનું કર્મ નિષ્કામ-નિરપેક્ષ હોવું જોઈએ. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું છે કે કર્મમાં જ તારો અધિકાર છે, ફળમાં નહિ. એટલે મનુષ્યના કર્મનું ફળ તો જે આવે તે-સાનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ-તેણે ભોગવ્યે જ છૂટકો.

ત્યારે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય કે, દેહ ધારણ કરી કર્મના જ ચક્રમાં જે ફરવાનું હોય તો પછી મોક્ષ ક્યારે ને કેવી રીતે મળે? આપણે આ જન્મમાં કોઈ કર્મ જ ન કરીએ તો કર્મ સંચિત્ થવાનો સવાલ જ ભલો ન થાય અને પ્રારબ્ધ ફળસ્વરૂપે ભોગવવું ન પડે અને દેહ પણ ધારણ ન કરવો પડે.

એના પ્રત્યુત્તરમાં એમ કહી શકાય કે, જન્મથી મરણ પર્યન્ત ઐચ્છિક કે અનૈચ્છિક કર્મ તો કરવાં જ પડે છે. હા, ક્રિયામાણ કર્મ

પર | પરમતત્ત્વનો સેતુ

એવા કરો કે જે સંચિત્ કર્મમાં જમા થવા ન પામે, પરંતુ તાત્કાલિક ફળ આપીને શાંત થઈ જાય.

કર્મની આ ફિલસૂફીને સમજવા, કર્મની ગતિવિધિને પરિચય પ્રાપ્ત કરવા તેમ જ કર્મના બંધનમાંથી મુક્તિ કે રાહત મેળવવા, આજના કપરા કાળમાં મનુષ્ય માટે ભૌતિક તેમ જ આધ્યાત્મિક બંને દષ્ટિએ ભક્તિમાર્ગ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એ ભક્તિથી મનુષ્યનાં બસત્ કર્મો કપાતાં જશે, ક્ષીણ થતાં જશે ને સત્કર્મમાં વૃદ્ધિ પણ થતી જશે. પરમાત્માની કૃપા પણ પ્રાપ્ત થશે. મારા મન્તવ્ય મુબબ, કર્મના બંધનમાંથી મુક્તિ કે રાહત મેળવવા તમારા કોઈ પણ ઈષ્ટની અથવા ગાયત્રી ઉપાસના, ગમે તે, પણ ઉપાસનાને નિયમિત ને સતત બનાવવી જરૂરી છે.

લમ્બજીવનનાં મૂલ્યોની પુનર્સ્થાપના

એક દિવસ ૨૫-૩૦ વર્ષનું એક યુવાન દંપતી તેમનો ક્રમ આવતા મારા ઓરડામાં પ્રવેશ્યાં. બંને ખિલકુલ પુશ્કમિજ્જમા હતાં. આવવાનું કારણ પૂછતાં બહેને મને જણાવ્યું કે 'અમારે છૂટાછેડા લેવા છે.' ક્ષણભર તો હું આશ્ચર્યથી આ દંપતી સામે જોઈ જ રહ્યો. તેમણે કહ્યું કે, 'આપ સંમતિ આપો અને આશીર્વાદ આપો કે અમે શાંતિથી છૂટાં પડીએ...'

લમ્બ કુટુંબનાં આ બે યુવાનો જિંદગીને કઈ રીતે જીવવા માગે છે તેનો તાગ મેળવવા મેં પૂછ્યું : 'શું કારણ છે આપને છૂટા થવાનું ? આપનાં બાળકોનું શું ? કેટલાં વર્ષ થયાં લમ્બજીવનનાં ? છૂટા પડ્યા પછી આપની શી યોજના છે ?'

બહુ જ સહજ રીતે, કશી પણ ગ્લાનિ દાખવ્યા વગર, બહેને કહ્યું કે, 'અમારે બંનેને ફેન્ડ છે. તેમને ગલ્ડ ફેન્ડ છે અને મારે બોયફ્રેન્ડ છે. આ બાબતમાં અમારે થોડી ચડલડ થઈ જાય છે. જો કે અમે એકબીજાને પ્રેમ પણ એટલો જ કરીએ છીએ. અમારે બે બાળકો છે. આઠ વર્ષનો બાબો અને છ વર્ષની બેબી. અમે બંનેએ એકએક બાળક લેવાનું નક્કી કર્યું છે.

'અમે છૂટાછેડા લઈ હું મારા ફેન્ડ સાથે અને દિલીપ તેની ફેન્ડ સાથે જોડાવા માંગે છે. આપ આશીર્વાદ આપો કે અમે શાંતિથી છૂટાં પડીએ અને અમારા નવા જીવનમાં સુખી થઈએ...'

શાંતિથી તેઓની વાત સાંભળી ૧૫ દિવસ પછી મને ફરીથી મળવા અને મારું મંતવ્ય-મારી સંમતિ-જણાવીશ એમ મેં

૫૪ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

કહ્યું. તે દરમિયાન બંનેને મેં ગાયત્રી મંત્રની ત્રણ માળા કરવા કહ્યું તે જીવનજીવ અભિમંત્રિત કરી આપ્યું તે તે નિયમિત દરરોજ લેવા જણાવ્યું.

પંદર દિવસ પછી બંને જણા ફરીથી મને મળવા આવ્યાં. હું કંઈ પણ પૂછું તે પહેલાં જ બંને બોલી ઊઠ્યાં, 'અમારે હવે છૂટાછેડા લેવા નથી. અમે સાથે રહી સુખેથી પવિત્ર જીવન વીતારીશું. અમારાં બાળકોમાં સંસ્કારનું સિંચન કરીશું. આપશ્રી અમને આશીર્વાદ આપો કે અમારામાં સહનશીલતા કેળવાય.'

મેં કહ્યું, 'આમ એકાએક કેવી રીતે વિચાર બદલાઈ ગયો?'

દિલીપભાઈ કહે, 'ગુરુદેવ, આપની સૂચના મુજબ અમે નિયમિત જીવનજીવ લેવાનું અને ગાયત્રી મંત્રજપ કરવાનું ચાલુ કર્યું'. ત્રીજે દિવસે જ દક્ષાએ મને કહ્યું કે આપણે બિંદગીભર સાથે રહીશું. આપણે છૂટા પડવું નથી. અમારા માનસમાં મંત્રજપના ત્રીજા જ દિવસથી પરિવર્તન આવ્યું હતું. આપને અમારા લાખ લાખ વંદન.' આટલું બોલી બંને જણા હર્ષાશ્રુ વહાવી હજવાશ અનુભવવા લાગ્યા અને હું મનોમન માને વંદી રહ્યો.

આધુનિક સમાજજીવનમાંથી સંસ્કાર, માનમર્યાદા, લગ્નજીવનનાં મૂલ્યો વગેરેનો લોપ થતો જાય છે. આજની યુવાપેઢી પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિની મોહજીવનમાં ફસાતી જાય છે. આવેશમાં આવેલા આ દંપતીને થોડા માર્ગદર્શન ન મળ્યું હોત તો? જીવન વ્યક્તિઓનાં જીવન કથળી જાય. બે બાળકો, પતિપત્ની અને બે મિત્રો. અને એટલે જ સમાજનું નૈતિક અધઃપતન થાત તે વધારામાં.

માણસની મતિ ધણી ચંચળ છે. તે ક્યારે અવળે માર્ગે મતિ કરી દે છે તેની ખુદ તે વ્યક્તિને પણ સમજ નથી પડતી. તે જાણ્યે-અજાણ્યે જ નૈતિકતાનું-જીવન, સંસારને સમાજનાં મૂલ્યોનું ઉલ્લંઘન કરી અધીમતિને વહેરી લે છે.

ધરમાં આધ્યાત્મિક વાતાવરણ જમાવીએ !

“ એક દિવસ એક જુવાન શિક્ષિત કંપની ‘નીલોપા’ પર મારી મુલાકાતે આવ્યું તેમની ફરિયાદ હતી કે તેમનો બાપો અજ્ય આક-
દસ દિવસથી ધરમાંથી કબા વગર જતો રહ્યો છે. ધણી બધી તપાસ કરાવી, પરંતુ કોઈ પત્તો લાગતો ન હતો. તેને લખવા માટે માબાપે કપડો આપ્યો હતો. બાપો વખત પિકચર જોવા, રેડિયો સાંભળવો અને રમવું. ઘેર એસી લખવાનું તો નામ જ ન લેતો. એનનું માતૃહૃદય વ્યથિત હતું.”

મેં કહ્યું કે, ‘અજ્ય અમદાવાદમાં જ છે અને દસ દિવસમાં આવી જશે. આવી જાય એટલે મારી પાસે લઈ આવજો.’ દસ દિવસ પછી અજ્ય પાછો આવ્યો. તેઓ તેને લઈને મારી પાસે આવ્યાં. મેં પૂછ્યું કે, ‘એટા, ક્યાં ગયો હતો ?’

અજ્ય કહે, ‘ધરમાંથી રિસાઈને નીકળ્યો અને રસ્તામાં જતાં એક લોજમાં ‘નોકરો જોઈએ છે’ની જાહેરખબરનું પાટિયું વાંચી અંદર મેનેજરને મળ્યો અને મહિને ચાળીસ રૂપિયાના પગારે નોકરીએ રહ્યો. લોજમાં બધું જ કામ કરવાનું વાસણ સાફ કરવાનાં, ટેમલ સાફ કરવાનાં, જમવાનું. પીરસવાનું અને મેનેજર જે કંઈ કામ સુચવે તે બધું જ કરવાનું. સવારે ચા-નાસ્તો અને બે ટાઇમ જમવાનું આપે. રાતે અગાસી પર બધા સાથે સૂઈ જવાનું અને સવારે નળ નીચે ઠંડા પાણીએ નહાવાનું.’

આ જ લોજમાં એક દિવસ તેના મામા જમવા ગયા હતા.

૫૬ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

અનાયાસે અબધ મામાના ટેબલ પર થાળી-વાડકી મૂકવા માટે આવ્યો. મામાએ તરત જ અબધને ઓળખી લીધા. ગાલ પર જે તમાચા ફટકારી પગાર પણ લેવા રોકાયા વગર અબધને ધરે લઈ આવ્યા અને ખીજે દિવસે મારી પાસે આવ્યા.

મેં અબધને પાસે ખેસાડી માથે હાથ મૂકી ગાયત્રી મંત્રજપની એક માળા કરવા અને જીવનજી એક ચમચી સવાર-સાંજ પીવા માટે આપ્યું અને જણાવ્યું કે “ક્યારે પણ ગુસ્સો આવે કે ધરેથી નાસી જવાની ઇચ્છા થાય તો મારી પાસે આવી જજો. ગાયત્રી મંત્રજપનું રટણ કરજો. ગુસ્સો શમી જશે...”

આજની યુવાપેઢીમાં સહનશીલતાનો છાટો પણ જોવા નથી મળતો. બાળકોને-યુવાનોને સાચું માર્ગદર્શન આપનાર, સાચો રાહ ચીંધનાર કોઈ નથી. સિનેમા-પિકચર, ફિલ્મી ગીતો, કલખો વગેરે આધુનિક ગણ્યાતો મોજશોખના માર્ગેએ યુવાપેઢીનું માનસ વિકૃત કરી નાખ્યું છે. પાશ્ચાત્ય રહેણીકરણી, ખાણી-પીણીનું આંધળું અનુકરણ આપણા બાળમાનસ અને યુવાપેઢીને અધોગતિને પંથે દોરી રહ્યું છે.

આવાં કુમળાં બાળકો-યુવાનોને સાચો રાહ ચીંધનાર, પથ-દર્શકની આવશ્યકતા છે. માઆપે અને વડીલોએ નીતિમત્તાનું જીવન જીવવું. ધરમાં આધ્યાત્મિક વાતાવરણ જમાવવું અને બાળકોને વિશ્વાસમાં લઈ તેઓના પ્રશ્નોને સમજવા, સુલઝાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દરેક માઆપ જો આટલો જ નિયમ ધરમાં કેળવે કે બાળક લખવાનું શરૂ કરે તે પહેલાં તેને દરરોજ ત્રિપદા ગાયત્રી મંત્રજોલતા શીખવવું. પછી ગાયત્રી-મંત્રની માળા કરવાનો નિયમ કરવો ને કરાવવો. જમતા પહેલા ઈષ્ટદેવ કે મા ગાયત્રીનું સ્મરણ કરાવવું ને કરવું. સૂતા પહેલા ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કે સામુહિક પ્રાર્થના કરીને સૂઈ જવું. જો આટલો જ નિયમ કેળવવામાં આવે તો આપણા બધા બધા સામાજિક અને ઔદ્યોગિક પ્રશ્નો આપણે ટાળી શકીશું.

ઉપાસનાના સરળ માર્ગ

વિજ્ઞાનનું આધિપત્ય ભોગવતા સામ્રાજ્ય સમયમાં વિજ્ઞાન જોડે જીવન અને ચર્ચાનો વિષય બન્યો છે પરમતત્ત્વની-ઈશ્વરની-ઈષ્ટની ઉપાસના. વિજ્ઞાનની જેમ ઈશ્વર-પરમતત્ત્વ અંગેની પણ હકારાત્મક કે નકારાત્મક ચર્ચાઓ સર્વત્ર થતી જોવા મળે છે. દરેક જણ પોતા-પોતાની માન્યતાને, આગ્રહને, માર્ગને, સાચો ને સારો ઠસાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પોતાપોતાને ઈષ્ટ એવા દેવ-દેવીને નજર સમક્ષ રાખી તેની ઉપાસનામાં, નામસ્મરણમાં, જપમાં વગેરેમાં પરોવાય છે. લગભગ મોટે ભાગે દરેક વ્યક્તિ વધતે-ઓછે અંશે ઈશ્વરમાં-ઈશ્વરના એક યા અન્ય સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા સેવી રહી છે, ઉપાસના આદરી રહી છે ને એમ પોતાના જીવનચરણને પ્રબલિત કરી રહી છે. પરંતુ ઈશ્વરીય તત્ત્વને, ઉપાસનાને, ભક્તિને, નામસ્મરણ, જપ વગેરેને કેવળ ચર્ચાનો, વાદવિવાદનો, આ કેમ, તે કેમ, શું, શાથી-ના પ્રશ્નો ઊભા કરી વિતંડાવાદમાં માનવી સરી પડે છે ત્યારે મનને થોડું દુઃખ થાય છે.

મારા સ્વાનુભવ પ્રમાણે, વેદજ્ઞની ગાયત્રીની કૃપા, પ્રેરણા ને આશીર્વાદથી હું એવા સ્પષ્ટ મનઃકવ્ય પર આવ્યો છું કે સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા ને શરણાગતિથી, નિષ્કામભાવે, શિશુભાવ ઠળવી, કોઈ પણ ઈષ્ટ એવા પરમતત્ત્વની, દેવ-દેવીની ઉપાસના આદરીએ તો અચૂક તેની કૃપાના અધિકારી બની શકાય છે. મેં અનેક સ્થળે આ વાત વારંવાર કરી છે તેની વધુ વીગતમાં અત્રે નહીં જિતરીએ.

કોઈપણ મનુષ્ય, ઉપાસક તેના પૂર્વભવનાં સંચિત્ત પુણ્યોના

૫૮ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

બંને ઉપાસનામાં પ્રવૃત્ત થાય છે અને આગળ વધે છે. અનેકવિધ ભૌતિક તેમ જ આધ્યાત્મિક અનુભવો થાય છે, એને ચમત્કાર ન ગણતા પરમતત્ત્વનો-માતાજીનો અનુગ્રહ માની નતમસ્તકે સ્વીકાર કરી, તે વેળાની જે લાગણીઓ, સ્પંદનો જાગે, તેને મનમાં જ રહેવા દઈ, સંભળી બની, આપણી ઉપાસનાના લયને સૂરીલો ને અતૂટ યનાવીએ અને શ્રદ્ધાને દઢીભૂત કરીએ. જરૂર પડે ત્યાં કોઈક સિદ્ધપુરુષ, સન્ત કે ગુરુનું માર્ગદર્શન પણ મેળવીએ, પણ પરમતત્ત્વ તરફથી અનુગ્રહના જે કોઈ અનુભવો થાય તેને તળપદી ભાષામાં કહીએ તો, ચોળા ચોળાને ચીકણા ન કરીએ. આપણા મનોબ્યાપારો એ અનુભવોની આસપાસ જ રમમાણ બની રહે એ ઉચિત નથી. કારણ ઉપાસનાનું - પરમતત્ત્વનું ક્ષેત્ર તો અતિ અગાધ ને અસીમ છે. જન્મોજન્મ એને ખૂંદતા રહીશું તોય એનો પાર પામી શકવાના નથી. આપણું ધ્યેય તો એ ક્ષેત્રનાં આગળ ને આગળ વધતા રહેવાનું છે.

મા ગાયત્રીની પ્રેરણાથી હું હંમેશા કહેતો રહ્યો છું કે, ઉપાસના માટે, ભક્તિ માટે વિધિવિધાનની અનિવાર્ય આવશ્યકતા નથી. જેને સમજ હોય તે ભલે કરે, પણ બાહ્ય પળોજણોના વળગણ્યમાં મૂળભૂત વસ્તુ-પરમતત્ત્વ-ઉપાસ્ય તત્ત્વ માટેનાં પ્રેમ અને લગતી વિસરાઈ જાય છે, જે આપણે માટે ચિરસ્મરણીય બની રહેવાં જોઈએ.

ધણા ન્યાસ-પ્રાણાયામ વગેરે કરતા હોય છે. સૂઝ-આવડત હોય તે ભલે કરે, એથી કોઈ જ નુકસાન નથી. પ્રાણાયામ એ શ્વાસોચ્છવાસની જ એક પ્રક્રિયા છે.

વિધિવિધાન વિના કે વિધિવિધાન સહિત જ્યારે માતાજીની કે પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટની ઉપાસના કરતાં, આગળ વધતાં, અનેકવિધ અનુભવો થાય છે, દા.ત. તાળવામાં દયાથી લાગવું, શરીર અહર ચર્ષ જવું અક્કડ ચર્ષ જવું, કમ્બરની નીચેનો ભાગ ગરમ ચર્ષ

જવો, આખા શરીરમાં ગરમી પેદા થવી, એવા જાતજાતના અનેક અનુભવો થાય છે, એ કેમ થાય છે, શા માટે થાય છે, એથી શું નુકસાન-ફાયદો-ના પ્રભો આપણા મનમાં ઉદ્ભવવા ન જોઈએ. કારણ એ ઉપાસનાના અનુભવો છે. ઉપાસકની પ્રગતિનો નિર્દેશ કરે છે. એનું વિવેચન થઈ શકે નહિ. એટલું જ નહીં, જાતજાતનાં દર્શ્યો પણ દેખાય છે. દેવદેવીઓનાં દર્શન પણ થાય છે, તે પ્રકાશપુંજ પણ દેખાય છે. આ પણ ઉપાસકની પ્રગતિનાં જ એંધાણ દર્શાવે છે. ઉપાસનાના અનુભવોનું કોઈ ચોક્કસ ધોરણ નથી, કક્ષા નથી, એના કોઈ સિદ્ધાંતો નથી કે જેને આધારે અમુક બાબત સિદ્ધ કરી શકાય કે આવા અનુભવો થાય તે પ્રથમ કક્ષાના કહેવાય. તેવા અનુભવો થાય તે દ્વિતીય કક્ષાના કે ત્રીતીય કક્ષાના કહેવાય, આવ'—તેવા અનુભવોથી ઉપાસકની પ્રગતિ કે અધોગતિ દર્શાવાય એવું કોઈ નથી. પરમતત્ત્વના અસીમ તે અનન્ત વિસ્તારમાંથી તેની કૃપાથી, ઇચ્છાથી, જે સમયે જે આવ્યું તે સાચું.

વળી પ્રકાશપુંજનાં દર્શન સાધક માટે બહુ સાગં શુકન દર્શાવે છે. પ્રકાશપુંજ એ નિર્ગુણ-નિરાકાર બ્રહ્મનું ઘોતક છે. પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. એ પ્રકાશપુંજની પડછે સાકાર-સમુદાય બ્રહ્મ રહેલું છે. એમાંથી જ મનુષ્યના દેહધારી દેવ-દેવીઓ સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈને ઉપાસકને દર્શન કરાવીને કૃતાર્થ તે ધન્ય બનાવે છે. પ્રકાશપુંજનાં દર્શન સાધકને આનન્દપર્યાવસાયી (આનન્દ આપનાર) બની રહેવાને બદલે પ્રકાશપુંજનાં દર્શન થયાં તે સારું કે ખોટું, પ્રગતિ કે અધોગતિ જેવા સન્દેહો મનમાં ઉપસ્થિત કરીને પરમતત્ત્વ તરફથી પ્રાપ્ત થતા અનુચ્છને આવકારવાને બદલે આપણે જાતે રહીને જ તેને અવરોધીએ છીએ, તે પછી પ્રભુને નાહકના દોષિત ઠેરવીએ છીએ તે ઉચિત સ્થિતિ નથી.

પરમાત્મા તો ખૂબ કૃપાળુ છે, ભક્તવત્સલ છે. એને વરસતાં

૬૦ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

કદી વાર નથી લાગતી. પણ એની કૃપા-આશિષના વરસાદને પણ આપણે નાહકના સંદેહથી મૂલવવાનો યત્ન કરીએ છીએ ને સંશયાત્મા વિનશ્યતિ એમ ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સ્વયં કહ્યું જ છે.

દરેક વ્યક્તિ પોતપોતાને ઈષ્ટ એવા સ્વરૂપની ઉપાસના કરી શકે છે. પરમાત્મા તો એક જ છે. જુદે જુદે સમયે જુદે જુદે રૂપે પ્રગટ થયા, તેથી તેનાં જુદાં જુદાં નામ પડ્યાં. શક્તિ ઉપાસના કરે તો એ શક્તિ તો એક જ છે ને એનાં પણ એ જ રીતે જુદાં જુદાં નામ છે કયા સ્વરૂપને ઉપાસવા તે દરેકની પોતાની પસંદગીનો સવાલ છે.

મેં અગાઉ પણ કહ્યું જ છે કે, ગાયત્રી-મહામંત્રની સાથે પણ અન્ય દેવ-દેવીના મંત્રોના જપ કે સ્તોત્રપઠન થઈ શકે છે. એ દરેકની રુચિ ને પસંદગીનો સવાલ છે. એથી કોઈ જ નુકસાન નથી થતું, હકીકતે તો ચિત્ત પરમતત્ત્વના એક યા અન્ય સ્વરૂપનું સતત મનન-ચિન્તન કરે છે. એના સ્મરણમાં લીન બને છે. જુદા જુદા દેવ-દેવી-એના મંત્ર જપવાથી આપણી શ્રદ્ધાને કોઈ આંચ નથી આવતી, ઉલટી શ્રદ્ધા વધુ દઢ થાય છે-થવી જ જોઈએ. અલબત્ત આપણી ભાવના નિષ્ક્રમ હોય! ગાયત્રી-મહામંત્રના જપ સાથે અન્ય દેવ-દેવીએના સ્તોત્રો-મંત્રો જપવાથી આપણી ઉપાસનાનો લય કંઈ અવરોધાતો નથી. એક બ્રહ્મ અનેક થઈ જતા નથી સરવાળે બ્રહ્મના અનેક સ્વરૂપને ઉપાસવાથી તો આપણે એ દ્વારા બ્રહ્મની વધુ ને વધુ સંનિકટ જવાનો માનસિક ઉપચાર કરીએ છીએ. જ્યારે આપણો હેતુ કેવળ ઉપાસનાનો હોય, અન્ય કોઈ જ ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક પણ અપેક્ષાએ ન હોય તો પછી આપણે માટે બ્રહ્મ એક કે અનેક દ્વારા પંબ્રહ્મનાં શ્રદ્ધા દઢ થાય છે, કે નથી થતી તેવા પ્રશ્નો કે સંદેહો ઉદ્ભવવા ન જોઈએ. બ્રહ્મ એક જ છે, એના સ્વરૂપ અનેક છે. એ અનેક સ્વરૂપને ઉપાસવાથી એ અનેક સ્વરૂપને

જોવા-જાણવા-સમજવા અને અનુભવવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. એની અગાધતાને ખૂંદવાનો પ્રયાસ કરીએ છીએ. આપણને એ અનેક સ્વરૂપમાં રક્ષા છે ને તેથી જ તેને ઉપાસીએ છીએ. આપણી ભાવના, શ્રદ્ધા, શરણાગતિ સરવાળે એક જ અલ્પમાં લય પામે છે, પ્રતિષ્ઠિત થાય છે :

આકાશાત્ પતિતં તોયં યથા ગચ્છતિ સાગરમ્ ।
સર્વં દેવ નમસ્કારઃ કેશવં પ્રતિ ગચ્છતિ ॥

આકાશમાંથી પડેલું પાણી જેમ સાગરમાં જાય છે, તેવી રીતે સર્વ દેવાને કરેલા નમસ્કાર એક માત્ર કેશવ-પ્રભુને-પરમાત્માને-પરબ્રહ્મને પહોંચે છે.

આપણું ધ્યેય પરબ્રહ્મ સમીપ પહોંચવાનું છે, પરબ્રહ્મને સાક્ષાત્કાર કરવાનું છે. આપણે કેવળ આપણી શ્રદ્ધા ને શરણાગતિને જ દઢીભૂત કરતા રહેવાનું છે.

પણ, ઉપાસના કરતાં કરતાં આપણા મનોવ્યાપારો આ રીતે થોડાં વંકાતાં લાગે છે. કયા સ્વરૂપને લજીએ તો જલદી પ્રસન્ન થાય, કયો મંત્ર જપીએ તો જલદી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય, આ અમુક પ્રકારે, તે અમુક રીતે કરવું જોઈએ, એમાં પણ સારું-ખોટું-યોગ્ય-અયોગ્યના સંદેહો-ભીતિ વગેરેની બાલ્ય પળોજણમાં જ આપણે અટવાયા કરીએ છીએ. આપણે આપણા ગન્તવ્યસ્થાને પહોંચવા માટે સીધા માર્ગે જવાને બદલે ગલીકૂંચીઓ પસંદ કરીએ છીએ. બરાબર છે, બલે ગલીકૂંચી પસંદ કરી, હવે એ રસ્તે પણ આગળ વધતાં રહેવાને બદલે અડધે પહોંચીએ ન પહોંચીએ ત્યાં તો આપણને સંદેહ થાય છે કે જલદી પહોંચાશે કે નહિ પહોંચાય, કઈ બાજુથી જવું તે નક્કી કરી શકતા નથી. અડધે અટકી જઈએ છીએ, પાછાં ફરીએ છીએ, વળી બીજો, ત્રીજો એમ ફાંટાઓમાં જાળ જાળ ધૂમ્મા કરીએ છીએ.

૬૨ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

પરિણામે આપણું ધ્યેય - ગન્તવ્યસ્થાન અતિ દૂર લાગે છે, વેગળું-
છેદું રહે છે. એક પ્રકારની માનસિક તાણ પણ અનુભવાય છે ને
ગોળ ધૂમતા ચક્રમાંથી આપણે બહાર નીકળી શકતાં નથી. અંતે તો
આ સ્થિતિ ઉપાસકની માનસિક નિર્બંધતાની જ ઘોતક છે.

જેમ જીવનવ્યવહારમાં નિષ્ઠા, ધીરજ, હિંમત આત્મબળ ને
નિર્ણયશક્તિ જરૂરી છે, તેમ ઉપાસનાના ક્ષેત્રમાં પણ એ એટલાં
જ જરૂરી છે. કઈ તરફ કેવી રીતે જવું તે અંગે સ્પષ્ટ નિર્ણય કરવાનો
છે. ધીરજ ને હિંમતથી નિષ્ઠાપૂર્વક આપણા પ્રયત્નો ચાલુ રાખવાના
છે. એ સાથે જ સ્વસ્થ જીવનવ્યવહાર ને નિર્મળ સંસાર પણ એટલાં
જ આવશ્યક છે. મારું તો સ્પષ્ટ ને દઢ મન્તવ્ય છે કે મન, વચન
ને કર્મથી પવિત્ર રહીશું તો જરૂર આપણા ભૌતિક ને આધ્યાત્મિક
જીવનમાં આગળ વધતાં રહીશું. જમીન જેટલી ફળદ્રુપ હશે એટલાં
એના પર વહેલાં ફળ આવશે. આપણે જીવનભોમકાને પ્રભુ પ્રત્યેનો
પ્રેમ અને લગનીથી સીંચતાં રહીએ તો ઈશ્વરના અનુગ્રહનાં ફળ
વહેલાં ચાખવા મળશે.

ખેડૂતે જમીનમાં ખી વાવીને તેના ઊગવાની પ્રતીક્ષા કરવી પડે
છે. ખેડૂત ઊગવાની પ્રક્રિયાને મૌન બની જોયા કરે છે, એની માવજત
કર્યા કરે છે ને કુદરત-અનન્ત આકાશ તરફ-મીંટ માંડીને ખેસી રહે
છે. પરમતત્ત્વના ક્ષેત્રના ખેડનાર આપણે સૌ ખેડૂતો છીએ. પરમાત્માની
ભૂમિ પર આપણી શ્રદ્ધાનાં, શરણાગતિનાં, ભક્તિનાં ખી રાપીને
એના ફળવાની પ્રક્રિયાને મૌન બની નિરપેક્ષ ભાવે નિરખ્યા કરીએ,
પ્રતીક્ષા કરીએ ને ખેડૂતની જેમ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિની ખીમ
માવજત કર્યા કરીએ તો સમય આવ્યે એનાં સુફળ ચાખવા
મળવાનાં જ છે.

દરેક મનુષ્યને-ઉપાસકને ઈશ્વરનાં દર્શન કરવાં છે. ભક્તિનાં
દાન કરીને તરત જ પ્રભુ મેળવી લેવા છે, એ આકાંક્ષા બહુ

સ્વાભાવિક છે. પણ એમ કંઈ ઈશ્વરના દર્શન થાય? સન્ત પાસે, ગુરુ પાસે, ધણા એવી અપેક્ષાએ જતા હોય છે કે ગુરુ મુઠ્ઠી ઉઘાડે ને પ્રભુદર્શન થાય પણ એ સન્ત કે ગુરુ જેટલી ગુણવત્તા-તપશ્રયા આપણે પણ કેળવીએ તો?

પ્રભુના દર્શન કરવાનું કોઈ શાસ્ત્ર નથી. કોઈ વિધિવિધાન નથી. એ ઉપાસકના મનોવ્યાપારની પરિણતિ જ છે. પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ, લગની, ઉત્કટતા જેટલી હશે તેટલા પ્રભુની સમીપ પહોંચતા જઈશું. નરસિંહ, મીરાં, રામકૃષ્ણના દાખલાઓ આપણી સામે મોજૂદ છે. તેમણે કોઈ પ્રાણ્યામ નહોતા કર્યા, પ્રગતિ કે અધોગતિનો કદી કોઈ વિચાર સરખો કર્યો નહોતો, નરસિંહ-મીરાંના જીવન તો કેટલાં વિષમ હતાં તે આપણે સૌ જાણીએ છીએ, છતાં પ્રભુ મારા પર પ્રસન્ન નથી એવો વિચાર કદી તેમના મનમાં તલભાર જેટલો પણ ઢૂંકયો નથી. રામકૃષ્ણને કાલિ માટેની તીવ્ર ઉત્કટતા હતી. એનાથી ખેંચાઈને કાલિએ તેમને દર્શન દીધાં હતાં. આ ઉત્કટતાને કેળવવાનો સૌ સાધકોએ પ્રયાસ કરવો જોઈએ એમ મને લાગે છે.

ખીજ એક મહત્ત્વની વાત એ લાગે છે કે ઉપાસના કરતાં કરતાં ઉપાસકને ચત્કિંચિત્ અનુભવો થાય છે એથી સંતોષ માનવાને બદલે, ઈશ્વરનો અનુગ્રહ માનવાને બદલે આ દ્વારા કુંડલિની જાગૃતિ થાય છે કે નહિ, અથવા કુંડલિની જાગૃતિ માટે હવે કેવી રીતે આગળ વધવું એના વમળમાં અટવાય છે. હું સ્પષ્ટપણે કહું છું કે કુંડલિની જાગૃતિના મોહમાં પડશો નહિ. જે સમયે જે થવાનું હશે તે થશે. આપણે આપણા રસ્તે, આપણા કાર્યમાં આગળ વધતા રહીએ એ જ ઉચિત છે.

હું તો એટલે સુધી કહું છું કે, નિષ્કામ ભાવના એટલી હદ સુધી કેળવો કે મનમાં કોઈપણ પ્રકારની ભૌતિક તો નહિ જ નહિ,

૬૪ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

પણ આધ્યાત્મિક અભીપ્સા, ઈશ્વરના દર્શનની પણ ઇચ્છા ન રહે ત્યારે તે ઉપાસના સાર્થક. ત્યારે તે ભક્તિ સાચી ભક્તિ કહેવાય.

ઉપાસના અનન્ત છે. એનો છેડો જન્મોજન્મ સુધી હાથમાં આવવાનો નથી. પણ જ્યારે જીવ પ્રભુની શરણાગતિ સ્વીકારી શ્રદ્ધા-પૂર્વક ઉપાસના આદરે ત્યારે હું તો ભક્તિ કરું છું, પ્રભુને ઓળખીને ચાલું છું એવો કર્તાપણાનો ભાવ પણ મનને અડવો ન જોઈએ. એ એક સાર્ત્વિક અદ્ભુ છે, જે જીવને માટે અન્ધનકર્તા થાય છે. આપણે સ્વપ્ને કંઈ જ કરી શકતા નથી, કે કરી શકવાના પણ નથી. જે કંઈ કરીએ છીએ તે ઈશ્વરનું કરાવ્યું કરીએ છીએ. આપણી તો પ્રભુ આગળ કોઈ હેસિયત નથી. આ ભાવ આંતરમનના ઊંડાણમાંથી ન ઉદ્ભવે ત્યાં સુધી આપણી શરણાગતિ શુદ્ધ અને સાર્ત્વિક ન કહેવાય. શુદ્ધ અને સાર્ત્વિક શરણાગતિનો આવિર્ભાવ અને સાર્ત્વિક અદ્ભુનો ત્યાગ એ કોઈ પણ મનુષ્ય-ઉપાસક માટે અનિવાર્ય આવશ્યક સ્વરૂપ છે, એને જેટલે અંશે અનુસરીશું તે અમલી બનાવીશું તેટલા આપણે પ્રભુપ્રેમના અધિકારી બની શકીશું. આપણે એવું જીવન જીવવાનો પ્રયાસ કરીએ તે જીવીએ કે ભગવાન દોડતા આપણી પાસે આવીને બાથ ભરી લે.

માને પોતાનું બાળક અતિશય વહાલું હોય જ છે. પોતાના બાળકની મા કેટલી સારસંભાળ લેતી હોય છે, માવજત કરતી હોય છે, બાળકની જરૂરિયાતનો માને ખ્યાલ હોય જ છે. પોતાની બાળ-એપ્ટાઓ દ્વારા બાળક માના વાત્સલ્યમાં વધારો કરતું રહે છે, પણ ક્યારેક એવું બને છે કે પોતાની મરતીમાં મરત બનેલું બાળક માને વિસરીને પોતાની પ્રવૃત્તિઓમાં જ વ્યસ્ત બનીને રહે છે. ત્યારે મા બાળક માટે વ્યાકુળ બની જાય છે. આમતેમ રમતાં બાળકને મા શોધી ઠાકે છે. જાનીમાની તેની સમીપ જાય છે ને તેને એકદમ આંધકી બંધને પોતાની ગોદમાં સમાવી લે છે ને ત્યારે બાળક ઠવા

આનંદની કિકિયારી કરી બેઠે છે! આપણા જીવનદાતા, વેદજનની આપણને આમ જિંચકી લે એવી પાત્રતા-યોગ્યતા કૃણવીએ એ જ ઉચિત છે.

મારા પર અનેક ઉપાસકોના પત્રો આવે છે. તેમાં કંઈ ને કંઈ સવાલો પુછાતા જ હોય છે કે અમારા આ સવાલોના જવાબો 'આધ્યાત્મિક કેડી' દ્વારા આપો. વ્યક્તિગત રીતે તો હું કોઈને પત્રો જવાબ આપતો નથી. ઉપાસકોને માર્ગદર્શન મળે એ હેતુથી 'ગાન-ગોષ્ઠિ'માં અનેક પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તરો આપીએ જ છીએ, પણ ક્યારેક કેટલાક પ્રશ્નો કેવળ ચર્ચા ને વાદવિવાદનો વિષય બની જતા લાગે છે, તેથી હું એ ચર્ચામાં જિતરવાનું ટાળું છું ને તેના સારાંશરૂપે આટલી વાતો માની પ્રેરણાથી રજૂ કરી છે. મને વિશ્વાસ છે કે દરેકને મૂંઝવતા પ્રશ્નોના જવાબ આમાંથી મળી રહેશે, તેમ છતાં જરૂર પડ્યે અવશ્ય માર્ગદર્શન મેળવશે. હું તમને સર્વ રીતે માની પ્રેરણા, કૃપા-આશ્ચિષથી મદદ કરતો રહીશ.

સાથે સાથે મારું તો એટલું જ કહેવું છે કે, સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા-પૂર્વક શરણાગતિ સ્વીકારી, નિષ્કામ બની, શિશુભાવ, મા-બાળકનો સમ્બન્ધ કૃણવી દરરોજ ગાયત્રી મહામંત્રની નિયમિત ત્રણ માળા કરો, જુઓ અને અનુભવો. જે અનુભવ થાય તે માની કૃપાપ્રસાદી માની વિનમ્ર ને સંયમી બની માની લક્ષિત કરતા રહો. આગળ વધતા રહો. મારા આપ સૌને આશીર્વાદ છે.

અંદરનો શત્રુ

હું જ્યારે પુણ્યકુંજ સોસાયટી (મણિનગર)માં આવેલ 'અંસીધર' અંગલે બેસતો હતો ત્યારે એક ભાઈ તેમનો ક્રમ આવતાં મારી પાસે આવ્યા. ૩૫-૪૦ વર્ષની ઉંમરના, સુધડ દેખાતા આ ભાઈ મારી પાસે આવી બેઠા અને મને કહે, 'ગુરુદેવ, મને એક ખૂરી આદત પડી ગઈ છે તેમાંથી મને છોડાવો. ગરીબ છતાં ખાનદાન કુટુંબનું હું ફરજદ છું, પરંતુ બાળપણમાં બેકારી અને સોજતને કારણે મને ચોરી કરવાની તેમ જ ખિસ્સાં કાતરવાની આદત પડી ગઈ છે. હાલમાં તો હું પૈસેટક સુખી છું. મારાં બે બાળકો છે. તેમને મારે સારા સંસ્કાર આપવા છે. સારા નાગરિક બનાવવા છે, પરંતુ આ ચોરી અને ખિસ્સા કાતરવાની આદતને કારણે મારું મન ડાંખ્યા કરે છે.'

મેં હસતાં હસતાં પૂછ્યું, 'ભાઈ, અહીં લાઈનમાં બિભા રહેલાઓમાંથી તો કોઈનું ખિસ્સું કાપ્યું નથી ને?' શરમિંદા બની જઈને એણે કહ્યું, 'ના, અહીં તો મેં કોઈનું ખિસ્સું કાપ્યું નથી. ગુરુદેવ, દારૂડિયાને જેવી રીતે દારૂની તલપ લાગે, ખીડી પીનારને ખીડી પીવાની તલપ લાગે તેમ હું સવારે ઘેરથી ઓફિસ જવા નીકળું ત્યારે મારા પગ પહેલાં મને બસ સ્ટેન્ડ કે રેલવે સ્ટેશને દોરી જાય છે. મને પરાણે એ તરફ કોઈ ધસડી જતું હોય તેમ લાગે છે અને ત્યાં લાઈનમાં બિભેલાં, ઉતાવળે બસ કે ગાડી પકડવા દોટ મૂકતા પેસેન્જરોમાંથી એક બે જણનાં ખિસ્સાં કાતરીને પછી જ ઓફિસે જઈું છું. આ મારો રોજનો ક્રમ થઈ ગયો છે. પણ હવે મારે કોઈનો હરામનો પૈસો લેવો નથી. મારાં બાળકોનું ભાવિ વિચારતાં

તેમને સારા સંસ્કારોનું સિંચન કરવાની મારી જવાબદારીનો વિચાર કરતા હું કંપી ઊઠું છું; અકળાઈ જઈ છું. આપના લેખો વાંચ્યા પછી આપના આદેશ પ્રમાણે મેં ગાયત્રી મંત્રની ત્રણ માળા તો શરૂ કરી દીધી છે અને ત્યારથી જ મારો આત્મા મને આવું કાર્ય કરવાની ના પાડે છે. પરંતુ આદત મને મજબૂર કરે છે. મારું મન મને તેમ કરવા બળબૂરી કરે છે. મારી આ નખજાઈઓથી, મારા અંદરના શત્રુઓથી મને બચાવો'...

થોડીવાર તો આ ભાઈની, પોતાની નખજાઈઓનો નિખાલસપણે એકરાર કરવાની રીતથી હું ખુશ થઈ ગયો. મેં તેના માથે હાથ મૂક્યો. જીવનજીવ આપ્યું અને ગાયત્રી મહામંત્રની ત્રણ માળાને જીવનના અનિવાર્ય દૈનિક કાર્યક્રમમાં વણી લેવા કહ્યું. ધરમાંથી નીકળતાં પહેલાં માતાજીના-ઈષ્ટદેવના ફોટાનાં દર્શન કરી આશીર્વાદ મેળવવા અને પંદર દિવસ પછી મને મળવા કહ્યું.

પંદર દિવસ પછી જ્યારે એ ભાઈ મને મળવા આવ્યા ત્યારે તેમણે તેમની કુટેવ પર વિજય મેળવ્યો હતો. મનને સંયમિત કરી શક્યા હતા. હર્ષના આસુ અને વિજયનો આનંદ તેમના મુખ પર વરતાતાં હતાં. તેમણે કહ્યું, 'ગુરુદેવ, સવારે તૈયાર થઈને મન જ્યારે બહાર જવાનો ફોર્સ કરે ત્યારે આપનું જીવનજીવ પી લઉં છું. માતાજીના અને આપના ફોટાને વંદન કરી આશીર્વાદ મેળવું છું અને ગાયત્રી મંત્રની ત્રણ માળા નિયમિત કરું છું. એટલે સમય પસાર થઈ જાય છે. પછી એકિસે જવાનો સમય થાય ત્યારે જ ધરથી નીકળું છું. એ-ત્રણ દિવસ મન સાથે ઘણો જ સંબંધ કરવો પડ્યો. હવે મને લાગે છે કે આપના આશીર્વાદથી મેં મારા મન પર કાબૂ મેળવી લીધો છે. મારાં અગાઉનાં કૃત્યો માટે મને માફ કરશો.'

મેં ફરીથી તેના માથે હાથ મૂકી, ખરડો થાખડી, જીવનજીવ અને માળા ચાલુ રાખવા જણાવ્યું.

૬૮ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

ગાયત્રી-મંત્રજ્વલ અથવા પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટની ઉપાસના દ્વારા અનેક પ્રકારની માનસિક વિકૃતિઓ નાશ પામે છે. ગાયત્રી મંત્રજ્વલથી કે અન્ય કોઈ પણ ઇષ્ટના મંત્રજ્વલથી શરીરમાં એક પ્રકારના શુદ્ધ-સાત્ત્વિક આંદોલનો ઉદ્ભવે છે, જે મનુષ્યનાં તન-મન-પ્રાણ સમસ્ત અસ્તિત્વમાં શુદ્ધ-સાત્ત્વિક બુદ્ધિનો ઉદય કરે છે. શરીરમાં ષડ્રિપુઓએ જન્માવેલી અશુદ્ધિ-મલિનતાને દૂર કરી નૂતન જીવન બક્ષે છે. શુદ્ધ પાણીથી ગંદકી સાફ થાય છે તેમ ગાયત્રી મંત્રજ્વલથી કે પોતાના કોઈપણ ઇષ્ટની શ્રદ્ધા ને શરણાગતિપૂર્વકની ઉપાસનાથી મંત્રજ્વલથી માનવનાં શરીર ને મન તંદુરસ્ત ને સાત્ત્વિક બને છે. સાત્ત્વિક બુદ્ધિ સત્કર્મો જ કરાવે, સત્કર્મો પ્રતિ જ પ્રેરે મનની મલિનતાઓ, કુત્સિત વિચારો ખરાબ કાર્યો કરવા પ્રેરે. ગાયત્રી-મંત્રમાં સદ્બુદ્ધિ પામવાની, સન્માર્ગે પ્રેરવાની પ્રાર્થના હોવાથી જ કદાચ ગાયત્રી-ઉપાસના પર, ગાયત્રી મંત્રજ્વલ પર આજ્ઞા સમયમાં વધારે ભાર મુકાઈ રહ્યો છે.

માણસે મનની આવી મલિનતા, અસ્તિત્વના આવા અનેકવિધ કુત્સિત સંસ્કારોનો પરિહાર કરવાનો પુરુષાર્થ જરૂરી છે. તે જ જીવન પ્રમાણિક, નીતિમય અને સાત્ત્વિક બનશે. માણસના ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક બંને જીવન માટે આ અનિવાર્ય ને આવશ્યક છે. ઉપાસનાના, ઇષ્ટની શરણાગતિના પ્રથમ સોપાને ડગ ભરતાં મનુષ્યે સૌ પ્રથમ સદંતર નિર્મળ, પવિત્ર ને પ્રમાણિક જીવન જીવવાની ટેવ પાડવી જ જોઈએ. જેમ જેમ ઉપાસના થતી જશે તેમ તેમ અસ્તિત્વની આ ને આવી મલિનતાઓ-કુટેવો આપોઆપ જ છૂટવા માંડશે. એ પણ ઉપાસનાની, ઇષ્ટ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા ને શરણાગતિની ધણી મોટી ફલશ્રુતિ છે. એનાં વિવિધ પરિણામ ને પરિમાણ હોય છે, જેમાંનું આ એક છે.

ધ્યાન અને એકાગ્રતા

ઈશ્વરની ઉપાસના માટે આપણાં શાસ્ત્રોમાં જ્ઞાન, ભક્તિ ને કર્મ જેવા અનેક માર્ગો દર્શાવ્યા છે. એમાં ધ્યાનને પણ પરમતત્ત્વની ઉપાસનાનું એક અંગ - એક માર્ગ તરીકે ગણાવવામાં આવ્યું છે કાર્ણ પણ માર્ગે જવા માટે તે માર્ગ અંગેની જાણકારી, એ માર્ગનો નકશો આપણને ખબર હોવો જરૂરી છે. તે જ તે માર્ગે આગળ વધી શકાય. એ રીતે ઈશ્વરની ઉપાસનાના વિવિધ માર્ગોની જાણકારી હોવી જરૂરી છે. ધ્યાન એ પણ ઇષ્ટની ઉપાસનાનું એક અનિવાર્ય ને આવશ્યક અંગ છે ને પોતાના ઇષ્ટની ઉપાસના કરનારે ધ્યાન કરવું જરૂરી છે. પણ ધ્યાન કઈ રીતે કરવું ? પતંજલિના 'યોગદર્શન'માં ધ્યાન માટે અનેકવિધ બાબતોનું આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. એમાં યમ, નિયમ, પ્રાણાયામ, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ એમ વિવિધ અંગોની છણાવટ કરવામાં આવી છે પણ સામાન્ય ઉપાસક માટે એ અનિવાર્ય નથી. ઉપાસનાનો એકડો ધૂંટતા ઉપાસક માટે એ શક્ય નથી પણ એથી મુંઝાવાની જરૂર નથી. ધ્યાનના વિવિધ અંગોને આધારે એનો સારલાગ તારવીને ધ્યાનને-ધ્યાનની પ્રક્રિયાને સરળ બનાવવાનો આપણે પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

આપણા અનેક ઋષિમુનિઓએ ધ્યાનયોગની સિદ્ધિ મેળવવા પ્રખર તપશ્રયા કરી છે એટલે ધ્યાનયોગ એ કંઈ સરળ ને સહજ નથી. ધ્યાનયોગને સિદ્ધ કરવો એ અત્યંત દુષ્કર ને કપરું કામ છે. સામાન્ય મનુષ્ય કે ઉપાસકે એ સિદ્ધ કરવા બહી બધી સમજ ને સબલતા પ્રાપ્ત કરવી જરૂરી બની રહે છે. ઉપાસનાના

૭૦ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

પ્રથમ સોપાને ડગ માંડતો ઉપાસક કંઈ તરત ને તરત ધ્યાનયોગને હાંસલ ન કરી શકે, પણ પ્રયત્નથી જરૂર ધ્યાન કરી શકાય છે.

મેં અહીં ઉત્સુક ઉપાસકો માટે ધ્યાનની સરળ પદ્ધતિ દર્શાવવાનો ઉપક્રમ સ્વાકાર્યો છે.

ધ્યાન કઈ રીતે કરશો ?

માતાજીની અથવા પોતાના ઇષ્ટની છાત્રી સામે, દર્ભ કે સાદા આસન પર, પલાઠી બાળી, ટટાર બેસવું અને નજરને માતાજીની છાત્રી પર, ઇષ્ટના-માતાજીના સ્વરૂપમાં કેન્દ્રિત કરી ધ્યાન ધરી શકાય છે. ધ્યાન માટે કોઈ પણ પ્રકારના વિધિવિધાનમાં કે બાહ્ય પદ્ધતિઓમાં પડવાની જરૂર નથી, જરૂર છે માત્ર સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિ, મા-બાળકનો સમ્બન્ધ, નિષ્કામ ભાવ અને પ્રેમને અંતરમાં ઉત્કટ બનાવવાની.

સૌ પ્રથમ શક્ય ને સુલભ હોય તો માતાજી સન્મુખ ઘૂતદીપ, અગરબત્તી પ્રગટાવી, માનસિક તૈયારી માટે, તન-મનની શુદ્ધિ માટે, વાતાવરણ દિવ્ય, પવિત્ર અને સાત્ત્વિક બને તે હેતુથી પાંચ વાર ગાયત્રી-મંત્રનું મુખથી લયબદ્ધ ઉચ્ચારણ કરવું. આથી અસ્તિત્વનાં સઘળાં આંદોલનો દિવ્ય શક્તિથી સંપન્ન થતાં લાગશે ને ચિત્ત ધ્યાનમાં લીન બનવા પ્રવૃત્ત થશે.

પાંચ વાર આ પ્રમાણે મંત્રોચ્ચાર કર્યા પછી માનસિક મંત્રજપ કરતાં કરતાં માતાજીની છાત્રી સામે નિરંતર આંખો સ્થિર કરી માતાજીના સ્વરૂપમાં ચિત્તને લીન થવા દેવું. લીન થવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

આ પ્રમાણે માનસિક મંત્રજપ કરતાં કરતાં, નજર કેન્દ્રિત કરી પાંચ મિનિટ પૂરી થયા પછી બીજી પાંચ મિનિટ સુધી આંખો બંધ કરી દેવી. માનસિક મંત્રજપ ચાલુ રાખી માતાજીના દિવ્ય,

ધ્યાન અને એકાગ્રતા | ૭૧

અલૌકિક, તેજસ્વી સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું. ચિત્તને ઇષ્ટના સ્વરૂપમાં એકાગ્ર કરવું.

આ પ્રમાણે દસ મિનિટ ધ્યાન કરવાનો નિત્યક્રમ રાખવો. ધ્યાન માટે બ્રહ્મમુહૂર્ત-સવારે ચારથી પાંચનો સમય સર્વોત્તમ છે અથવા રાત્રે દસ વાગ્યે ધ્યાનમાં બેસવાનો ક્રમ નક્કો કરી શકાય, જેથી વાતાવરણ શાંત હોવાથી ધ્યાન કરવામાં સરળતા પડે અને એકાગ્રતામાં વિક્ષેપ ન પડે.

ધ્યાન સવારે કરો કે રાત્રે, દસ મિનિટથી વધુ સમય ન રાખવો. ધ્યાનની પૂરેપૂરી ટેવ પડ્યા પછી દસ મિનિટથી વધુ સમય લઈ શકાય છે.

આ પ્રમાણે ધ્યાન કરવાથી તે દરમિયાન શરીર અદ્ધર થઈ જતું લાગે, તાળવામાં દબાણ લાગે, સુવાસ આવે, શરીર પર કોઈ જીવજંતુ ચાલતું હોય તેમ લાગે, શરીર ગરમ થઈ જાય વગેરે અનુભવો થાય છે.

કોઈ પણ પ્રકારનો અનુભવ થાય કે ન થાય પણ નિયમિત દરરોજ ધ્યાનમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બેસવાની ટેવ પાડવી જોઈએ.

ધ્યાનનો હેતુ કેવળ ધ્યાન જ હોઈ શકે એમાં ખીજ કોઈ પણ પ્રકારની અપેક્ષા ન હોય તે જરૂરી છે. ભૌતિક કામનાઓની પૂર્તિ અર્થે ધ્યાન કરી શકાય નહિ.

ધ્યાન એ કેવળ પરમતત્ત્વ સાથે, મા ગાયત્રી સાથે અનુસન્ધાન સાધવાની મનોપ્રક્રિયા છે.

આપણા આદર્શને કે આપણા ઇષ્ટદેવને લક્ષ્ય બનાવી તેમાં તન્મય થઈ જવું તેને ધ્યાન કહેવાય છે. ઈશ્વર સાથે એકાકાર થઈને તાદાત્મ્ય અનુભવવાનો અને આત્મસાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરવાનો આ

૭૨ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

માર્ગ છે. ધ્યાન વડે આત્મા અને પરમાત્મા, શુભ અને શિવ વચ્ચેનો ભેદ મટી જાય છે અને ઐક્ય સધાય છે.

ધ્યાન એ મનને વૃત્તઓમાંથી, વાસનામાંથી પાછું વાળી ઈશ્વર તરફ વાળવાની પ્રક્રિયા છે. ધ્યાન એ મનની સધળી શક્તિઓને એકાગ્ર કરી પરમાત્મામાં કેન્દ્રિત કરવાની ક્રિયા છે. ધ્યાન એ મનની અશાંતિને દૂર કરીને શાંતિ તરફ લઈ જવાની પ્રક્રિયા છે.

ધ્યાનથી મનના સધળા વ્યાપારો સ્થિર ને સ્વસ્થ બને છે. ધ્યાન એ આત્મામાં મનને રમાડવાની આરાધના છે.

જપસહિત અને જપરહિત પથ ધ્યાન થઈ શકે છે.

ધ્યાન માટે ઇષ્ટનું, મા ગાયત્રીના સગુણ કે નિર્ગુણ સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું જોઈએ.

ધ્યાન બે રીતે થઈ શકે છે : સગુણ અને નિર્ગુણ.

સગુણ ધ્યાન : ઈશ્વરના-માતાજીના ફોટાનું, મૂર્તિનું, ઐશ્વર્ય સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું.

નિર્ગુણ ધ્યાન : ઈશ્વરના, માતાજીના આદર્શ ભાવો, અનંતતા, નિત્યતા, આનન્દસ્વરૂપ, સત્યસ્વરૂપ વગેરે ગુણોનું ધ્યાન કરવું.

ઈષ્ટમાં સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિ રાખીને ધ્યાન કરવાથી ધ્યાનની અનુભૂતિ થઈ શકે છે.

ધ્યાન કરતી વેળા શરીર તરફ ધ્યાન ન હોવું જોઈએ. વળી ધ્યાન કરી રહ્યા છીએ એવી સજાનતા પણ ન હોવી જોઈએ. સહજ ને સરળ ભાવે ચિંતના વ્યાપારોને - મનના બધા જ ભાવોને પરમતત્ત્વમાં કેન્દ્રિત કરવાના રહે છે.

ધ્યાન કરતી વેળા ચિંતને પરમતત્ત્વમાં એકાગ્ર કરવાનું છે. ધ્યાન કરતી વેળા એકાગ્રતા સાધવા માટે ઇષ્ટ મંત્રનો અવિરત

મૌખિક કે માનસિક જપ ઉપકારક બની રહે છે. એથી પ્રત્યેક બાહ્ય વિચારો દૂર થાય છે. પવિત્ર, સાર્વિક અને ધર્મશ્રીય વિચારોનો મનમાં પ્રાકુર્ભાવ થાય છે. મનોનિગ્રહ વિના ધ્યાન સફળ ન થઈ શકે. પતંજલિ એ જ મતના પ્રવર્તક છે. એક જ વિચારમાં લીન થતાં ભમતું મન નિયંત્રણમાં આવે છે. આ જાતની એકાગ્રતા ધ્યાન માટે આવશ્યક છે. આખોને એ બ્રૂકુટિ વચ્ચે સ્થિર કરવાથી ત્યાં રહેલા આજ્ઞાચક્રમાંથી દિવ્યજ્યોતિ પ્રકટે છે અને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. નીતિમય જીવન ગુજરી આનંદી ને શાંત ચિત્તે મૌન ધારણ કરી, કરેલી ધ્યાનની સાધના ફળદાયી બને છે.

એક વિચાર, જીમ્ની કે વાક્ય કે મન્ત્ર ઉપર મન દૃઢ થતાં કેન્દ્રિત થતાં બાહ્ય સાંસારિક વિચારો-વેદનાઓ શમી જતાં અસીમ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ધ્યાન એ માનસિક શાંતિ, અલૌકિક આનન્દ પ્રાપ્ત કરવાનો સરળ, સહજ ને સાર્વિક ઉપાય છે, જે પ્રત્યેક મનુષ્યે આચરણમાં મૂકવા જેવો છે.

ધ્યાન એ પરમતત્ત્વના દર્શન માટે છે, એની સમીપ જવા માટે છે, એની અનુભૂતિ કરવા માટે છે, એની સાથે અનુસન્ધાન સાધવા માટે છે. એમાં અંગત માગણીઓને સ્થાન નથી. ભૌતિક સુખની પ્રાપ્તિ અર્થે ધ્યાન ન કરી શકાય. ધ્યાન એ અલૌકિક સુખની પ્રાપ્તિ માટે છે-દુન્યવી સુખ માટે નહિ.

અહીં ધ્યાન અને એકાગ્રતાનો તફાવત સમજી લેવા જેવો છે. ધ્યાનમાં ઉપાસક અને ઉપાસ્ય વચ્ચેના ભેદનો લોપ થાય છે. અર્થાત્ ઉપાસકનું ચિત્ત પરમતત્ત્વ સાથે અનુસન્ધાન સાધે છે, એના દિવ્યસ્વરૂપમાં લીન બને છે જ્યારે એકાગ્રતામાં ચિત્તને નિશ્ચિત વસ્તુ ઉપર-ઈષ્ટની જીમ્ની પર કે મૂર્તિ પર કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે. ધ્યાન માટે પ્રયાસ કરવાનો રહેતો નથી. એ સ્વયંસિદ્ધ છે. આપોઆપ થાય છે જ્યારે એકાગ્રતા એ સભાન પ્રયાત્ન છે અને તે કેવળ માનસિક ક્રિયા છે.

૭૪ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

ધ્યાનમાં અખિલાઈની ભાવના છે, એ એક અવસ્થા છે, ક્રિયા નથી. એકાગ્રતાથી શાંતિ પ્રાપ્ત થાય, માનસિક સ્થિરતા, સ્વસ્થતા, પવિત્રતા ને સાત્ત્વિકતા અનુભવાય, પણ જીવનની ગુણવત્તાનું સમૂળું પરિવર્તન કરવાની તેમાં ક્ષમતા નથી. એકાગ્રતા અખિલાઈનો અનુભવ ન કરાવી શકે. એમ કહી શકાય કે ધ્યાનના સ્વરૂપમાં-મંત્રમાં ચિત્ત એકાગ્ર થતાં સ્વયં સહજભાવે જ ધ્યાનની અનુભૂતિ થાય છે. એટલે ધ્યાન કરનાર માટે ચિત્તની એકાગ્રતાને પ્રથમ સોપાન તરીકે ગણાવી શકાય, ધ્યાનની પૂર્વભૂમિકા રૂપે ગણાવી શકાય.

આમ એકાગ્રતા એ ધ્યાન નથી. કારણ કે એમાં ખીજા વિચારોનો પ્રતિકાર કરવામાં આવે છે. ચિત્તની એકાગ્રતા સાધવી એ બહુ કપરું કાર્ય છે. પરમતત્ત્વમાં જેટલી લગની, જેટલો પ્રેમ તેટલી ચિત્તની એકાગ્રતા વધુ આવે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના છઠ્ઠા આખા અધ્યાયમાં ધ્યાન તેમ જ એકાગ્રતાની છણાવટ કરવામાં આવી છે.

મનને વશ કરવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને અભ્યાસ અને વૈરાગ્યનો ઉપાય દર્શાવ્યો છે.

અભ્યાસ એટલે વારંવારનો પ્રયત્ન. ઉપાસનામાં સાતત્ય ને નિયમિતતા જરૂરી છે તે હું અગાઉ કહી ચૂક્યો છું.

વૈરાગ્ય એટલે ભૌતિક સુખ પ્રત્યેના આકર્ષણનો કે આસક્તિનો અભાવ.

અભ્યાસ એટલે કે પ્રયત્નથી મન વશ થાય, પણ મન કાયમ એ અવસ્થામાં એટલે કે વશમાં રહે તે માટે વૈરાગ્ય આવશ્યક છે. અભ્યાસ અથવા પ્રયત્ન એ બાહ્ય ક્રિયા છે. વૈરાગ્ય આંતરિક સાધન છે. મન સુક્ષ્મ રીતે, જાંડાણથી, દબતાથી અનાસક્ત-અનપેક્ષિત અને ત્યારે ચિત્તની એકાગ્રતા-સ્વસ્થતા સધાય છે, શાંતિ મળે છે,

વેરાગ્ય ઉદ્ભવે છે, એમાં ધ્યાનની, પરમતત્ત્વના સાયુજ્યની, સાન્નિધ્યની અનુભૂતિ થાય છે.

પરંતુ ધ્યાનની આ અનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે શરીર અને મન સ્વસ્થ હોવા જોઈએ. મનને માનસિક ક્રિયાઓના નાના ક્ષેત્રમાંથી પરમ ચેતનાના વિશાળ ક્ષેત્રમાં લઈ જવાનું છે. બહિર્મુખ ઈન્દ્રિયોને- ચૈતસિક વૃત્તિઓને અંતર્મુખી બનાવી શાશ્વત સુખ પામવાનો ધ્યાનનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ અથવા ધ્યાન દ્વારા ઇન્દ્રિયો અંતર્મુખ બને છે. ભૌતિક સુખમાં રાચતી બહિર્મુખી ચૈતસિક વૃત્તિઓ અંતર્મુખી ઊર્ધ્વીકરણ પામી શાશ્વતને અભિમુખ બને છે. ધ્યાનની આ ફલશ્રુતિ છે. એ અભિમુખતા જ આત્મસાક્ષાત્કાર સુધી, આત્મજ્યોતિના દર્શનની પણ સંપ્રાપ્ત કરાવી આપે છે.

ધ્યાન કરવા માટે કેવી જગ્યા હોવી જોઈએ અને કેવી રીતે બેસવું જોઈએ તેનું વર્ણન ૧૧ થી ૧૪ શ્લોકોમાં આપ્યું છે, જે વાચકોની વિશેષ સ્પષ્ટતા ખાતર અત્રે રજૂ કરું છું :

શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય સ્થિરમાસનમાત્મનઃ ।

નાત્યુચ્છ્રૂતં નાતિનીચ ચૈલાજિન કુશોત્તરમ્ ॥ (૬-૧૧)

તત્રૈકાગ્રં મનઃ કૃત્વા યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ ।

ઉપવિશ્યાસને યુજ્જ્યાદ્યોગમાત્મવિશુદ્ધયે ॥ (૬-૧૨)

પવિત્ર સ્થાનમાં દર્ભ, મૃગયર્મ અને રેશમી વસ્ત્ર એક ઉપર એક બિછાવી પોતાનું આસન બહુ ઊંચું નહિ કે બહુ નીચું નહિ. એમ સ્થિર સ્થાપીને ત્યાં (આસન ઉપર) બેસી મનને એકાગ્ર કરી ચિત્ત અને ઇન્દ્રિયોને વશ કરી આત્મશુદ્ધિ સારુ યોગનો અભ્યાસ કરે.

સમં કાયશિગેગ્રીવં ધારયન્નચલં સ્થિરઃ ।

સંપ્રેક્ષ્ય નામિકાગ્રં સ્વં દિશમ્માનવલોકયન્ ॥ (૬-૧૩)

પ્રશાન્તાત્મા વિગતમ્પીર્વહ્નચારવ્રતે સ્થિતઃ ।

મનઃ સંયમ્ય મચ્ચિત્તોયુક્ત આસીત મત્પરઃ ॥ (૬-૧૪)

૭૬ | પરમતત્ત્વનો સેતુ

શરીર, મસ્તક અને ડોક સીધા અને અચલ રાખી, સ્થિર થઈ, પોતાના નાકની અણી ઉપર દષ્ટિ રાખી, (બીજી) દિશાઓમાં ન જોતાં, બ્રહ્મચારીવ્રતમાં રહી, ભયરહિત બની, શાંત અંતઃકરણવાળા થઈ મનને વશ કરી મારામાં ચિત્ત અર્પી યોગી મત્પરાયણ બને.

અધ્યાયના અંત ભાગમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને બહુ સરસ વાત કરી છે. ભગવાને કહ્યું છે :

પ્રયત્નાદ્યત્તમાનસ્તુ યોગી સંશુદ્ધકિલ્બિષઃ ।

અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ॥ ૬-૪૬ ॥

ખતપૂરક પ્રયત્ન કરતો યોગી પાપમાંથી પવિત્ર બની અનેક જન્મ પછી સિદ્ધ થઈ પરમ ગતિને પામે છે.

મનુષ્ય પોતાના પૂર્વભવનાં સંચિત પુણ્યકર્મો અનુસાર જ ભક્તિમાર્ગે આગળ વધી શકે છે ધણાની ક્ષરિયાદ હોય છે કે અમને ધ્યાન લાગતું નથી. ચિત્ત એકાગ્ર થતું નથી. અમને કંઈ દેખાતું નથી. ઉપાસકને અનુભૂતિની તીવ્ર અપેક્ષા રહે એ સારી વાત છે, પરંતુ ઉપાસનાના પ્રથમ સોપાને ડગ માંડતાં જ કંઈ ઉપાસક અનુભવ મેળવવાનો અધિકારી બની શકતો નથી. અહીં એનાં કર્મો અનુસાર ભક્તિની, ભક્તિના ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. જો કોઈ ઉપાસકે પૂર્વ ભવમાં પચાસ ટકા જેટલી ભક્તિ કરી હોય, એનું ફળ મેળવ્યું હોય તો આ ભવમાં તેણે એકાગ્રથી આરંભ કરવાનો રહે છે. અર્થાત્ એને ઈશ્વરીય કૃપાનો ત્વરિત અનુભવ થાય છે પરંતુ જો ઉપાસકે-મનુષ્યે પૂર્વભવમાં ઈશ્વરીય શક્તિનો સ્વીકાર જ ન કર્યો હોય, એની શરણાગતિ પણ સ્વીકારી ન હોય તો પછી એણે એકઠે એકથી આરંભ કરવાનો રહે છે. અનેકવિધ અસત્ કર્મોથી ઘેરાયેલો મનુષ્ય પણ પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન માતાજીની-પોતાના કોઈ પણ ઇષ્ટની શ્રદ્ધાપૂર્વક શરણાગતિ સ્વીકારી તેની નિયમિત ને સતત ઉપાસના

કરતો રહે તો એક કાળ એવો અવશ્ય આવશે કે જ્યારે તેના પુણ્યનો ઉદ્ધય થશે. પણ એ માટે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે તેમ 'ખંતપૂર્વક પ્રયત્ન' કરવાની જ જરૂર છે.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને છઠ્ઠા અધ્યાયના છેલ્લા શ્લોકમાં કહ્યું જ છે ને કે, મારામાં અન્તરાત્મા પરોવીને મને શ્રદ્ધાપૂર્વક ભજો છે તેને હું સર્વશ્રેષ્ઠ યોગી માનું છું. એટલે અહીં કેવળ ભક્તિની-સહજ ભક્તિની-નિરંતર ભક્તિની, ચિત્તને પરમાત્મામાં જ પરોવીને રહેવાની વાત પર ભાર મુકાય છે. પરમાત્મામાં જ જેનું ચિત્ત જોડાયેલું છે જ્યાં ભગવાન અને ભક્તાનું અદ્વૈત સંધાયું છે એ જ શ્રેષ્ઠ યોગ, એ જ શ્રેષ્ઠ યોગી.

યુજ એટલે જોડાવું, એના પરથી યોગ શબ્દ ઉદ્ભવ્યો છે. એટલે પરમાત્મામાં ચિત્તને જોડવું એ યોગની સરળ વ્યાખ્યા લઈએ તો ધ્યાનની વિભાવનાની છાયાવટ અને તેના ઉદ્દેશને-લક્ષ્યને-ધ્યેયને સમીકરણમાં મૂકીએ તો જવાબમાં ઉપાસક ને ઉપાસ્યનો અભેદ, ભગવાન ને ભક્તાનું એકત્ય જ આવે. કેવળ ભક્તિપરાયણ ચિત્ત અને એ ચિત્તે પરમાત્મા સાથે સાધેલું અનુસન્ધાન-ચૈતસિક અનુસન્ધાન ચિત્તની નરી તન્મયતા, તદ્દુપતા, ભક્તિમયતા. એ જ શ્રેષ્ઠ યોગ. એવો ભક્ત જ શ્રેષ્ઠ યોગી.

ધ્યાન એટલે પોતાના સંધના વ્યાપારોને પ્રભુમાં-માતાજીમાં લીન કરી દઈને તેમની સાથે સાયુજ્ય સાધવાની જે એક આંતરિક-હાર્દિક-માનસિક-અસ્તિત્વના જિંડાણમાંથી ઉદ્ભવતી પ્રક્રિયા તે ધ્યાન. પરમતત્ત્વ સાથે સંધાયેલું સાયુજ્ય તે ધ્યાન.

શક્તિ એક જ છે!

મનુષ્ય શક્તિની ઉપાસનાનો વિચાર કરે છે ત્યારે તેને મૂંઝવણ થાય છે કે શક્તિના કયા સ્વરૂપની ઉપાસના કરવી - ગાયત્રી, અંબિકા, કાલિકા, દુર્ગા, ખોડિયાર કે બહુચરાણી? પોતાના સમ્પર્કમાં આવતા અનેકવિધ મનુષ્યો પાસેથી વિવિધ નામધારી શક્તિના જુદા જુદા અનુભવો સાંભળીને, હકીકતો જાણીને તેની મૂંઝવણ વધે છે. અંબા માતાને બજુ' કે ગાયત્રી માતાને એમ તેના મનમાં ગડમથલ ચાલ્યા કરે છે. ઉપાસનાને અભિમુખ થયેલો કે થતો માનવી આવી વિમાસણ અનુભવવાને કારણે ઉપાસનાનો વ્યવસ્થિત ક્રમ આદરી શકતો નથી. જુદા સ્વરૂપને ઉપાસવા જતાં તે અખિલાઈની ભાવના, ઉપાસનાની એકાગ્રતાને પૂરેપૂરી અનુભવી શકતો નથી. 'બાઈ બાઈ ખોબલે ધાણી'ની જેમ થોડુંક આ સ્વરૂપનું ચિંતન, થોડુંક પેલા સ્વરૂપનું ધ્યાન-સ્મરણ વગેરે કરવાને પરિણામે તેની ઉપાસના વિચિત્ર-વેરવિખેર થઈ જાય છે. ઉપાસનાની સમગ્રતાને-અખિલાઈને સિદ્ધ કરવા ગમે તે એક સ્વરૂપ ઉપાસના માટે નક્કી કરી લેવું આવશ્યક છે અથવા એક સાથે અનેક સ્વરૂપના સ્મરણની સાથે પણ પેલી દ્વિધા-મૂંઝવણ કે આ નાનું, આ મોટું, આની શક્તિ વધારે, આનું ફળ વહેલું મળે વગેરે પ્રકારના તર્કવિતર્ક કે ગડમથલનો ત્યાં પછી અંત આવી જવો જોઈએ. અનેકમાંથી પણ એક જ શક્તિની - એક જ પરમતત્ત્વની પ્રતીતિ અને તેમાં શ્રદ્ધા-શરણાગતિ સ્થિર થઈ જાય છે.

'નામરૂપ જૂજવા, અંતે તો હેમનું હેમ હોય' એ રીતે

આપને માતાજીનાં અનેક નામ અને સ્વરૂપોની દ્વિધા થાય તે બહુ જ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ માતાજી-શક્તિ એક જ છે. ગુદા ગુદા સમયે ગુદા ગુદા અસુરોનો સંહાર કરી દેવાને આપત્તિમાંથી ઊગાર્યા હોઈ તેના કાર્યને ખિરદાવી તેના તે સમયના રૂપ-મુણને ખિરદાવી તેને અનુરૂપ નામથી ઓળખવામાં આવ્યાં.

પુરાણોમાં વર્ણવ્યા અનુસાર, અસુરો, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ વગેરે દેવોની પ્રખર ઉપાસના કરી તેમની પાસેથી મનમાન્યું વરદાન મેળવતા. પરંતુ 'કુપાત્રને દાન'ની કહેવત અનુસાર અસુરોની આસુરી વૃત્તિ આવા દિવ્ય વરદાનો મળતાં વધારે બહેકી ઊઠી. ભરમાસુરે શિવજીને પ્રસન્ન કરી વરદાન મેળવ્યું કે 'હું જેના માથે હાથ મૂકું તે બળીને ભસ્મ થઈ જાય.' શિવજીએ તથાસ્તુ કહ્યું કે તરત જ તે વરદાનની ચકાસણી માટે ભરમાસુરે શિવજીના માથે જ હાથ મૂકવાની ચેષ્ટા કરી. શિવજીએ વિષ્ણુનો સહારો લીધો અને વિષ્ણુએ મોહિની રૂપ ધારણ કરી ભરમાસુરનો હાથ તેના જ માથે મુકાવી તેનો વિનાશ કર્યો.

મહિષાસુરે બ્રહ્માજીની ઉપાસના કરી વરદાન મેળવ્યું કે કોઈ પણ પુરુષના હાથે મારું મૃત્યુ થાય નહિ. દ્વિરણ્યકશિપુએ વરદાન મેળવ્યું હતું કે કોઈ પણ પુરુષના હાથે, ધરમાં કે ધરની બહાર મારું મૃત્યુ થાય નહીં. શુંભનિશુંભને વરદાન હતું કે કોઈ પણ પુરુષથી તેનું મૃત્યુ થાય નહીં. આમ વરદાન મેળવ્યા પછી અસુરો દેવાને અને ભક્તોને રંજીતતા હતા.

દેવી ભાગવતમાં વર્ણવ્યા અનુસાર મહિષાસુરે બ્રહ્માજી પાસેથી ઉત્તમ તપશ્ચર્યાને અન્તે વરદાન મેળવી ઇન્દ્રને અને બીજા દેવાને હરાવી સ્વર્ગનું રાજ્ય પોતે કરવા લાગ્યો અને તેની જન્મજાત આસુરી વૃત્તિથી દેવાને-ઋષિઓને રંજીતવા લાગ્યો. બધા દેવો એકત્ર થઈ બ્રહ્માજી પાસે ગયા અને મહિષાસુરના ત્રાસમાંથી ઊગારવાની વિનંતી

કરી. બ્રહ્માણ્યે ખુદ વરદાન આપ્યું હોઈ પોતે નિઃસહાય હતા તેથી બધા દેવોને લઈ બ્રહ્માણ્ય વિષ્ણુ પાસે આવ્યા. વિચારવિમર્શને અંતે વિષ્ણુણ્યે જણાવ્યું કે જે તેનું મૃત્યુ કોઈ પુરુષથી થવાનું ન હોય તો આપણે કોઈ અલૌકિક સ્ત્રી-શક્તિ ઉત્પન્ન કરવી પડે, જે આ અસુરનો સંહાર કરી શકે.

આપણા - સહુ દેવોના સામુહિક તેજપુંજથી - એકત્રિત શક્તિના અંશથી કોઈ તેજસ્વી દેવીશક્તિ પ્રગટે અને આ શક્તિને આપણા દરેકના જુદા જુદા અલંકારો અને આયુષોથી વિભૂષિત કરીએ તો જ તે મહાશક્તિ આ અસુરનો વિનાશ કરી શકે. બ્રહ્માણ્યું વરદાન પણ યથાવત્ રહે અને આપણા સહુનું રક્ષણ થાય. બધા જ દેવો સહમત થયા.

બ્રહ્માના શરીરમાંથી લાલ, શંકરના શરીરમાંથી રયામ, વિષ્ણુના શરીરમાંથી ગૌર તેજપુંજ, ઇન્દ્ર, અગ્નિ, વરુણ, યમના શરીરમાંથી વિભિન્ન તેજપુંજ પ્રગટ્યું અને હાજર રહેલા અન્ય દેવોના શરીરમાંથી તેજનો પ્રાદુર્ભાવ થયો અને આ બધું તેજ એકત્ર થઈ એક પ્રજ્વલિત તેજપુંજ થઈ એક અત્યંત સુંદર દિવ્ય સ્ત્રીરૂપ નિર્માણ થયું! સર્વ દેવોના તેજસમૂહથી પ્રગટેલાં દેવી તેજ મા ભગવતી જગદંબા. જે આ પૃથ્વી પર અનેક નામે પુજાય છે. દેવીનાં જે જે રૂપ, જે જે કાર્ય કરવા માટે પ્રગટ થયાં તે તે નામથી તે વિદ્યમાન થયાં-પરિચિત થયાં.

દેવોના તેજપુંજથી પ્રગટેલાં દેવીને દેવોએ પોતાનાં અલંકારો અને આયુષોથી સજ્જ કર્યાં, જે આ પ્રમાણે છે :

સૂર્યે પોતાનાં કિરણો આપ્યાં, શંકરે ત્રિશૂળ આપ્યું, ઇન્દ્રે વજ્ર અને મધુર અવાજ કરતો ધંટ, વાયુએ બાણથી ભરેલું બાણ, યમરાજાએ કાળદંડ, બ્રહ્માએ ગંગાજળ ભરેલું દિવ્ય કમંડળ, વરુણે પાશ અને કમળનો હાર, કાળે ઢાલ અને તલવાર, વિશ્વકર્માએ ધાર-

દાર કરશી, કુબેરે અમૃત ભરેલું પાત્ર, અગ્નિએ મન જેવા વેગવાળી શક્તિ, વિષ્ણુએ સુદર્શન ચક્ર, દિવ્ય ગદા અને અમોઘ કવચ આપ્યાં.

આમ વિભિન્ન દેવોનાં આબૂપણો અને આયુધોથી સજ્જ થયેલાં દેવી જગદંબાએ અસુરોનો નાશ કર્યો અને તેના કાર્ય, રૂપ, ગુણ અનુસાર તેનાં નામાભિધાન થયાં.

મા ગાયત્રીનાં પાંચ મુખો અને દસ હાથ તથા આબૂપણો અને આયુધોનું માહાત્મ્ય પણ આવું જ છે. ચાર વેદોની માતા કહેવાતાં મા ગાયત્રીનાં ચાર મુખ ચાર વેદોનું પ્રતીક છે અને વચ્ચેનાં શુભારવિંદ શક્તિ સ્વયં છે.

કમળ તથા હંસને મા ગાયત્રીએ પોતાનાં આસન તથા વાહન માટે પસંદ કર્યાં છે. કમળ એ પવિત્રતાનું ઘોતક છે. જળમાં રહેવા છતાં પણ જળનો સ્પર્શ પામી શકતું નથી. સુંદરતા, મુલાયમતા, પવિત્રતા આ કમળના પુષ્પની વિશેષતા છે એટલે માએ તેનો આસન તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે.

વિષ્ણુની નાભિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ કમળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ બ્રહ્મા કે જેમણે સૃષ્ટિનું સર્જન કર્યું, વેદોની ઉત્પત્તિ કરી અને ઉત્પન્ન કરેલી સૃષ્ટિમાં જે શક્તિ દ્વારા પ્રાણ પૂર્યા તે શક્તિ મા ગાયત્રી-સાવિત્રી. આમ આઘશક્તિ મા ગાયત્રીએ સૃષ્ટિના પ્રથમ પુષ્પ કમળ પર પોતાનું આસન લીધું. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશે સૃષ્ટિના રક્ષણાર્થે પોતાના વ્યક્તિગત અંશમાંથી એક શક્તિ ઉત્પન્ન કરી, જે આઘશક્તિ દુર્ગા, જગદંબા કે ગાયત્રી કહેવાય છે.

હંસ એ પવિત્રતા અને સાત્ત્વિકતાનું પ્રતીક છે. હંસ મોતીનો ચારો ચરે છે એટલે કે સાત્ત્વિક આહાર-વિહાર કરે છે. સુંદરતા, પવિત્રતા, શુદ્ધતા આ હંસની વિશિષ્ટતા છે માટે મા ગાયત્રીએ તેનો વાહન તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે.

પરચ-૬

૮૨ / પરમતત્ત્વનો સેતુ

આ જુદા જુદા અસુરોનો સંહાર કરતી વેળા જુદા જુદા સમયે જુદા જુદા કાર્યો સિદ્ધ કરવાને પરિણામે તદનુસાર તે શક્તિના જે તે નામ-સ્વરૂપ ઉદ્ભવ્યાં ને સ્વીકારાયાં. અન્તતોળતા શક્તિ એક જ છે. પરમતત્ત્વ એક જ છે. ઈશ્વર એક જ છે. પછી તે રામ હોય કે કૃષ્ણ, શિવ હોય કે વિષ્ણુ, ગાયત્રી હોય કે અંબિકા. પરન્તુ જેમ દેવાને એક વિશેષ શક્તિ નિર્માણ કરવી પડી, તેનો આશ્રય લેવો પડ્યો તે જ પ્રમાણે માતા સ્વરૂપની ઉપાસના કરતાં બાળભાવ કેળવવામાં આવે તો જન્મતન્નનીના બાળને માના લાડ વધુ મળે છે. શિવ ને શક્તિ, પુરુષ ને પ્રકૃતિ, સમસ્ત સૃષ્ટિ ને સંસારના ઉદ્ભવનું કારણ છે. તેથી માતા અને પિતા, શિવ ને શક્તિ, શિવ ને પાર્વતી, વિષ્ણુ ને લક્ષ્મી, રામ ને સીતા, પુરુષ ને પ્રકૃતિ વિના સૃષ્ટિનું સંચાલન નથી. તેથી માતાપિતા બન્નેનો, શિવશક્તિ બન્નેનો સ્વીકાર કરી, આદરભાવ કેળવી જન્મતા માતા અને પિતાનાં આપણે સૌ બાળકો છીએ તે રીતે એકાગ્ર બની ઉપાસના કરવામાં આવે તો જન્મતાં માતા-પિતા પોતાના બાળકનું કલ્યાણ કરશે જ એમાં લેશ માત્ર સંશય નથી.

આટલું અવશ્ય યાદ રાખશો.

ગમે તેવી આપત્તિ આવે તો ય હિંમત હારશો નહિ. પરમાત્માને - પોતાના ઈષ્ટને નિરંતર પ્રાર્થના કરતા રહેજો કે, હે પ્રભુ! આ બધું સહન કરવાની મને શક્તિ આપ. તું જ આનો ઉકેલ લાવી આપ. તું જ બધું સંભાળ.

*

પ્રત્યેક ઉપાસકે દૈનિક મનોબળ, પ્રખર આત્મવિશ્વાસ ને જિંડી તિતિક્ષાવૃત્તિ કેળવવાં પડે છે.

*

ઉપાસનાનું સાતત્ય હશે તો આપત્તિના ઉકેલની સૂઝ આપોઆપ જ અંતરમાંથી ઉદ્ભવશે!

*

પરમાત્માના આશ્રયે ગયેલ મનુષ્ય કદી નિરાશ થતો નથી.

*

જીવનના કટુ પ્રસંગોની પડછે પરમાત્માનો કોઈક ને કોઈક સંકેત અવશ્ય હોય છે જ.

*

ભક્તિના સત્પરિણામનો અનુભવ કરવા માટે ધીરજ ને સહનશીલતા અતિ આવશ્યક છે.

મારા જીવનનાં નવ સૂત્રો

મારા જીવનકાળ દરમ્યાન માતાજીએ મને જે જે અનુભવો કરાવ્યા તેમાંથી હું જે કંઈ શીખ્યો તેને આધારે મેં નવ સૂત્રો તારવ્યાં છે, જે આપ સૌ સમક્ષ રજૂ કરું છું. જે કોઈ મનુષ્ય-ઉપાસક આ નવ સૂત્રોનું ચુસ્ત પાલન કરશે તો તેઓનું જીવન ધન્ય બની જશે. માતાજીની કૃપા-પ્રાપ્તિ અર્થે, જીવનના ઘેચાર્થે આ નવ સૂત્રો અનિવાર્ય ને આવશ્યક છે :

૧. ઈષ્ટમાં સમ્પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને શરણાગતિ રાખવી.
૨. નિઃસહાયને સહાય કરવી.
૩. દુઃખીઓનાં દિલનાં આંસુડાં લૂછવાં.
૪. કોઈની ઈર્ષ્યા કરવી નહિ.
૫. કોઈની સાથે વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ.
૬. પરનિન્દાથી દૂર રહેવું.
૭. પુરુષાર્થને અત્રતા આપી સતત કાર્યશીલ રહેવું.
૮. નિઃસ્વાર્થ સેવા કરવી.
૯. અહમ્મનો ત્યાગ કરવો.

મુલાકાતનું સ્થળ

આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિથી ગ્રસ્ત કોઈપણ વ્યક્તિ, માતિ, જ્ઞાતિ, ધર્મ કે સમ્પ્રદાયના બેદરબાવ સિવાય વિના સંકોચે મારી મુલાકાતે આવી શકે છે. મને રૂબરૂ ન મળી શકે તો પણ, તમારા કોઈ પણ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે ગાયત્રી મહામંત્રની ત્રણ માળાને તમારા દૈનિક ક્રમમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, શરણાગતિ અને મા-બાળકનો સમ્બન્ધ કેળવીને વધુી લેશો.

મુલાકાત સ્થળ : 'નિલોપા' બંગલો

ત્રિમૂર્તિ સોસાયટી, ગવર્નમેન્ટ પાંચ બંગલા પાસે,
ગુલમોર ફ્લેટ્સ પાછળ, ગુલબાઈનો ટેકરા,
અમદાવાદ - ૧૫

સમય : બપોરે ૧૨-૦૦ થી ૨-૦૦

શનિ-રવિ તથા જાહેર રજાના દિવસે
મુલાકાતના સ્થળે મળી શકીશ નહિ.

હું આપના પત્રો જરૂર વાંચુ છું, પરંતુ જવાબ
પાઠવી શકીશ નહિ.

જીવનજીન માટે સ્વચ્છ ખાલી બાટલી સાથે લાવવી
જરૂરી છે.

- શાસ્ત્રીજી